

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Slav 8859.5, 805

HARVARD COLLEGE LIBRARY

Bought with the income of
THE KELLER FUND

Bequeathed in Memory of
JASPER NEWTON KELLER
BETTY SCOTT HENSHAW KELLER
MARIAN MANDELL KELLER
RALPH HENSHAW KELLER
CARL TILDEN KELLER

Coru *Jugosl. Serch.*
1914

ŽIVOT I RAD

IVANA FRANE JUKIĆA

Na temelju rukopisa o. Aug. Čorića
napisali

o. J. Markušić — o. B. Škarica.

Cijena 60 helera.

- - Preštampano iz - -
„Serafinskog Perivoja“

SARAJEVO. =====

o TISAK I NAKLADA o
VOGLERA I DRUGOVA.

===== 1908,

Život i rad Ivana Frane Jukića

Na temelju rukopisa o. Aug. Ćorića
napisali

o. J. Markušić — o. B. Skarica.

Cijena 60 helera.

Preštampano iz „Serafinskog Perivoja“.

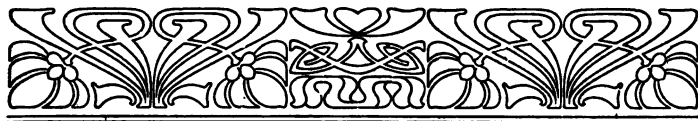
**Tisak i naklada Voglera i drugova u Sarajevu
1908.**

Slaw 8859.5.805

✓

Kelley

BLAGORODNOM GOSPODINU

GJURI DŽAMONJI

VELEPOSJEDNIKU, ŠTOVATELJU JUKIĆEVE USPOMENE
I JUKIĆEVA REDA

U ZNAK PRIJATELJSTVA

POSVEĆUJU

PISCI.

„— — — štivenje životopisa jednog
ol drugog slavnog čovika, dovodi
štioca u dilotvornu učionicu, gdi kri-
post i snagu niku nevidjeru i sebe
probudjujuću osića za naslidovat
slavna dila.“

Jukić: Život Isusa Kèrsta.

i Hrvati Bosne i Hercegovine, davnih dana
oteti naručaju Majke Hrvatske, 415-godišnji
robovi, odnjihani na grudima povezane
slobode, ne možemo se ponijeti tolikim
brojem velikanâ kao braća preko Save i Dinare. Ali
prosudivši naše političke i socijalne prilike možemo
reći, da ih imamo mnogo, mnogo! i da se njima punim
pravom može naš narod ponositi; a napose mi fra-
njevci, jer su oni naš ponos, naša dika, uz mnoge druge
naš bedem proti neprijateljima, koji nam zasluge po-
riču. Imamo Divkovića, Sitovića, Miletića, Kraljevića,
Barišića, Pašalića, Bakulu, Šunjića, Nedića i Martića;
ovi bosansko-hercegovački franjevci utvrdiše si slavu i
zahvalnost u hrvatskome narodu, a hrvatsko ime
osvjetlaše pred stranim svijetom. Dr. Ante Starčević (u
„Istočnom pitanju“, str. 26.) veli: „Pašalić i Šunjić
gahu resiti svaku stožerničku stolicu.“

Sve ove, koje spomenuh, i ako ne svojom na-
razbom, ali neumornim rodoljubnim radom, nepoko-

lebivošću i ustrajnošću u radu za Boga i hrvatski narod u Bosni, nadilazi Ivan Frano Jukić.

S idealnosti i svoje tragične smrti — on nam je najsimpatičniji. Njegov život je privlačivi magnet našljedovanja za one, koji imaju smisla za prosvjetu i domoljuban rad.

Jukić je radio perom i djelom. Začetnik je i osnivač ozbiljnoga književnoga rada u našoj domovini. Radio je dan i noć na polju prosvjete. Je li opet trebalo riječju i djelom raji pomoći, od nasilja je zaštititi, Jukić od toga nije bježio, već se nesebično žrtvovao. Rijedak primjer za potomke, koji ga moraju još više cijeniti, uzmu li u obzir onovremene okolnosti. Njegova ljubav prema domovini i narodu, bila je jača od ljubavi prema sebi. Ta ljubav — i nijedna druga — sprijateljila ga s Omer-pašom!

S te ljubavi pade u progonstvo, ali ne presta ljubiti domovine, koju je uvijek iskreno ljubio. U tugjini boluje, a misli na domovinu. Perom bi je rado proslaviti! Tjelesna bol ne priječi duh da maštâ, desnicu da perom miče, jer tako sili i hoće ljubav — k domovini! Za njom uzdiše, za njezinu sreću i bolju budućnost molitvom oblake probija. Traži lijeka boljetici, ne zbog sebe, nego zbog domovine i naroda. Smrt banu i reče: dosta!, i Jukić izdahnu plemenitu, mučeničku dušu. — — —

S borbom počeo, s borbom dovršio! Nikad ne kušo ugodnosti kao drugi, nikad ne bio svoj, vazda trpio za svoje misli, osnove, domoljubni rad i osvjedočenje. Da nije radio i mučio se za narod, živio bi do-

duše ugodnije, no tada ne bi imala o njemu povijest šta reći.

Jukić ostaje značajni pregaoc, simpatična neoplakana žrtva velikih misli, karakter i mučenik svojega naroda i svojega vremena, ponos bosansko-hercegovačkih franjevac. U Jukićevu radu malodušnici i kruhoborci naći će poticalo na dobar, požrtvovan i nesebičan rad; a rodoljubi i književnici svoj uzor. Povijest njegova rada i čitavoga djelovanja naći ćete u životopisu, kojeg priredismo. Čitajte ga, jer „štivenje životopisa jednog od drugog slavnog čovika doводи štioća u dilotvornu učionicu, gdi kripost i snagu niku nevidjenu i sebe probudjuću osića, za naslidovat slavna dila.“

Jukića prvo djetinstvo.

Godine 1830. nastade u Hrvatskoj preokret u prosvjetnom i političkom životu. Stara generacija i stare misli ugledavši, da su ružna i preživljela lica, počеше uzmicati i izumirati; u život stupiše mlagji (a na čelu im Ljudevit Gaj) puni života, energije i okretnosti, da svoj narod povedu novom stazom k suncu i slobodi. Njima se pridružiše mladi borci iz ostalih hrv. pokrajina, te im se ni Bosna ne oglušī. Između mladih boraca, koji se iz Bosne pridružiše „ilirskom pokretu“, ističu se osobito trojica: O. Martin Nedić, Grga Martić i Ivan Frano Jukić.

Jukić se je rodio 8. srpnja 1818. god. u Banjoj-luci. Četvrti dan po rođenju, to jest 12. srpnja krsti

ga u Goloj-mahali¹⁾ o. Frano Dobretić; ²⁾ krsni kum bio je Pavo Grgić. Na krštenju mu nadjenuše ime — Ivan. Roditelji Ivanovi bili su siromašni i ubogi; ³⁾ Jozo — tako mu se zvao otac — bio kujundžija (zlatar), ali ni ono malo zasluženog novca poradi nekih zlih navika nije dovoljno na kuću trošio, niti se je toliko brinuo oko Ivana. Sva briga spade na majku Klaru, koja ga je svom materinskom nježnošću njegovala. Ivan je rasto, ali sporo i slabo. Ko bi vidjeo njegov kržljavi stasić, njegovo suho i koščunjavo lice, reko bi da od onoga djeteta ne će biti ništa, — ali su krivo mislili, kao što ćemo vidjeti.

Jukić se nije rodio u vrijeme slobode, prosvjete i ravnopravnosti, već je posve i u svem naslijedio tužnu sudbinu svojih starih. Kod kuće nije mogo gotovo ništa naučiti.

Šta je naša domovina tada imala? Čim se je mogla ponositi? Čim? —

¹⁾ Danas se ova ulica zove „angjeoska ulica“. Pokojni o. F. Ljubas kao župnik banjalučki od 1885—1887. nastoje je, da se ova ulica prozove po Iv. F. Jukiću, ali uzalud.

²⁾ — s pridjevkom »Šubara«, pošto je malo ne uvijek šubaru nosio, a prije je bio vojnički kapelan negdje u Slavoniji. Banjalučkim župnikom postao je 22. 1. 1817. Usmeno predanje mnp. O. Angjela Ćurića.)

³⁾ I otac i mati bjehu od lvanjske, a starinom drži se, da je otac krvi hercegovačke. Otac mu umre od kolere na putu u lvanjsku god. 1836., 13. listopada, a mati u Banjoj Luci god. 1861. u 80. godini života. Imo je naš Jukić i brata Ma' i, koji je rođen 20. rujna 1829., a umre u Banjoj Luci 11. rujna 1875. Njegova dva sina Stipo i Franjo (Jukića bratići) i danas još žive.

Ako su igdje vječne nutarnje smutnje, bilo u narodu ili u samoj upravi, donijele potištenom puku slobodu, ravnopravnost i prosvjētu, to su onda i — u Bosni!

Učionâ nije bilo nigdje. Jedini franjevci u svojim samostanima učili su mladež knjigu šarovitu, ali i broj njihovih samostana već od g. 1757. bijaše stegnut na tri, i to: sutješki, fojnički i kreševski.¹⁾ Franjevci-župnici, ako bi u svojoj župi našli kojega darovitijeg dječaka, koji bi pokazao volju za naukom i redovničkim životom, primili bi ga k sebi, učili ga štiti i pisati, a kasnije po nešto i latinski, te bi ga onda opremili u jedan od tri spomenuta samostana, gdje bi nastavio daljne nauke i pripravljao se za redovnika. To se dogodilo i s Jukićem.

Godine 1827., 22. svibnja²⁾ postade banjalučkim župnikom O. Frano Sitnić, jezikoslovac i osobiti poznavalac turskog jezika. Ovaj, opazivši u malome Ivanu volju za naukom i franjevačkim redom i dogovorivši se s njegovim roditeljima primi ga u kapelu, te ga počeo podučavati u čitanju i pisanju, a kasnije i u latinskom jeziku. Po prilici g. 1830. poslao ga u Fojnicu, gdje se brzo sviknu, te svojom marljivošću i napretkom u naucima ubrzo omili starješinama. No poradi svoje vesele čudi i udarljivosti malo da ne plati glavom. Bivši jednom prigodom u kuhinji, opazi na trpezi komad mesa, i pograbivši ga nagne bježati. Po nesreći to opazi kuhač i hitivši za njim cjepanicu, pogodi ga

¹⁾ Nedić: Stanje Redodr. Bosne Srebr. — str. 88.

²⁾ J. D. Božić: — Banjaluka sa okolicom, str. 16.

u bočinu; od toga je udarca i u poznije doba dosta patio.

U Fojnici Jukić dovrši prve latinske razrede, i g. 1834. stupi u franjevački red, uzevši si pri oblačenju novo redovničko ime — Frano. Sprovedavši godinu kušnje u molitvi, šutnji, postu i u vježbanju drugih krjeposti, omili mu franjevački stalež, te odluči u njemu ostatei položivši g. 1833. tri zavjeta u ruke svog redovničkoga starješine.

Nakon svršenoga novaštva Jukić je moro u tugjinu, da proslijedi nauke, jer tri franjevačka samostana u Bosni bila su odveć tijesna, a da bi u njima mogli držati djecu i djake. Osim toga svatri su samostana bila siromašna i poradi raznih krvopija, besposlica i skitalica na prosjački štap dotjerana. „Sveudiljna progonstva i globe, koje smo mi redovnici bosanski trpjeli i podnašali — — — bijahu uzrok, da su redovnici proti nasilju ne samo pojedinih zlikovaca, nego i kadija, vojvoda, spahija i t. d. morali tražit zaštitu i obranu od sjajnog dvora. Al jao! koliko su redovnici morali dati samim pisarom, koji bi im molbu turski napisali! a gdje su oni novci, koji su morali za svaki ferman u carsku blagajnu platiti?! Kad bi se troškovi zgrnuli u jednu hrpu, grdne li hrpe!“ ¹⁾

I takim globama bijahu, kako rekosmo, ova tri samostana dotjerana na prosjački štap, te da im barem što lakše bude glede troška oko mladeži; talijanski su franjevci primili po nekoliko bosanskih mladića i uzdržavali ih na naukama u Italiji, a kasnije bosansko fra-

¹⁾ Nedić — Stanje R. Bos. Srebreue, str. 88.

njevačko starješinstvo dogovorno s biskupom i namjesnikom apoštolskim u Bosni, Augustinom Okićem iz Kreševa, zatraže pismeno pomoć od Josipa II. „za odgoj mladih bosanskih redovnika u državi cesarovoj.“ Car ih usliša, i „g. 1784. dade iz zaklade komisarijatske za odgojenje bosanskih redovnika u Zagrebu, glavnici od 107.700 for. Ovoj svoti dodao je dobrohotno grof Niczki 12.000 forinti.“¹⁾ Od toga doba viggamo naše klerike na naukama u Hrvatskoj i Magjarskoj.

— I tako nekoč cvjetna redodržava, koja je u samoj Bosni imala oko 12 divnih samostana, zbog zuluma, globljenja i haračenja spade na tri uboga samostana, koja, da svoj podmladak odgoji i izобрази, bi prisiljena od tugjinaca milost i potporu moljakati.

Političko stanje u Bosni 19. vijeka.

Prije nego se počmemo baviti Jukićem kao djakom u inozemstvu, moramo u kratko ocrtati političko stanje u Bosni, naročito u prvoj polovici 19. vijeka, i dogagjaje, koje je Jukić, sprovodeći djetinjstvo u Fojnici, doživio, premda ih je u istinu istom kasnije shvatio, i šta je mogo u srcu ćutjeti ostavljajući domovinu, u koju se je opasan znanjem naskoro moro vratiti ne samo po nagonu srca, nego i po posebnoj zakletvi, koju običavahu u ono vrijeme polagati bosanski djaci polazeći u tugjinu.

Već u 18. stoljeću počimlje u našoj domovini novo doba sa posve drukčijim političkim težnjama, nego li prije. Dok je još tursko carstvo za silnih i lukavih

¹⁾ Nedić: Stanje R. B. Srebrene, str. 88.—89.

careva stajalo na vrhuncu moći, dok su korifeji otomanske slave, neustrašivi veliki veziri i vojskovogje u sjeni zelenog barjaka sa polumjesecom predvodili nebrojene vojske i prodirali u srce Europe, — i bosanski su poturice oči upirali u Carigrad. Zaneseni ratnom slavom jednovjeracâ i zadojeni mržnjom na sve, što se krstom krsti, ne bi im dosta dodijavati samo bosanskoj raji, nego žedni slave i plijena izlijetahu pod vodstvom svojih beglerbega izvan megjaša domovine svoje, i oružanom rukom neprestano uznemirivahu susjednu braću po krvi i jeziku. Moć i slava Turske postiže svoj vrhunac, kadno se iza opustošenja Dalmacije (izvan primorskih gradova), Slavonije, Like i Krbave sve do Štajerske i Koruške, razglasa pismo po Evropi, u kojem stoji:

„Po milosti velikoga Boga na nebu, Molo Muhamed, Bog na zemlji, slavni i premogući car Babilona i Sude, od istoka do zapada, kralj svih zemaljski kraljeva, veliki kralj svete Arabije i Mavritanije, rođeni slavni kralj Jeruzalema, junak i vlasnik groba raspetoga Isusa, čvrstu vjeru zadajemo tebi, cesaru rimskom pa onda i rimskom papi, kardinalima, biskupima i svim tvojim pobočnicima, da smo naumili na tvoju zemlju navaliti sa trinaest krajeva, s jednim milijunom triputa sto hiljada vojnika pješaka i konjanika nečuvenim nemilosrgjem i turskom našom vojskom, kakove ni ti, ni tvoji privrženici nikada vidjeli niste.

Ponajprije potražiti ćemo te u tvojem gradu Beč, kao tebe i poljskoga kralja, tako i sve ostale tvoje drugove, oboružanom rukom i vojskom, paleć, plijeneć,

harajuć i ubijajuć sve do zadnjega stvora tvoje zemlje i tvojih podanika. Mi ćemo tebe i tvoje proganjati smrću strašnom, kakovu si najstrašniju pomisliti možete, a sve ćemo vas pogubiti i ugušiti. Ja ću tebi, koji kraljuješ u maloj zemlji, tvoju carevinu i kraljevinu oduzeti, rimsko prijestolje s njegovom trokrunom i s njegovim žezlom uništiti, razoriti i pogubiti. To smo željeli tebi, nje-mački care i tebi poljski kralju i svim vašim privrže-nicima ovim pismom kazati, a ove ćemo riječi točno izvršiti i tebi dati priliku, da se o tom osvjedočiš. Ravnaj se dakle po tom!

Dano u našem veličanstvenom gradu Stambolu, koji imade 1669 ulica, 90 bolnica, 1000 toplica, 997 zdenaca, 120 čaršija, 115 staja, 486 mehana za strane goste, 1652 velike i male škole, 1600 mlinova, 4122 džamija. Ovaj veliki grad obuhvaća 4 milje, a ima 550 tornjeva. Ovaj su grad oci naši uzeli kršćanima, čije žene i djeca bijahu zagušeni i posječeni. A mi ćemo taj grad na sramotu tebi i svim kršćanima uvijek imati u svojom vlasništvu.“ — — —

Pismo puno gradijozne oholosti, a to opet neiz-mjerno godi istočnoj mašti. Time su i Bošnjaci bili iz početka zaneseni za carigradsku silu i moć.

Kad su pak Turci pod Bečom poraženi, kad su pod carem Leopoldom izgubili Budim i malo po malo sva mjesta u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, te Sava i Juna postadoše megjom Turske i Njemačke; kad je s va polumjeseca stala tamniti, a cesarevci u Bosnu p dirati, — i bosanski muhamedanski prvaci, tako z ani — baše, stadoše hladnjeti za Carigrad.

I dok su prije bili desnom rukom turskoga carstva, već u 18 vijeku postadoše mu protivnici i okrenuše legja Carigradu. A bili su mu zato protivni, jer su htjeli da se održe u danoj im vlasti, koju su, tako rekuć, neograničeno vršili, te istim carskim namjesnicima vezirima zapovijedali. Kad bi im se ovi oprli, bosanski baše bi ih tužili i opanjkali u Carigradu, te si ih na taj način skidali s vrata. Pri takim okolnostima ne samo raja, nego isti jednovjerci neobuzdanih baša trpjeli su od ovih velika nasilja.

Od svih bosanskih vezira, koje su carigradski sultani s tom namjerom slali u Bosnu, da uvedu mir i red i da sataru bašinsku moć, i koju su to zbilja donekle postigli, jesu:

Mehmed-paša Kukavica (1752—1755.) i (1757—1760.) Ali Dželaluddin paša (1819.—1822.), a najviše Abdurrahman paša (1826.—1828.)

Ovaj došavši u Bosnu, nastani se u Zvorniku i tu osim nekoliko baša pogubi sedam poglavitih otpornika iz Sarajeva, koji na njegovu poruku dogjoše u Zvornik. Čuvši zato Sarajlije spremne se, da oružanom rukom osvete krv svojih poglavica.

Abdurrahman-paša krene na Sarajevo, Sarajlije ga dočekaju na gradskim vratima s puškama i s drugim oružjem, i ko zna bi li ih pobijedio, da mu ne stiže u pomoć Mehmed-beg, tuzlanski kapetan.

Osvojivši i umirivši Sarajevo, krene u Travnik. „Od onoga vremena nije se niko više bašom i jeničarom smio zvati, al Bošnjaci duhom bašinskim zadahnuti, djelom ostadoše baše.¹⁾

²⁾ Jukić: Zem. i Poviesnica Bosne, str. 146.

I ovaj bude optužen i dignut. Nakon njegova odlaska mnogi se baše vrate iz progonstva, a potajni se na novo osiliše, pa stadoše činiti, što su god htjeli.

Sva ova borba imala je tek vanjsku izliku: da su tobože carigradski sultani počam od Mahmuda II. uvodeći kojekakve reforme i novotarije iznevjerili se koranu, dočim pravi uzrok tih buna bio je taj, što bosanski muhamedanci, videći gdje sve više tamni slava i moć turskoga carstva, zamrziše tursko gospostvo, carske vezire, činovnike i naredbe, te sanjahu san o oslobogjenju Bosne ispod Carigrada i o domaćoj samovoljnijoj upravi. I zbilja g. 1831. proglase bosanskim vezirom domaćega sina, Husein-bega Gradačevića, čovjeka bogata, lijepa i ponosita, ali u toliko neizobražena i neiskusna, u koliko je to trebalo, da se u ono vrijeme poduzme tako težak cilj, kao oslobogjenje i samostalnost Bosne.

Husein zasjedne u Travniku na vezirsku stolicu. Budući je ovo proglašenje bilo učinjeno voljom naroda, a bez carskoga znanja, i napereno proti turskoj vlasti, Husein, da si osigura budućnost, stade sakupljati vojsku po Bosni, ako mu do gusta dogje, da oružjem u ruci obrani zadobivenu čast; a ujedno zatraži potvrdu od sultana. Ne dobiv potvrde, diže vojsku od 36.000 vojnikâ i povede ju proti Carigradu.

U toj vojsci bilo je dosta i kršćana, koje s muslimanima u jedno kolo privuče ljubav k izmučenoj domovini i mržnja na tugje gospostvo. Zalud ćemo kroz više stoljeća tražiti sličan primjer. A to je ujedno dokaz, koliko je junački Husein bio obljubljen i rado

primljen u prvo vrijeme svojega vezirovanja kod naroda bez razlike vjere.

Bošnjaci dogoše do Peći (Ipeka), i tu pobijediše Ali-pašu Vidaića, kojega naprijed posla veliki vezir Rešid-paša, da suzbije Bošnjake. Uslijed toga poraza, našav se Rešid-paša u tjesnacu, posluži se lukavošću, te zavadi Huseina i Mahmud-bega Tuzlu, obećavajući tajno i napose obojici bašaluk na Bosni, ako se vrate, i ocrnjujući jednoga pred drugim. Tim načinom sasu im lug u oči, pobudi u njima častohlepnost i pokvari čitavo poduzeće bosanske vojske. Sutra, kad su obe vojske bile pripravne na boj, Mahmud digne svoju vojsku od 16.000 vojnika i krene natrag, a Husein ne sumnjajući o iskrenosti Rešid-pašinoj, počme s njime ugovarati; veliki mu vezir obeća, da će mu isposlovati od sultana vezirstvo na Bosni, i Husein se povрати bez okršaja u Travnik. Tu je dugo čeko na obećanje vezirevo, ali ne dobivši ga i uvidjevši da je prevaren, posluži se i on sada lukavošću. Dobavi naime iz Novog-pazara lažan ferman, i kao pravi vezir počme upravljati i harač sabirati.

Huseinovo djelovanje pobudi u Carigradu veliku smutnju, jer su i s drugih strana države dolazili rgjavi glasovi, te se sultan nije imo kad toliko Bosnom baviti. Kad su se pak bune po drugim mjestima stišale, sultan svrati svu pozornost na Bosnu. Odmah pošalje na Bosnu Kara-Mahmud pašu. Ovaj pak hotjevši najprije ukloniti pogibelj, koju bi mogao imati od strane katoli a, ako bi njihovi vogje franjevci stupili na Huseinc u

stranu, upravi na fratre tri pisma, i to jedno na hrvatskom, a dva na talijanskom jeziku. Ta je pisma piso s puta u Bosnu, i to prvo u Bitolju 16. veljače, drugo u Sjenici 11. svibnja, a treće u Ljubogošću 2. lipnja god. 1832. Prvo pismo na tobožnjeg fojničkog biskupa glasi:

„Vjerni i bogomoljniče (Ahirdovadžija) moj biskupe fojnički, poslije našega pozdrava javljamo tebi, kako smo od naših vjerodostojnih ljudi iz toga kraja i od drugih, što dolaze od tih mjesta, razumjeli i iz blagodarnosti čujemo vjernost, koju si imo i imaš prema državi našega haliedevleta; i nama bi vrlo drago to, što si vjeran (sadić) podisto, zato ti dajemo na znanje sada, kako i mi svjednako se spremamo, da dogjemo sobom u Bosnu s velikom vojskom sa tri strane na poganoga i prokletoga husein-kapetana, i na 15 ševala, to jest po barjumu, himšallah, polazimo ovdale i uzdamo se u Boga, da će taj prokletac do malo vremena primit svoju plaću. Zato i ti kao vjeran našem visokom devletu, kako si bio i jesi, da ne pristaneš nimalo, i da gledaš na svaku ruku i na svaki način, da svjetuješ što je dobro i uputno i za bolje sve vjerne siromašne carske podanike (raju), koji su god pod tvojom rukom i u tvojoj biskupiji, neka se pretrpe i zabavljaju svojim poslovima, a kad mi stignemo tu na bosansku granicu, onda ćemo dati njima naše naredbe i pisati. A kako budemo zapovijedati, tako neka urade; a uzdamo se, ako Bog da, da ćemo ih brže izbaviti od svih muka, što su podnosili i podnose na silu od tog prokletca!

Tako se vladaj, kako ti zapovijedamo i da si od Boga zdravo!“

U Manastiru (Bitolje) dne 16. veljače 1832.

Rešiet-Mehmed paša.¹⁾

U drugom pismu veli o Huseinu, da se očito odmetnuo, nevjernim i nezahvalnim izjavio proti svojem dobročiniocu sultanu, pa stoga preporučuje da na svaki način nastoje daleko se držati od svih pokušaja sa strane odmetnika, a redovnici, pametniji i mudriji, dužni su svjetovati puk, da bude vjeran i odan svom Gospodaru.²⁾

Iz ovih se pisama razabire, koliki su ugled franjevci uživali na carigradskom dvoru, i kako su i tamo poznavali neisporedivu privrženost bosanskih katolika prema franjevcima.

Kara-Mahmud paša dogje u Bosnu sa 30.000 vojnika s namjerom, da Bosnu jednom za uvijek pokori. Husein se tome i nado, otkako ne dobi potvrde, ali je slutio i svoj pad, jer dok je u početku vezirovanja sve za njega bilo oduševljeno, sad su prvaci s Mahmud-pašom na čelu bili njegovi ljuti protivnici, a i sam narod dosta ohladio.

Ne htijući ipak na laku ruku pustiti vezirstva, digne vojsku od 20.000, i pobije se s Kara-Mahmudom na Palama nedaleko Sarajeva. Nakon kratkog okršaja podlegnu, izgubi vezirstvo, ali sačuva živu glavu, te pobježe s mulom sarajevskim i s Krupa-Kapetanom u Osijek.

¹⁾ Starine XVII., str. 106.

²⁾ Starine XVII. str. 107.

Husein je još prije prijateljevo s franjevcem, o. Ilijom Starčevićem, kojega je u Beč slao, da mu isprosi vezirstvo; ali i zaštitu i utočište na austrijskom tlu, ako bi moro bježati iz Bosne. Možda je tu još kakvih poruka bilo, megjutim o tome izvori šute.

I tako, kao što je mnoge častohlepnost upropastila, upropasti i Huseina, „Zmaja od Bosne“ zbog hrabrosti zvanoga. Častohlepnost bi uzrokom, da nije ostvario svojih namisli, a da ih je i ostvario, ko zna, bi li Husein osto naklon Starčeviću i kršćanskom puku?!

Kroz to vrijeme, dok je „Zmaj“ vezirovo, vojevo i pao, naš je Jukić bio dječakom u Fojnici. I on je dakle bio svjedokom tih događaja, pa makar iz prikrajka. Sigurno je slušao: Husein-beg Gradačević hoće da oslobodi Bosnu ispod osmanlijske vlasti, učini je neodvisnom, krsćanima dade polakšicu i slobodu; on (Husein) prijateljuje s fratrima, napose sa Starčevićem, te ovaj ide za njega u Beč. Husein veziruje, vojuje, poražen je; pobjego u Osijek pod austrijsku zaštitu i t. d. — — —

— Sloboda domovine, sloboda kršćana, — tâ to je svako u ono vrijeme razumio, a nekmo li mladi školarac!

O tome je i on sanjao i čeznuo i s tim je osjećajima krenuo u — inozemstvo i u život.

Jukić na naukama.

Svršivši Jukić godinu redovničkoga novašta, poslao ga starješinstvo u Zagreb na filozofiju. Uzmemo li u obzir s jedne strane, da je sve doskora i u našim na-

ukovnim zavodima filozofija bila rastavljena od bogoslovije, i da se je filozofija polazila dvije godine, a s druge strane da je Jukić god. 1836. bio na praznicima u Fojnici i otalen krenuo u Vesprim na bogosloviju, zaključujemo, da je Jukić otišao u Zagreb g. 1834.

Već prije nego je Jukić došao u Zagreb, nekoji hrvatski rodoljubi, a na čelu im dr. Ljudevit Gaj i darežljivi i požrtvovni grof Janko Drašković stadoše snovati, kako da svoj narod razbude i povedu ga putem prosvjete k suncu i slobodi. Uza sve poteškoće uspješe i pokrenuše „ilirski preporod“. Godine 1835. 6. siječnja izigje „Danica ilirska,“ koja je imala zadaću širiti velike namisli hrv. preporoditelja, to jest: ujedinjenje svih južnih Slavena na osnovi prosvjete.

Koliko je ovaj pokret koristio hrv. narodu, to se ne može iskazati. Povijest ga je naša zlatnim slovima ubilježila, a narod harno spominje, a i spominjat će u koljena.

Jukić kao vatren i darovit mladić, nije mogao ostati prema tome pokretu hladnokrvan, nego mu se srcem i dušom pridruži. Gaj ljubezno primi Jukića u svoje kolo, dade mu naputke, kako mora raditi i postupati da si pribavi znanje, kojim bi sebi i narodu koristio. I tako mladi Jukić postade „Ilirac.“ Možemo ustvrditi, da Jukić nije došao u Zagreb i upoznao se s Gajem, da ne bi nikada ono bio, što je bio.

Da li je odmah god. 1835. počeo raditi na književnom polju, ne možemo ništa reći, pošto neman o dokazâ, pa ni to, da li je Jukić po vremenu prvi književnik iz Bosne, koji se je javio za hrv. preporoda, li

ne. Dični pokojnik, O. Martin Nedić sebi to prisvaja. „Kad je Gaj — piše u jednom pismu Nedić — pokrenuo „Danicu ilirsku“ i Pavao Stoos zapjevo „U ilirsko kolo, mili“ tada sam se prvi iz Bosne javio dopisujući se s Gajem i šaljući članke u „Novine ilirske“ i „Danicu ilirsku.“ Ali zbog nepovoljnih okolnosti nisam imena pisa, već ga krio kao zmija noge. Poslije iza pokreta počeo se Jukić dopisivati s Kukuljevićem o književnosti i svoje ime na javnost iznositi.“ I doista Nedićev „Razgovor kog su imale vile ilirkinje“ . . . čedo je onoga vremena, a ta je knjižica izašla već godine 1835., (kao što se to vidi na str. 31.)

Razmotrivši ove razloge ne usuglujemo se poricati dičnom pokojniku prvenstva u kolu ilirskom pogledom na književnost, ali s druge strane možemo reći, da je Jukić i bez ikakvoga književnoga rada (?) kao prisutnik i očevidac prvi stupio u kolo ilirsko; ta i sâm piše Gaju: „Koga (Jukića) među pèrve Vaše učenike i nasljednike možete brojiti.“ ¹⁾

Godine 1836. dogje Jukić u Fojnicu na praznike, gdje se lično upozna s Nedićem, koji je te godine učio u Orašju kod o. Marijana Šunjića istočne jezike, osobito turski.

Iste godine (1836. 7.) posla starješinstvo Jukića u Vesprim u Magjarsku, da tamo uči bogosloviju. Zna se da je ovdalen godine 1839. već slao Gaju pjesme i spremno neku knjigu na štampu. U društvu je s početka imo bogoslove: fra Blaža Josića i fra Bartola Jurića, ²⁾

¹⁾ Jukić : Zemlj. i Poviestnica Bosne, uvodno pismo Gaju.

²⁾ Ovaj se isti zvao i Krajinović-Kovačević.

a drugog polugodišta još jednoga, to jest fra Jaku Baltića.

Sad stade Jukić svim žarom mladenačke duše opisivati svojim drugovima ilirski preporod, oduševljenje, koje vlada u Zagrebu za narodnu stvar, dr. Lj. Gaja, njegove namisli i sklonost prema onima, koji žele svom narodu pomoći. Spomenuv tužnu Bosnu reče im: Eto u Zagrebu rade da podignu ilirsku književnost, a šta će mo mi našoj domovini učiniti? Ništa, dok je ne ogrije sunce slobode! Slušajući Jukićevi drugovi zanosno pripovijedanje, savrnući kukavno životarenje u Bosni s blagostanjem slobodnih zemalja, a uz to iz domovine donešavši u srcu klicu rodoljublja, lako nasjedoh na ljepak nekome trgovcu iz Vesprija, Jovanoviću, starinom iz Bosne. Ovaj im reče, da postoji nekakvo društvo, koje nastoji Bosnu i Hercegovinu osloboditi od ropstva. Ta ih vijest odmah zanese; opaziv to Jovanović, zapita ih: „Hoćete li vi stupiti u to društvo?“ Odgovoriše mu da hoće. „A vi kad hoćete, — nastavi Jovanović — ajte u Bosnu i Hercegovinu i buniti na oružje sve, što se krstom krsti. Vaša lozinka neka bude: „šuma ti mati!“; i po toj lozinki ćete poznavati članove toga društva. Društvo neka pali hanove i kavane po drumovima, begovske kuće po selima i sve što nije kršćeno, neka siječe. Čim se to počme raditi, čatisat će (doći će) nekoliko članova toga društva sa četiri topa iz Petrovaradina, a drugi će udariti s topovima iz Srbije. Takim ustankom je i Srbija započela, pa je pobijec i oslobodila se.“

Ovo su bile puke želje, koje pomišljajuć na o-

vremene okolnosti, nijesu bile izvedive. Mladići zanosni i oduševljeni povjerovaše Jovanoviću i učiniše sve što su mogli učiniti. Stariji i trizmeniji franjevci dohvaćajući zamašitost i kobnost ove stvari odvratiliše mlade bogoslove od neizvedive i opasne vratolomije. Glede samoga ovoga poduzeća imaju dvije verzije. Po prvoj verziji krenu mladići početkom god. 1840. (dakle u zimno doba) u Bosnu, Jovanović im dade nešto novaca, koje potrošiše do Broda, te moradoše pješke po Bosni. Razrede, kuda će koji ići buniti. Jukiću bi odregjena Krajina (Turska Hrvatska), Juriću Hercegovina, Josiću Posavina, a Baltiću srednja Bosna. Do Zenice dogjoše zajedno, gdje se rastadoše: Jurić i Josić odoše prema Sutjesci, Jukić i Baltić u Travnik, odakle je valjda Jukić namjeravou Banjalu. Jukić i Baltić dogju u Orašje, gdje je tada župnikovo O. Marijan Šunjić. Ovoga veoma iznenadi njihov dolazak, te ih upita: „Otkud vi moji mladići?“ Oni mu potanko kažu uzrok svoga dolaska. Umnoga i brižljivoga Šunjića ovo u velike zabrinu, pa će ih upitati: „Jeda li je u tome društvu i cesar?“ Odgovore mu: „Mi ne znamo, ali bio ne bio, udarit ćemo, pa što Bog dâ i sreća junačka!“ Šunjić nastavi: „Te su misli lude! U Turaka topovi, utvrde, vojništvo, a kršćanstvo golotrho i siromašno!“ Vatrene mu Jukić odvrati: „Dulce et decorum est pro patria mori! (Slatko i dično je za domovinu umrijeti).“ To Šunjića rasrdi, pa će mu: „Non decorum sed stupidum sibi et aliis interitum acquirere!“ (Nije dično nego ludo sebi i drugim propast pripravlјati). Moj Frano — nastavio Šunjić — tvoja majka očika da te gleda gdje misu govoriš, a ti da udariš u bunu, u-

činio bi, da te mati ugleda gdjegod na vješalima.“ Čuvši ove riječi, Baltić proplače; a Jukić osta pri svom: „Mi hoćemo ter hoćemo, pa šta Bog dâ i sreća junačka!“ Šunjić mu opet reče: „Ludu glavu sreća ne pomaže. Dat ću vam dva konja i jednoga pratioca, pa ajdete odavle uprav u Fojnicu, ali svagdje jezik za zube glede vaše osnove.“ I doista Šunjić ih opremi u Fojnicu i učini, da se stvar nije razglasila. Još je Šunjić opisao cijelu stvar o. redodržavniku, i zamolio ga da ih premjesti iz Bosne kud bilo, da bilo. Za to Jukića i Baltića opremiše u Dubrovnik.

Josić dogje u Sutjesku i svu stvar kaza O. Martinu Nediću. Za to dočuje i redodržavnik, te da se stvar ne pročuje, vrati ga natrag u Magjarsku. Za četvrtoga djaka vele da je hodo oko Sutjeske i vratio se natrag u Posavinu, ne otišavši nikako u Hercegovinu. U Posavini ga uhvate zaptije, a buduć da nije imo proputnice, dovedu ga u Gradačac muselimu, onda starom Fazli-baši Šerifoviću. Fazli-paša razabra, da je Jurić fratar, ali da ne oda kao fratar, to jest u fratarskom odijelu, s toga ga dade mučiti i potajno umoriti u kapetanovu zaselku, jedan sat daleko od Gradačca.

Tim načinom uništi se plemenita, ali vatrolomna namisao mladih rodoљuba.

Druga pak verzija glasi: Bosanski bogoslovi u Magjarskoj: Jukić (u Sabariji), Josić u (Sakolcu), Kovačević Josip (u Pešti); i u Hrvatskoj: Jurić (u Varaždinu) god. 1839. pismeno se dogovoriše, da će u Bosni i Hercegovini dignuti bunu. U tom ih je potpomago Sava Tökelija, veliki srpski mecena. Oni se razdijele u

četeri strane; Jukić otigje na Senj i otale preko Bišća u Krajinu, Josić preko Županje u Posavinu, Jurić preko Bjeline u Raču; Kovačević pak u Beograd. Jukić je išo od sela do sela svagdje buneći narod, govoreći mu da ustane i strese sa sebe teški jaram ropstva. Na tome putovanju dogje u Kotor-Varoš. Tu je župnikovo O. Frano Sitnić, koji je Jukića primio kao dijete i opremio ga u fratre, te se za njega brinuo kao za svoga štićenika. Čuvši od Jukića za uzrok njegova dolaska, stade ga odvrćati, a Jukić mu odvrati: „Ti si božjak... plitko misliš!“ Iz Kotor-Varoša pogje u Travnik, i na tome se putu svrati u Orašje, a iz Orašja u Fojnicu. Tu se čitava stvar razglasi, te i vezir dočuje za Jukićeve namjere; a to su veziru dojavile osobe, koje su bile proti Jukiću i gledali ga upropastiti. Za to počje vezir tražiti Jukića, a dočuvši to fojnički gvardijan, spremi ga god. 1840. po noći u Dubrovnik. Josić je bunio narod oko Tuzle i došo u Sutjesku, odakle ga starješinstvo vrati natrag u Magjarsku. Jurić je bunio narod izmegju Bjeline i Gradačca. Dočuje to vezir, spremi kavaza u Posavinu, ne bi li ga našo. Kavaz uhvati jednoga seljaka i držeći, da je uhvatio Jurića, osiječe mu glavu i odnese veziru, a Jurić, kad je sve bilo utišalo, da je došo u Zeleniku i tu kršćanski živio i umro. Kovačević ostane u Beogradu, tu se pohrišćani, dobi činovničku službu, i u toj službi je živio i umro. O ovome nam kaza mnp. o. Angjeo Ćurić, da se živo sjeća, kako se je pripovjedalo, da je isti Kovačević god. 1855. došo iz Beograda u Fojnicu, i tu poklonio Šunjiću zlatan sat u vrijednosti od 40 dukata.

Ali evo što pripovijeda fra Jako Baltić u svojoj kronici „Godišnjaku“:

„Ove iste godine (1840.) izašo sam ja i moja tri druga, t. j. fra Blaž Josić, fra Frano Jukić i fra Bartuo Krajinović-Kovačević iz Magjarske, iz Vesprima (po svršenim naucima). Ovdje smo se upoznali s nekom obitelji srpskom, koja mnogo vremena u našem prijateljstvu očitova, da je i ona iz Bosne starinom, i da joj je vrlo na srcu mučno, što Bošnjaci toliko teško ropstvo pod Turčinom podnose, i za to da ima namjeru Bošnjake pomoć osloboditi: „Nego, reče, ako ste vi prijatelji morate nam pomoći!“ — Mi na ovo odgovorismo: „Kako bismo mi mogli pomoći? mi mladi sveštenici!“ ¹⁾ ništa u rukama nemamo.“ —

„Morete (nastave iz one obitelji) narodu pod svetu zakletvu kazati i pripravit ga za jedan opći ustanak.“ —

„Na to se mi složimo i ne pitajuć nikoga u manastiru oli naših profesora uputiv se preko Kaniže, Koprivnice i Siska izagjemo u Bosnu na Dubici, ter na Gradišku u Banjuluku. Zatim dogjem ja u Travnik na Orašje, gdje bijaše za paroka o. fr. Marjan Šunjić, kustod. Ovomu ja otkrijem svu tajnu našu; a moja dva druga odu u Gučugoru, Jukić ostane u Banjoj Luci.“

„Ali se ova naša tajnost malo pomalo prokaže nama neki prijatelji svjetovahu, da bježimo u Austriju, jer ako čuje vezir; a i jest naopak.....!.. Otkud ja i Jukić odosmo u Dubrovnik, Josić u Magjarsku, a fra Bartuo sekularziro se.“

¹⁾ Općenito značenje riječi „svećenik“ za svakoga, koji svećeničko odijelo nosi; jer znamo da Jukić onda još nije bio svećenik, nego ga je u Bosni redio Barišić.

Baltić je u ovoj stvari najvjerođostojniji, kao jedan, koji je bio i sam dionik onih dogagaja; s toga mi uzimljemo sve njegove vijesti, a one koje su s njime u opreci, držimo prostim pričanjem, koje nastadoše prema onoj narodnoj: Reci kakvu priču ili novost na dnu čaršije, pa kad izagješ na vrh čaršije, svoga pripovijedanja nećeš moći raspoznat.

I ovo još sigurno znamo, da su se mladi „osvetnici“ već bili imenovali princevima od Bosne. Jukić je nosio prvenstvo, te bi eventualno imô biti upraviteljem domovine.

Povratak dakle njih četvorice iz Vesprima bio je god. 1840., a to je godina, kad je Jukić upravo svršio nauke, jer je mudru knjigu svršio god. 1836.; te je godine počeo učiti bogosloviju, a svršio je za četeri godine, t. j. 1840. Što su svačetverica spomenutih opet otišli preko granice, to je bilo poradi straha, da nebi vezir čuo za njihove bivše osnove i progromio na njih. Baltić u svome „Godišnjaku“ spominje, kako je njega redio kotorski biskup Lučić-Pavlović, a za Jukića ništa ne spominje. Jukić je regjen kasnije.

Sreća što mladi ljudi u ludo ne pogubiše glava!

Jukića radovi i putovanja.

Čuli smo, da je Jukić došo u Dubrovnik. Tu mu se sad nadade prigoda, da sabire pisane povjesne spomenike i proučaje druga književna djela, koja je Dubrovnik, kao davno stjecište hrvatske prosvjete, znao sačuvati. Osim toga upoznade se tu s nekojim književnicima, koji ga uputiše i sjetovaše da ne baca pera iz ruku. Dok je

pogibelj minula i malo se prešutila stvar, Jukić se vrati u Bosnu. To je bilo licem 13. studenoga 1840. g., kako sam opisuje u svome „Putovanju iz Dubrovnika preko Hercegovine u Fojnicu“.

Taj put opisa i tiska ga god. 1842. u „Dalm. Magazin“. U ovome je putu mnogo vidio književne koristi sabirući svuda, kud je prolazio, književnih podataka.

Po povratku u domovinu zaredi ga za svećenika biskup Barišić. Iz Fojnice ode u Banju-luku, gdje prikaza Bogu prvu nekrvnu žrtvu. I tako Jukić postade duhovnim pastirom svojega miloga naroda. Iza rečene prve svete mise, vidimo opet Jukića u Fojnici. Tečajem obiju godina 1841. i 1842. on proboravi u Fojnici. Ovdalen je, kako ćemo vidjeti, po raznim listovima svegjer nešto piso, ali je ipak po najviše vremena utrošio u to: da se sabere i da svoje osnove razredi.

Razregjujući Jukić svoje osnove po nazoru najglasovitijih ljudi, zamislio je, da nema rada ni široka pogleda bez putovanja. Putovanje je praktična škola; putovanje odgaja ljude. Zato on već 27. lipnja 1842. kreće iz Fojnice na put, pa prošavši nahije: fojničku, visočku, žepačku, tešanjsku i derventsku, maši se Slavonije i Banovine ¹⁾. U Zagrebu se lično upozna sa Stankom Vrazom i otselen su se marljivo dopisivali. Sastane se i

¹⁾ Sve ovo putovanje do Zagreba, kao i povratak kroz Bosnu u Fojnicu opiše Jukić i pošalje u „Magazin“ ali urednik „Magazina“ valjda razi toga, što put preko Slavonije i Banovine nebi nikoga zanimo, ispusti one dijelove, koji se tiču sponenutih krajeva. Iz Cernika u Slavoniji posla Jukić člančić „Srps. Nar. Listu“: „Drevnosti Bosanske“; a u 36. br. Danice

s Gajem, koji ga je potako na sabiranje narodnih umotvorina, ponajviše pjesama. Na povratku u Bosnu udari na Bihać, pa na Sanski-Most, pa na Banjaluku. Ovdalen krene prema Kotoru i otsjedne kod župnika u Sokolinama; 5. listopada pane u Skendervakuf. Onda preko Dobretića, Travnika i Busovače 9. listopada stigne na svoje mjesto u Fojnicu. U Fojnici ostane do konca godine 1842.

Kašnje je Jukić 1843. i 1846. opet udešavo putovanja po Bosni, i to prema Krajini i prema Livnu, ali to ćemo u zgodno vrijeme usput provući kroz retke, a sada ćemo se najprije pozabaviti Jukićevim književnim radom. Jukić u cvijetu mladosti, u 22. god. života pun zanosa za prosvjetu svojega naroda, poznat s mnogim književcima i učenjacima postade eto vogjom naroda, kojemu je trebalo duševne krane. I ljubeći ga iskreno, nesebično stade svim žarom svoje mladenačke duše raditi, da svoj narod podigne iz tmine neškolovanosti. Na prvom mjestu se pobrine oko podizanja škola (o tome kašnje). Zatim stade zvati u kolo mlagje franjevce, da „zavede jedno čitateljno društvo“ i da njime poradi oko izdavanja pučkih knjižica, „jer više rukû više radi, više očiju više vidi“, — veli narodna poslovice, a toga se i Jukić držo. U prvom redu obrati se na Martića i Josića, a drugih je malo i bilo. Megjutim ni ova dvojica nisu Jukića oduševljeno potpomagala. Josić se bješe za-

(1842.) odgovora Dimitriji Tirolu (ovaj je tvrdio jednom, da je bos. azbuka srpsko pismo, a Bošnjaci, da su pravi Srbi), da su Bošnjaci ne samo zemljopisno, nego i rodoslovno: pravi Bošnjaci, slavni narod ilirski.

ljubio u latinski jezik, i na njemu je pjevo pjesme. Pa ni poslije mi nikako ne vigjamo Josića, n. p.: da suragjuje u „Bos. Prijatelju“. Uzrok je ovome neodzivu bio ponajviše taj, što su neki neprijatelji u Rimu oklevetali svezu bosanskih franjevac a s pokretom u Zagrebu. Trebalo je dakle opreznosti. A i inače od strane turske vlade u Bosni moglo se vidjeti, da bi rad i ovake vrste mogo biti koban. Napose, što se tiče Martića, on je Jukića prilično potpomago; megjutim ipak nije bio gorljiv kao Jukić iz prirognene mu diplomatske opreznosti; a donekle se nije ni slago s Jukićem, jer Jukić imagjaše na pameti i političko djelovanje u Bosni, dočim njegov drug Martić željaše samo slogu svih Slavena u književnosti „bez ikakva interesa i religiah obzira“; svak neka ostane ondje, gdje jest ¹⁾).

Jukić je odmah namjeravo izdavati poučne i zabavne knjige za narod, ali s jedne strane ne imajući, kako rekosmo, dosta pomagača, a s druge strane zbog mnogih zapreka i teških političkih okolnosti, morade to ostaviti za boljih vremena. Ipak nije zdvajo, nego radio, i to neumorno ²⁾). Primjer Vuka Karadžića i drugih ponuka ga da u narodu sabire plodove njegova uma: junačke i lir-

¹⁾ Gledaj Šurmin: Hrvatski Preporod II. str. 283. i Martića pisma Vrazu 16. IV. 1842. i 18. IV. 1842. te Jukića pismo Martiću od 13. rujna 1847., što je pisano iz Fojnice.

²⁾ Kako se vidi u maticama fojničkoga samostana još od god. 1841., Jukić prvi u Bosni poče uvoditi Gajev pravopis. Uz njega su samo neki pristajali; spominjem samo o. F. Ašalića i nekog Krističevića. Drugi se ne mogoše otresti st re navade. Od god. 1841. nastade dakle u Bosni pravopisna skizi a, a Jukić joj je začetnik.

ske pjesme, poslovice, zagonetke, pripovijetke i narodne ljekarije. Na tome je polju radio preko deset godina. Uz to ga zanimaše najviše povijest, zemljopis, geologija Bosne i starine. To je marljivo i ustrajno proučavo do konca života. Živuci u Fojnici u franj. samostanu, gdje se nalazi bogata knjižnica, znao je u njoj sprovesti čitave satove, sabirući iz knjiga nauku za ostvaranje svojih plemenitih namisli. Tu je čito, proučavo i piso. I buduć da mu nije bilo moguće izdavati svojih spisa u posebnim svescima, počeo ih izdavati u onovremenim časopisima hrvatskim i srpskim. Boraveći u Dubrovniku upozna se s Petranovićem, urednikom „Dal. Magazina“ i obeća, da će mu biti suradnikom. God. 1841. u „D. M.“ izagje Jukićevo: „Zemljopisno povjestno opisanje Bosne“; i to će valjda biti prvi Jukićev poučni članak i pokus na ozbiljnom prozajičnom polju. Te se je godine pripravljo, da slijedeće godine objavi više povjesnih i zemljopisnih članaka. Mi ćemo ih ovdje nabrojiti, da se vidi koliko je Jukić radio. God. 1842. izagjoše u „D. M.“ ovi članci Jukićevi: a) Zemljopisno-povjestno opisanje Hercegovine; b) Putovanje iz Dubrovnika preko Hercegovine u Fojnicu; c) Topografijsko opisanje Bosne. Uz to je još te godine dosta putovo po Bosni; a sigurno da je na tome putovanju sve ono bilježio, što mu je trebalo za potpuni „Zemljopis i povjest Bosne.“

Osim u „D. M.“ piso je Jukić iste godine i u „Srpski Narodni List“; i to o rukopisu: „Raj duše pisan u Biogradu god. 1567.“ i u „Danicu Ilirsku“; zatim o „Bos. starinama“ opet u „S. N. Listu“.

God. 1842. dvaput je putovo u Krajinu. Prvput

krenuo je iz Fojnice početkom svibnja, i dogje u Kotor-Varoš. Ovdalen krenu 8. svibnja u Banjuluku. Na putu mu se pridruži nekoliko Arnauta, koji su bili na zlu glasu. Za to Jukić piše: „Eto muke! sad će biti sto sijaseti“. Jukić, da izmakne pogibelji, i da im pokaže da ih se ne boji, dok unigje u Barakovac goru, napuni na njihovu riječ pušku i ispali je govoreći: „Neka je sigurno! Imade ovda uvijek zlih ljudi.“ Tim je riječima nišanio na Arnauते. Ovi takogjer htjednu opaliti svoje puške, ali nijedna ne sastavi: „Gledaj ti toga — rekoše Jukiću — kod ovakih pušaka lako bi izgubili glavu.“ Dok su oni nato čistili puške, Jukić odmakne dobar komad puta, ali ga opet stignu. Sad Jukić opet ispali dvaput i napuni pušku olovom. I Arnauti htjednoše opaliti, no puške ih ponovno prevariše. Jukić im nato reče: „Gledaj toga rugla, s kakovim društvom putujem! Mogo bi glavu izgubiti. Da bi mene moja prevarila, ja bi s njom u pô Vrbanje!“ Na to mu rekoše Arnauti: „Vallah hodža, pravo govoriš!“ Jednom se Arnautu šmigne za Jukićevom puškom, te će ga zamoliti, da mu je pokloni, ali mu ovaj odgovori: „Sabur, družе! Znaš da su mudri kazali: Žene, konja i oružja ne daj od sebe!“ To Arnauते iznenadi, te mu rekoše: „To ti je komad besjede!“

Iz Banjeluke ode u Bihać i obaviv tu neke poslove vrati se natrag. Na tome povratku svrati se u Jajnu, da prenoći kod nekoga popa Majkića. Dogje njegovoj kući i zapita, može li prenoćiti. Tu se trefila mlada popadinica, te počme na Jukića sipati ko mlin. Jukić joj odvrati: „Ženska glavo, poštedi si mladost! Ako sam

te upito za konak, niesam te opsovo nit ti kuće porobio. Kini mi se s očiju, dok zla niesi vidjela. Dajte mi konja, da igjem!“ Brat popov, koji je to slušo i bio od nevjeste uljudniji, ne dade Jukiću ići, nego ga ustavi. U tome iz kuće izagje nekoliko muhamedanaca i stadoše Jukića psovati, na što im on odgovori: „Bre, aj siktur! pop ne može take kokošare primati na konak, koji badava hodaju od kuće do kuće; a ovake može uvijek, jer se nijesam prazne kese na put spremio!“ Vidjevši ovi, da s Jukićem nema šale, vrate se u kuću, a Jukić prenoćivši tu mirno, vrati se preko Jajca u Fojnicu.

Na jedan mjesec dana iza povratka u Fojnicu krenu opet zbog nekoga posla u Gradišku. Na tome putu svrati se u Gomijonicu, u kalugjerski samostan. Tamo ga je želja vukla, ne bi li našo kakvih književnih starina. Ali poslušajmo, šta nam o svom dočeku i ispunjenju želja priča: „Služba prihvati konja, a iguman se stade sa mnom ljubiti. Liepo me počastiše kafom i rakijom. Ali mi nešto fali. Htjeo bi što god saznati. Za to počmem pitati igumana: Šta se pripovieda, od koga i kada je sagrađen ovaj samostan i crkva? Ima li starih rukopisa i o tom i o koječem drugom pisanih? Ali se na skoro zastidih, opazih bo da me iguman ne razumie. On samo odgovara, da su mu majstore odtjerali u Banjuluku, a da je započeo pokrivati crkvu.“ Eto tako je naš Jukić s igumanom o rukopisima i starinama razgovaro. Toga ne treba tumačiti.

Uza sve to, što je Jukić ovoliko putovo, izagjoše u „D. M.“ ponovno dvije njegove radnje, i to opis nje-

govih putovanja iz god. 1842. pod naslovom: „Putovanje po Bosni 1842.“ i „Povratak u Bosnu 1842.“

God. 1844. Jukić se — koliko znamo — ne javlja nikakvim književnim radnjama, osim izdavanjem pjesama O. Vice Vicića, koje izagjoše u Splitu. Ovo izdanje „Kolo“ ovako preporuči svojim čitateljima: „Knjigu pjesmaricu duhovnu izdaje u Spljetu novim pravopisom učeni naš Bošnjak, Banjalućanin g. Franjo Ivan Jukić. Preporuča se svoj gospodi svećenikom“.

I god. 1845. i 1846. opet je Jukić u Fojnici. U te dvije godine znamo za stalno da je po Bosni putovo, a je li po novinama štogod piso, toga ne znamo, jer nemamo nikakvih podataka. Naprotiv g. 1847. izagje u „D. M.“ njegova radnja pod naslovom: „Putovanje po Bosni 1845.“, a „Kolo“ (sv. V. od 1847.) donosi opis njegovih putovanja u „Krajinu 1843.“, iz kojih smo malo prije neke njegove doživljaje naveli.

Ovdje ćemo navesti jedno Jukićevo pismo na pjesnika Stanka Vraza, urednika „Kola“. Ono nam svjedoči, da je Jukić s ovim našim velikanom gojio veoma tijesno prijateljstvo. Pismo glasi: „Znam, da se sjećate kad sam bio u Zagrebu, da sam Vam obećao opisati moja putovanja; pak se može biti čudite, da rieč datu, do sad nisam održo? Mili moj Stanko! porad nekojih osobitih uzroka, lanjska moja putovanja tiskana su u „Magazinu Dal.“ od ove godine (1843.). I budući, da se slučajilo te sam i ove godine (1843.) noge pružio od Sanę i Save do Une i Vrbasa, zato nastojat ću i Vam što god naomenuti, što mi je u oči upadalo, koje sravnivši s oim u „Magazinu“ moći ćete imati pojam od ove krasr, a

toli zanemarene pokrajine slovinske. Vi znate, da se ja tolikom krasnorječju nisam privikao, kao što su humoristički njemački putnici (!) obikli, izlagajući putovanja svoja, i da prazne rieči na hartiju mećem“. ¹⁾

Ove godine namjeravo je Jukić izdati jednu knjižicu šaljiva sadržaja, te joj je s toga nadjeo ime: „Plandovanja zabavna“. Iz toga djelca izvadi i štampa „Kolo“ narodnu pripovijetku „Derviši Carigradski“, koju poprati ovim riječima: „Č. O. g. Franjo Jukić, Bošnjak, Banjalučanin, poslao nam prije nekoliko mjeseci rukopis djela zvanog: „Plandovanja zabavna“, knjižicu I., u kojoj uzdrže se pripovjedke, smješice i zagonetke, umolivši nas, da se što skorije oglasi na predplatu. Mi priobćujemo iz znamenitog toga djela nekoliko komada na izgled štiocem, da ih pobudimo na predplatu, a zajedno i pisaocem, da se ugledaju u način pera, kojim treba pisat pripovjesti, pripovjedke i druge stvari ove ruke“. Ovaj sud o Jukićevom radu veoma je uvažen po Jukićev književni rad, jer ga je izreko čovjek pjesnik a ujedno i vrstan kritičar, čiji je sud u ono vrijeme mnogo u Hrvatskoj vrijedio. Ta nam ocjena svjedoči, kako se je Jukić znao sniziti i prilagoditi, kako narod misli i osjeća i prema tomu proučiti, kakove mu treba duševne hrane. Ova knjižica uza svu pohvalnu Vrazovu kritiku nije ugledala svijetla; da li je to zapelo zbog

¹⁾ Opstoji mnogo pisama iz Jukića korespondencije s voga na hrvatskoga preporoda i s drugim naučnjacima, koja još n u ni našasta, a neka je od njih u sveučilišnoj knjižnici u Zagbu našo Dr. Tugomir Alaupović.

malo najavljenih pretplatnika ili zbog kojeg drugoga razloga, ne možemo ništa sigurna reći.

Uz ove radnje nije zaboravio ni „D. Ilirske“, jer u njoj piše: „Statično i geografijsko opisanje kneževine Srbije“.

I god. 1848. opet susrećemo Jukića kao putnika. U mjesecu ožujku nalazimo ga u Varcaru, ali ne kao duh. pomoćnika, nego kao putnika. Inače nebi zapisao u „Maticu krsćenih“ da je krstio dijete župnikovom dozvolom. Svrha ovoga putovanja mislimo da je bila: podizanje školâ, o čemu je s drugim rodoljubima radio i plod istom te godine dočeko. Jer te godine ctvoriše se prve škole za katoličku djecu, i to su bili uzdisani prvijenci više stoljećâ. A toj ideji kumovo je Jukić, drugi su joj u pohode išli. U Varcaru otvori školu O. Nikola Krilić, — a ne Jukić! — tadašnji duhovni pomoćnik, koji darova za nabavu knjiga dukat u zlatu, što učiniše i mnogi župljani. U isto su vrijeme katolici primjerom i nagovorom franjevaca podigli škole u Livnu, Fojnici, Travniku i drugdje, kao što ćemo to opširnije vidjeti. Kako su se škole otvorile, a školskih knjiga nije bilo pri ruci, Jukić se lati posla, te izdade knjižicu: „Početak pismenstva i nauk krstjanski.“ Iste godine ugleda svijetlo „Život G. Isusa Kërsta“, koji je s talijanskog jezika preveo nesretni O. M. Čuić, a po njegovoj smrti ispravio i izdao neumorni Jukić. Djelo je posvetio Čuićevu desnom prijatelju, zaslužnom franjevcu O. Lovri Karauli. U svojem predgovoru k ovome djelcu, napisao je one retke, k je uzesimo za „motto“ na početku životopisa, kao da je zn o da ćemo zbilja njegov život smatrati pravom škol n

ustrpljivosti, marljivosti, nesebičnosti i zauzetnosti oko prosvjete i slobode potištenog hrvatskoga naroda u Bosni. Vrijedno je i to spomenuti, da je „Život G. Isusa Kèrsta“ prva knjiga u Dalmaciji novim pravopisom tiskana.

God. 1849. dogje Jukić u Varcar za duhovnoga pomoćnika. Ovo mu mjesto nije bilo nepoznato, buduće je kroz njega prolazio god. 1843. i 1848.

U Varcaru ostade do god. 1852., i to sve u svojstvu kapelana. Školu, koju je tu zateko, pazio je kao zenicu oko svoga. Za učenika imo je tu i mladoga Kneževića, kojemu malo pomalo usadi u srce ljubav za povjesnicu, osobito domaću. On ga naputi, te stupi u franjevački red, i postade u svoje vrijeme jednim od najučenijih bosanskih franjevac. Jukić je u Varcaru povjerljivo općio s mnogim trgovcima, naročito s braćom Nikom i Božom Ćorićima, i njima svoje namisli otkrivo, a i po ostaloj Bosni imo je dosti prijatelja.

U narod je često zalazio ne samo radi duhovne pastve, nego i zato, da po narodu sabire njegove bogate i krasne umotvorine. Cijelu je okolicu obilazio, da sazna što o običajima, da li se šta pripovijeda o kojem mjestu i t. d. Narodu je bio otac i majka, ne samo u duhovnim nego i u svjetovnim stvarima, te tako i nama ostavio primjer, da radimo za oba ideala: Boga i Hrvatsku.

Što se pak tiče književnoga Jukićeva rada kroz ovu godinu, jedino znamo, da je u „D. M.“ izašao njegov članak pod naslovom: „Krajina bosanska“; o drugome književnome radu Jukićevu kroz tu godinu ne imamo nikakvih podataka.

Nastavak Jukićeva rada.

Što smo u prošlom poglavlju govorili, odnosilo se je na Jukićev književni rad. I u ovome ćemo se poglavlju istim predmetom pozabaviti, a u slijedećim poglavljima ocrtat ćemo njegov politički i skromni život.

Sve, što je Jukić na književnom polju radio do godine 1850. može se smatrati kano priprava za njegove veće književne radnje. Jukić je počeo malim a svršio velikim. Dobro je znao da se iz prazne ne može dijeliti, da se ne može drugom dati, što se nema, te je prema tome i radio, dok se odvažio veće djelo na svijet izdati. Najprije je gledao, šta može malim radnjama, i kako drugi o tome sude. Vidjevši, da uspijeva, stade još većim oduševljenjem raditi oko književnosti, i oko sebe sabirati poletne ljude, da skupa porade za boljak domovine i naroda. U velike je žaliti, što njegove plemenite namisli ne dobiše dosta odziva u domovini, jer su ih neki smatrali ugrižanom maštom i mladenačkom zanesenošću, te ih smatrali pogubnim, štetonosnim i neizvedivim.

Prije smo spomenuli, da je Jukić još 1840. g. naumio izdati nešto kao „Bosanski Prijatelj“ i da mu taj naum nije pošlo za rukom, te je prisiljen bio ostvarenje toga nauma ostaviti za bolja vremena. Sad pak, pošto se Martić i Šunjić osoviše na noge i potekoše u pomoć, nakon deset godina mogaše i s „B. Pr.“ pred svijet. Premda to ni sada nije teklo kao po maslu. To sv - doći sam Jukić u I. sv. „B. Pr.“, gdje veli: „Še države prostranog turskog carstva u Europi prenule u

se iz dubokog sna neznanja i nemarnosti, sama Bosna još sladko spava! Oko nas srodni narodi nasladjuju se ugodnim mirisom cvieća narodnog knjiženstva, a mi ni primirišit ne htjedosmo? Već jednako pjevamo: Ugodno je ništa ne raditi. O nama se može reći, da ličnost za mudrost držimo. — Istina da su nam neprikladne okolnosti, politički događaji domaćih neprijatelja, nasrtanja i potvaranja dosta smetala.“ To je Jukića bolilo, to ga je smetalo, ali ovo još jače: „Nas nekoliko — nastavlja Jukić — rodoljuba pred deset godina nastojalo je zavesti jedno čitateljno društvo, koje bi oko književnog i umnog napredovanja bosanskog puka brinulo se, i koje bi jedno povremeno djelo za naš puk izdavalo, al domaća nesloga za mnogo godina priječila je; kasnije kad i ova prestade i htjedosmo društvo sklopiti, to nam se nedopusti: jedni su u tom društvu već zapadnu propagandu — talijanske karbonare opazili u svom dubokom mozgu; drugi su vidjeli kako je Rus s Kozacima Zec i Vranicu obsjeo, a ostali su Engleza doveli; ovi je prosjekavši prokop kroz Vlašić, blokirao (obkolio) Travnik i to zbog našeg ubogog društva! Djete se plaši bauka, kriv se boji svog osjena, a razborit čovjek neda se uplašiti šušnjastom granom, ni s krepostna puta svrnuti.“

Uz ovakove nepravilike i protivštine boriti se i snivati o izdavanju jednoga lista u korist naroda, i ne smetati, ne zdvojiti, ne ohladiti kod tako dugo vremena, i napokon prispjeti cilju, to je najbolje svjedočanstvo Jukićeva čvrstog karaktera i njegove plemenite i nesebične ljubavi k domu i narodu. A odvažnost i nepre-

danje, to je krjepost, koja mora resiti Genija. Jukić je mislio „B. Pr.“ u više svezaka izdavati svake godine, ali pošto je „o ljubavi i podpori braće Slavjana njegov obstanak“ zavisio, ne bi onako kako je Jukić želio.

Izdavanjem „B. Pr.“ Jukić nije nikakve koristi tražio za sebe, nego je htio tim „Bošnjake, od sna nemarnosti da se osvieste, potaknuti; ako se izpuni ja sam cilj i svrhu postigao.“ Prama toj svrsi je i radio. Piso je prosto, da ga puk razumije i shvati; dao mu je narodnih pjesama, koje je sabro on, a pomagali mu Martić i Šunjić; dao mu je pjesama na narodnu spjevanih od Martića; uputio ga je u zemljopis i povijest rođjene grude, iznio mu pred oči krjeposti i vrline slavni dje-dova u kratkim i preglednim životopisnim crticama, da se mogne u njih ugledati, te prama njihovu životu i svoj život i rad udesiti. Najizrazitija ipak ideja koju je Jukić unio u narod, jest ideja slobode. Tim je načinom pogodio želje svojega naroda, i našo put k ostvarenju rodoljubnih idealnih namisli. Jukić je I. sv „B. Pr.“ posvetio biskupu Strossmayeru, jer je valjda isti pomogo kojim novčanim prinosom, da djelo ugleda svijetlo. Tiskano je pak u Zagrebu, u tiskari Ljudevita Gaja, 1850. godine.

U kratko ćemo donijeti pregled ovoga sveska. Na prvom mjestu poslije posvete djela, dolazi krasna pjesma „Prihodnica“ od Ljubomira Hercegovca (Martića). Pjesma je žarka kao sunce, a žalovita i rasplakana, košto ie rasplakano lane, kad mu ubojito tane majku koštu u pogodi. Donosimo ovdje nekoliko dirljivih stihova:

Procvilile gusle javorove,
 U sried zime, kad im nije vrijeme;
 Pa dozivlju gospodara svoga,
 Gospodaru, koji su ti jadi?
 Ili ti je ponestalo piva,
 Il' te boli glava od sevdaha,
 Ter ti s nama zapievati nećeš;
 Od krajine kérvave haljine,
 Ja! Cetine turske desetine,
 Ja! spomenut Smiljanić Iliu,
 Ja! junaka Kraljevića Marka?...
 Moje gusle moja babovino!
 Pievali smo, kad se je mililo,
 I pievasmo i veselismo se,
 Sve junake redom izbrojismo;
 Ni sad piva ponestalo nije,
 Nit me boli glava od sevdaha;
 Već je mene tuga obévala,
 Sve je meni mračno i oblačno,
 A sve mi je tužno i čemerno,...
 Sinje more prisušiti mòre,
 Moje oko od suza nemore,...
 Volio bi neg' što očim vidim,
 I što morem prihodi gjemiah,
 Da se komu imam potužiti,
 Svoga sérca iztumačit jade,
 Al' neimam nikoga do Boga,
 Od svojega roda i plemena.
 Sve prigledah zemlje i gradove
 Starinskoga roda slovinskoga,

Sve to černa tama pritisnula,
 Vijaju se orli i gavrani,
 Privlače se stravni vukodlaci.
 Moja majko, što si me rodila,
 I bielim zadojila mliekom,
 Ako si me i rodila neno,
 Jer me nisi u goru odniela,
 Kukavici pekšeš učinila,
 Nek me nosi na suhe ogranke,
 Svom privikne glasu i havazu,
 Pa da kukam po gori zelenoj,
 Od Jurjeva do lina dana,
 Gledajući sudbu i griehotu,
 Svérhu moga roda i plemena.
 Pogledajte od Boga vam bilo,
 Još od trista i više godinah,
 Naša majka mila otačbina,
 U kakvu je stanju nevoljnomu
 Bez nauka i bez prosvietljenja . . .

Ovo je istiniti glas onoga vremena. Mi djeca današnje razmaženosti koda toga ne razumijemo, jer nemamo ni pojma, šta je to u torbi glavu nositi, i šta je to, kad kusovica sudi. Čini se, da danas nema onih junaka, ko što bijahu junaci onoga vremena! Ova je pjesma slična krvavome smijehu.

Drugi je članak: „Zemljo-déržavopisni pregled turskog carstva u Europi.“ Čovjek se čudi Jukića spremnosti u ono vrijeme, da ovakova šta sabere.

Treći članak: „Životopis Fr. Mate Benlića, bisk pa biogradskog (rogjen 1609. † 1674.)

Četvrti članak: „Starine Bosanske,“ i to 1. Povelja kralja Tomaševića darovana stricu svomu Radivoju, pisana u Bobovcu g. 1461. — ispisana iz bosanskom ćirilicom pisane rukopisne kronike fr. Stipe Margitića, koja se nalazi u Fojnici. 2. Povelju iliti pismo Matie Korvina na grad Skradin u Dalmaciji pisano u Zagrebu g. 1481, prepisano iz originala u Sutjeskoj.

Peti članak: „Književnost bosanska,“ gdje sumarno opisuje četiri bosanska pisca fratra: Divkovića, Matijevića, Posilovića i Stjepana Markovca, iliti Margitića.

Za tim dolaze narodne pjesme, među kojima su najzanimivije: „Samostan ramski i stojan Janković,“ dogagaj iz godine 1689. Priopćio Lj. Martić; i „Smért Čengića,“ iz godine 1840., od Lj. Martića. Pošljednja je pjesma važna s toga, što služi za dokaz, da narod još i danas stvara pjesme.

Iza pjesama dolaze: „Narodne pripoviedke,“ Narodne poslovice,“ „Domaći liekar.“

Jedanaesti je članak: „Narodne učionice u Bosni.“

Iza njega je članak „Lietopis katoličke cćrkve u Bosni,“ gdje donosi glavne podatke o crkvama, samostanima i župama Bosne i Hercegovine.

Na zadnjem mjestu uvrstio je urednik dvije molbe. Važna je prva molba, u kojoj veli: „Poznato je svima kod nas, kako se u Bosni starinske stvari: novci, kamenje, pečati itd. nalaze, i pohlepnim inostrancim u malu cieniu prodaju! samo jedan primier napomenut ću: na Kupresu bivši župnikom pokojni fra Andria Sunarić, kupi za dva groša jedan pérstenski kamenčić, kog

pokloni bivšemu konzulu franceskomu Davidu, a on ga za po miliona franaka prodade! — Ja sam od nekoliko godina počeo ovake stvari sabirati, zato molim sve Bošnjake gdje štogod opaze, da odkupe na moje ime! Ako Bog da! s mojom sbirkom želim metnuti početak „Bosanskomu Muzeu.“

Kako se iz ovoga vidi, Jukić ne samo da je bio sposoban i ženjivan učitelj svijetu iz tisuću osamsto pedesetih godina, nego bi i nama još i danas mnogo koristio, da živi pa nas podučiti!

Slijedeće godine u istoj tiskari izagje najveće Jukićevo djelo, to jest: „Zemljopis i poviestnica Bosne“ od Slavoljuba Bošnjaka. Ne smjede pod ovo djelo svoga imena potpisati, jer u njemu ima i škakljivih stvari. Jukić je znao, da se najlakše u narodu budi svijest i zanos za slobodom, ako mu se u ruke kao pruži njegova slavna prošlost, pred oči stavi sreća prošlih dana i krjeposti neumrlih djedova; znao je, da se uspomenom na stara zlatna vremena najviše budi narodni ponos i prezir na ropstvo, s toga je i radio neumorno kroz više godina na tome djelu obilazeći domovinu uzduž i poprijeko, listajući stare knjige i rukopise i proučavajući starine. To je bio težak posao, ali ga se Jukić nije plašio, nego se je trudio i radio dan i noć, dok ga je sretno privelo kraju.

Ovo je prvo djelo svoje vrsti, koje je franjevac i uopće domaći sin napisao na hrvatskom jeziku. U prethodnom vijeku izdao je O. Filip Lastrić povjesnicu Bosne, ali na latinskom jeziku. Jukićevu povjesnicu s velikim veseljem primiše hrvatski književnici preko Save i Di-

nare, radosni, da posestrima Bosna imade takovih sinova, koji se i pri tako teškim kulturnim i političkim okolnostima bave poviješću svojega naroda. Jukić nije mnogo mario za onake pohvale, jer ih nije ni tražio, nego je gledao samo korist zapuštenoga naroda. No ako je imo hvaliocâ, imo je i kudiocâ, kojim u predgovoru ovoga djela poručuje ovo: „Ne pitajte tko je ovo piso? Vi me dobro znate, jer za svako moje domorodno poslovanje napojiste me čašom čemera i pelina! Ja za vas ovo nisam piso, jer znam, da vam ugoditi nisam mogo, vi malo ili ništa ne štijete pak opet sve znate! i budući da je vaše načelo: ugodno je ništa ne raditi (Dolce far niente), to ja znam, da bih vam onda najbolje ugodio, kad kao i vi ništa dobra ne bi radio, a sve dobro zlobio i kriepostno nenavidio? Da vam Bog prosti!!“

Ovo djelo nije najbolje ispalo, što i Jukić priznaje, navodeći ujedno i razloge: „Da sam boljega zdravlja i manje poslova imao, da su mi neprijatelji malko duševniji bili, te mi i koliko mira dali, djelo bi mnogo ugodnije izašlo osobito što se sloga tiče; budući da nisam mogo sve redom i uzamanice pisati, već prekidajući na mjeseci i na godine. — —“ Uza sve te nepovoljne okolnosti, ovo djelo bi, kako već spomenusmo, s oduševljenjem primljeno i laskavim kritikama popraćeno. Bilo je očito, da autor „Zemljop. i povjest. Bosne“ nije naprosto mladi poletarac, nego čovjek trizmen i učen, dorasto svojoj teškoj zadaći. Hrvatski povjesničar Klaić o Jukićevu rečenom djelu piše: „Kao što se Jukića zemljopis odli-

kuje tim, što je sastavljen od muža, koji je sâm triezan i izobražen samo ono pobilježio, što je ili sam vidio ili od vjerodostojnih ljudi čuo, tako se i njegova poviest Bosne ponajviše uzdiže nad sve dosadanje radnje stoga, što je prvi izdašno upotrebio mnogobrojne spomenike zbirke Karano-Tvrtkovićeve.“ Ne možemo mimoći a da ne spomenemo posvetu ovoga djela. Spomenuli smo, kako se je Jukić upozno s Gajem, i koliko mu je ovo poznanstvo koristilo. Čustvo zahvalnosti nije mudalo mira, htio mu se odužiti za dobročinstva; ali čim? Nije imo bogatstva, jer je po svome stališu pripado prosjacima — ubogim franjevcima — a da bi novčano pomogo Gaja u literarnom i patriotskom radu. Stoga se odluči, te mu posveti najbolje svoje književno djelo. Između ostaloga u posvetnom predgovoru veli: „Kad se spomenem natrag 16 godina, gdje je bila naša književnost, gdje slavjanska uzajamnost, koliko su braća Hrvati i Bošnjaci međusobno otugjeni bili, da se već ni za jedan narod nisu držali, gdje li je narodno-politički život; i gdje je sada u komu stanju; od milinah prolijem suze, kad u Vama spoznam našeg probuditelja, našeg izbavitelja! — — — Oh! koliko ste odtudjenih sinova priveli k majci Slavi! koliko ledenih srdaca ugrijali ognjem rodoljublja!!!“

Iz ovoga se vidi, da je u ono vrijeme, dok narodna svijest ne bijaše tako razbistrena i zaoštrena kao danas, franjevac Jukić znao i smatro Bošnjake i Hrvate za jedan narod. I ne samo smatro, nego i s entuzijazmom propovijedo. Ko ima oči neka vidi!

Iste godine (1851.) izdade još i drugi svezak B.

Prijatelja“. Ovo je djelo posvećeno: „Svietlomu Gospo-
dinu Omer-paši, Carsko-Turskomu Muširu, Seraskeru
Od Ciele Rumelinsko-Bosanske Vojske, Vitezu Raznih
Turskih Redova I Carsko-Ruskog Sv. Ane Përve Klase“
— u znak dubokog štovanja.

Prvi dio zaprema pjesme opet u slavu Omer-paše
Latasa od 700 stihova. Od svih pokrajina turskoga
carstva najviše se Bosna protivila carskim naredbama i
novim reformama, a pošto se Omer-paša Latas već
prije toga istako u krvavim bojevima, nadaše se sultan,
da će Omer Bosnu pokoriti; zato ga silovitom vojskom
oprema u Bosnu: „Omer-pašo, lalo moja prava! Eto
znadeš, da ti nekazujem: Sva se zemlja meni poklonila,
I zapovied moju prifatila, Nizam-dietcu meni poklonila;
A nuh! sama Bosna na Krajini; Ona ne zna za me go-
spodara, Gospodara Padišaha svoga, Sve mi gazi bijele
iermane. — — Bošnjaci se asi učinili, Zulum čine ne
more se gore, Jadnu raju kraju pritjeraše, Sva mi ode
u prosjake raju.“ Omer-paša krene s vojskom preko
Rumelije i Drine i stigne u Sarajevo, i nakon krvavih
bojeva uvede u Bosni red. — „Nije lazum dugo besie-
diti, Leže Bosna i Hercegovina, I Krajina podloži se
tvërda. U njoj sieđe carska sudiť pravda, A na bolje, u
sto dobrih časa!“

U II. dijelu nalazi se pjesma. „Čestitka Napriedku“
od Ljubomira (Martića).

U III. dijelu članak Jukićev: „Omer-paša i Bosan-
sk Turci“, po kojemu ćemo na drugom mjestu donijeti
živ t Omer-pašin.

U IV. dijelu donosi „Déržavne uredbe“, koje je

još u I. sv. „B. P“. obećo donositi; to je Hattišerif od Gjülhane“ izdan 3. stud. 1839., koji je poznat kano temelj reforme turskog carstva. Ostali dijelovi nastavci su prvog sveska. Megju junačkim pjesmama u II. svezku spominjemo pjesmu: „Mejdani i ženidba Ahmet-bega iz Varada“. Ovo je najdulja do sada poznata narodna junačka pjesma; imade 1480 stihova, a o. Marijanu Šunjiću kazivo je u pero Petar Raničić-Džolo iz Kupresa.

Što je ovaj svezak ovako brzo izašo, pripustiti je onovremenim okolnostima pod Omer-pašom, kojem je ovaj svezak posvećen.

To bi bio pregled književnoga Jukićeva rada do g. 1852., ili bolje rekuć nekoga dijela samo, jer nemamo pri ruci sviju onovremenih časopisa. Ali da je samo ovo uradio, dosta bi bilo, da mu spomen harno potomstvo sačuva kroz vjekove.

* * *

Ne htijući prekidati kronološkog reda Jukićevoga književnoga rada, ostavimo njegovo nastojanje i djelovanje oko školstva u Bosni, te ga sada čitatelju stavljamo pred oči.

Već god. 1840. povrativši se Jukić iz Dubrovnika u Bosnu, stade svim žarom svoje plemenite duše s nekoličinom rodoljuba raditi oko narodnog prosvjetljenja, tvrdo vjerujući, da prosvjeta krči i pripravlja pute k slobodi i blagostanju. Turska se je vlada oko podizanja školâ veoma slabo brinula. Jukić piše u „Na o-stavku“ k „Zemlj. i povj. Bosne“: „Evo 15 godin ih imade, da je u Bosnu nizam uveden, pak za tog v e-

mena šta je učinjeno za duševnu i materijalnu korist ove pokrajine? niedna učionica nebi utemeljena po vladi, nijedna stazica nebi prosiečena! Veziri i njihovi činovnici na njih gledajući, reko bi, to su ti ljudi prosvjetljeni za napriedkom težeći, pravi Francuzi, Prusi i t. d. al malko promotrivši: iz dvora bubanj, a iz nutra šušanj! Osim ono uniforme, ništa drugo!“ God. 1850. 1. svibnja sastavi „Memorandum“ od 28 tačaka ispred naroda na sultana Abdul-Medžida, gdje osim drugih stvari navodi (i to tač. 18.), da se svakoj općini dopusti „učionice škole zavoditi, učitelje potrebne iz druge zemlje zovnuti, i ovi da se iz zemaljske kase platjaju, da je slobodno učenike radi većeg napredka u druge déržave slati.“

Ne nadajući se uspjehu memoranduma, okrenu se drugamo. Mišljaše naime zasnovati dobrovoljnim prinosima naroda kršćansku zakladu, iz koje bi se onda učitelji plaćali, siromašnjoj djeci nabavljale knjige, a darovitiji učenici slali na veće nauke u inozemstvo. „U Bosni imade 160.000 kršćana, a rišćana preko 500.000. Sad svaka duša na godinu da dade najmanje po 20 para, za deset godina bi imali veliku glavnicu . . .“ (I. sv. „B. P.“, str. 131.). I ta plemenita misao, čije bi blagotvorne pošijedice i mi danas sa zahvalnošću spominjali i blagosivali, radi nekih razmirica i onodobnih žalosnih turskih uredaba ostade „glas vapijućeg u pustinji.“

Ali rodoljubni franjevci ne zdvojiše, nego se obraćtiše na franceski i austrijski dvor s molbom, za potporu školstva. Tako Austrija im dadne 6000 kruna, a Franceska 5000 franaka. Te je novce bos. redodržava podijelila prema

odredbi od 1. svibnja 1854., što je uglavljena u kapitulatu držanom u Kreševu. Ta odredba glasi :

„Štogaod se za pučke škole iz Austrije ili iz drugih strana u ime redodržave primi, neka se to podijeli po razmjerju katoličkog puka u Bosni, koji sad broji 118.000; to jest neka se razdijeli u 118 dijelova, a od toga će 11 dijelova zapasti narodu sreza kreševskoga, 50 dijelova narodu sreza sutješkoga, a 57 dijelova zapasti će srez fojnički.“ — Taj dekret potpisaše kašnje proslavljeni franjevci: fra Blaž Josić, fra Anto Tuzlančić, fra Andrija Kujundžić, fra Martin Nedić i fra Marjan Šunjić. Nešto dobrovoljnim prinosima iz inozemstva podigoše nekoliko učiona. Već god. 1854. imali su 14 učiona u samom području sutješkog samostana, — jer iste godine tadašnji provincijal fra Martin Nedić izvijesti austrijski konzulat u Sarajevu, da „u školama ima u sve 769 mladića.“ — — Isti provincijal u svom jednom rukopisu iz iste godine nabraja 14 učiona u tadanjem području samostana sutješkoga i to : u Sutjeskoj — Varešu — Dol. Tuzli — Ulicama — Vidovicama — Tremošnici — Tolisi — Dubici — Domaljevcu — Derventi — Koraću — Foči — Žeravcu i Vijaki“. ¹⁾ Koliko je pak bilo još učiona u području kreš. i fojničkoga samostana, ne možemo reći, ali da ih je bar kašnje i u ta dva područja dosta bilo, zaključujemo otale, što je starješinstvo na svome kapitolu u Kreševu od god. 1854. odredilo, da se svi milodari za bos. školstvo imaju razdijeliti na 118 dijelova, od kojih bi 11 dijelova pri alo

¹⁾ N. r. o f. I. Fr. Juk. — Šestić, „Fr. Gl.“ g. 1897. r. 3. str. 35.

području kreševskog, 50. sutješkog a 57. fojnič. samostana. Ali Jukić toga ne vidje, jer je u to vrijeme bio daleko od ljubljene domovine. Za njegova vremena, g. 1850. bilo je u čitavoj Bosni samo 6 škola i to: u Fojnici, Kreševu, Travniku, Livnu, Varcaru i Tolisi, premda Jukić ni za ovu zadnju kao da nije znao, jer je ne spominje u I. sv. „B. P.“ str. 131. ¹⁾)

Koliko je Jukić uz ostalu braću nastojao, da se pomnoži broj učiona, toliko je preko sve teretne duhovne službe vršio i službu učitelja: „Moja Varcarska učiona ovako sastoji: 18 kršćanske muške i 12 ženske, rišćanske 17 djece broji, megju ovim pošljednim imaju tri oženjena djakona, koji će se zapopiti. Dva sata prije podne, 2 sata poslie podne stoje djeca pod mojim nadziranjem; podučavanje biva načinom Lankasterovim, t. j. djeca jedna drugu uče.“ („B. P.“ I. sv. str. 131. op. 2.)

Na svrhi ovoga poglavlja navesti ćemo jedno Jukićevo pismo na pobratima Martića, pošto se i ono najviše bavi školom. Pismo je iz g. 1847. dok je još Jukić bio u Fojnici. Pismo glasi:

Dragi moj Ljubomire!

Primio sam pletu, ²⁾) 3 plaća ³⁾) i pjesme po Vladiću. Kazivo mi Karaula ⁴⁾) vaše dogovaranje; on će nastojati s vama zajedno raditi i u književnosti i u duhu vr-

¹⁾) Šestićev ispravak u „Fr. Gl.“ g. 1897. br. 3. str. 34.

²⁾) Srebrn novac od 5 groša = 40 novč.

³⁾) „Plač gospin“ od Petra Kneževića, Split 1845.

⁴⁾) O. Lovro Karaula, rođ. 1./1. 1801. a ubijen od Muslima g. 1875. u srpnja.

mena! Dok ne sklopimo društvo, mi censure uvesti ne moremo, buduć da smo u književnicim još oskudni. Politike da se projdemo, tog sam i ja mñenja. Liberica¹⁾ starih na prodaju više nemam ni jedne, imam pako malih Biskupovača²⁾ još nekoliko, koje sam prodavao po jednu pletu, a odsad prodavat ću po tri groša, dakle ako ti ustreba, javi se. Ja sam davno u Zagreb poslo abecedar latinski i ćirilski i deržim da je već počeo šampati se u 2000 iztisaka.

Dos. Basne nisu mi još stigle, a Skladanja Lucića 12 kom. ima i dva mēseca da su mi došla i blizu sve rasprodadoh — eto ti šaljem jedan komad okviren i košta 50 kr. srebra. Što me moliš da ti ćlanke opremim do Vraza mojom prigodom, u mene druge prigode nema već pošta, koju valja platiti. Dragi prijatelju, ja scinim, da ti ne sumnjiš o mojoj dobrohotnosti prema tebi. I doisto, kad bi mogo, to ne bi uzkratio te pomoć, al vėruj mi se, da sam se više od 50 fr. zadužio, i ne znam od kud ću platiti. Medjuto opet, ako je šta malo i na tankoj artii, te imaš gotovo, pošalji do današnje dana, ja ću opremiti; ja scienim, da se Vraz nebi nećka platiti poštarinu iz Broda do u Zagreb, a do Broda pošalji Saraj. poštom.

Kola knj. V. još mi nije došla, a piso sam, da ne više od 1 komada ne šalju, buduć da i ove na moju vratu ostale su neprodane i komu sam bio poslao, vratio mi je natrag ukaljanju.

¹⁾ To je prvi dio „Biskupovača“ sastavljenih i tako nazvanih po autoru, biskupu O. Aug. Miletiću, u kojem je bilo najprije uputa u ćitanje, a onda najpotrebitije molitve iz pravoslavnog kršćanstva.

Pošalji mi to pësamah, što imaš prepisanih, istina da još nisam počeo purizirati, al znaš, da ji valja najpred po vrêmenu i sličnosti urediti.

Karaula dok je od vas došo, sutra u jutro odma je otišo u Travnik, odazvo ga je gosp. Muselim, da bude deputat i reprezentant svih Parokah latinskoga pbreda u vezirovu palacu na dojdüćemu obćenitomu saboru. Kad je pošo, priporuči meni, Kutleši i Frani Terzij, da bez odmicanja otvorimo učionu. U utorak dogovorismo se, u srêdu ljudi obavêstili, a danas tala Boguna njegovom daru! otvorili učionicu i dëce 36 dosad u učionicu došlo mi je. Ja sam vas trud na me dragovoljno primio za ljubav Božiu, mog iskérnjeg, a korist našega naroda koliko vrêmenitu, koliko još većma duhovnu, da Bog blagoslovi!

Čuo sam da je i vama Karaula preporučio, da to isto učinite, pa vaš častni Discretorium zabranio. Dosta ružno čuti! Deder, brate, nastoj ti, koliko god možeš, ako ljudi tih tude, da što prija prodrete i otvorite. Ja sam sve poslove sad na stranu metnuo, dok ne uredim. Tako valja da i ti uradiš, jer doisto je dëlo jedno najslavnije i najkorisnije za buduće naše bitje.

Drugo ništa, već sërdačno te pozdravljajući jesam
Tvoj Jukić.

U Fojnici, 30. rujna 1847.

N. B. Ovo Jukićevo pismo navedosmo po dr. T. Alaupoviću (Fra G. M.-Spomen-knjiga, str. 42 – 45.)

Jukić u doticaju s Antom Starčevićem.

Prije nego opširnije razložimo aferu Jukić-Omerovu, spomenut nam je, da je Jukić dosta prijateljevo i sa slavnim dr. A. Starčevićem i s njim se prepire o ondašnjim prilikama i udesu kršćana u Bosni, ni u snu valjda ne sanjajući, da će jednom, kad Bosnu ogrije sunce slobode, ovaj neumrli politički vogja imati najviše prištaša u njegovoj tužnoj domovini.

Zbog toga, što je Jukić u Zagrebu, družeći se s Gajem, s Kukuljevićem i drugim rodoljubima i umnim muževima zahvatio duboki korjen ljubavi, zanosa i i poleta za prosvjetom i oslobogjenjem tužne domovine nije mogo srcu odoliti, a da češće ne trkne u Zagreb. To potvrguje i naš Stari, veleći: „Sa fra Ivanom Jukićem prepiramo se, kad se god sastadosmo: on bijaše bezuvetno proti vlastelinom, koje je zvao Turci; u ostalom biasmo dobri megju se.¹⁾“

Kad se je Jukić prvi put upozno sa Starim, i šta je držo do političkog mišljenja njegova, ne znamo; ali da je Starčević slabo bio upućen u bosanske onovremene prilike, to se može svaki poznavao onodobnih naših prilika osvjedočiti, koji pročita njegovo „Istočno pitanje“.

Mi ćemo ovdje navesti njegov dialog s Jukićem kojeg su po svoj prilici držali g. 1850., moguće prilikom Omer-pašina poslanstva Jelačiću banu. Jer iste je godine Jukić sastavio svoj „memorandum“ od 28 točaka na sultana Abdul-Medžida, u kojem 9. točka glasi: „Kmeti gospodarima da samo od žita, sjena i duhana plaćaju

¹⁾ Dr. A. Starčević: Istočno pitanje, str. 6.—7.

šestinu, a gospodari da nisu dužni kmetskog poreza platjat, a ovi opet, da nisu dužni gospodarima dohodak kućama nositi.“ Akoprem pod Jukićevim memorandumom u „Zemlj. i Pov. Bosne“ (str 159.) stoji datum 1. svibnja, a poslanstvo Omer-pašino Jelačiću polag Šišića u travnju 1850., ne protivi se našem mišljenju, jer su i ostali kršćani Turske već godine 1848. zahtjevali polakšice, „megju njimi — piše Starčević — biaše i ova: da vlastelini sami dolaze i da odnašaju daće, što im ih kmeti moraju odbavljati. Sastadoh se sa Fra Jukićem, vidjenim Bošnjakom, pa ga upitah: koja vas je nesreća naputila tu ludoriu učiniti? Vaš puk kad što vara vlasteline; ovi su do sada primali, što im je puk donašao; a od sada, kada vide koliko imate, ne će se puštati varati. On mi na šalu odgovori: „što im nije dosta, da im moramo davati, nego da im još i donašamo?“ Iza toga opet nastavlja: „Odprie govorahu vlastelini Bosne: „Bosna je naša, ne careva“, i naprama caru neimadoše dužnosti osim u vreme rata vojevati. Turčin naumi i nje podložiti, pa odpravi vojsku. Opet se sastadoh sa Jukićem, pa evo našega razgovora:

On me pozdravi: „od sad će i age platjati, ne mi sami“. — Nesretniče, da bi bili ljudi, da bi imali razum i poštenja, vi bi se sdružili s agami, pa s njimi prote-rali neprijateljsku vojsku. Ako age padnu pod štibru, vi nećete od nje oslobođeni biti, pače, vi ćete ju morati i za age platjati, jer će oni morat daće povećavati ili ba- oštrie uterivati. —

„Boga ti, jesi-li pročitao Čengiĉkinju?“ — Jesam

već davno. — „Što ti se vidi, kakav biaše Ismail Čengić, onakvi su ti svi Turci“. — Na taj način, svi su ljudi kako i on biaše, a on je bio lud, što nije skot, kon što ga na lipi prokadio, na lipi za vrat obesio. — „Ti si gorji od svakog Turčina. Ali, bez dvojbe, šališ se. Zašto bi mi haradž platjali?“ — To je odkup od vojničke službe. Sultan ga je hteo ukinuti; ali vredni kerstjani graknuše, da oni neće svoje neprijatelje kao vojnici oružjem braniti. Dakle ta daća ostane i pravo je.

Ona je posve neznatna: na mužkarca od 18 ili od 20 pa do 60 godinah, samo 1 for. 30 kr. do 6 for. razmerno imatku. A upitaj koliko se u drugih zemljah platja za osloboditi od vojničke dužnosti. Ismail Čengić uzeo je u podzakup haradž dotična kraja, on je zakupniku iznos u gotovu platio; on je znao što koj kerstjanin može platiti. a već prie 100 godinah pokazao je baron Tott kako se Rumunji derže naprama muhamedovcom. Teško da su vaši bolji. —

„Nepoznaš ti naše Turke ni njihovu lakomost na novac: ništa ne rade, a svega dosta i predosta imaju, oni ištu i više neg im pripada.“

— Kakovi su Turci, vlastelini u Bosni? Ono je je hervatsko, najstarije i najčistije plemstvo sablje u svoj Evropi. Ako su oni lakomi na novac, oni koji su imućni, mnogi bogati, oni, koji umereno živu, neigraju se za novce, ne špekuliraju, ne troše mnogo na odetju, ni na obutju, ne drže se mode, nego imaju stalan kroj; promisli kakova su gospoda drugde, gde se u jednu veće na tisuće for. zaigra, gde jedna ženska, ako ima,

na same dronjke potroši više nego petdeset muhamedovskih gospodjah. A gde su zabave, gde gostjenja itd.

Sami muhamedovci u svemu carstvu rade, i to veselo, jer im njihova vera nalaže; ali ne rade kao marva nego kao ljudi, razložno: svaki se nečim korisnim bavi. Muhamedovac redovito veruje u boga, u dušu, u budući život; takov čovek nemože lahko krivičan biti, ili iskati više, nego mu zakon dopušta. Drugde su takovi ljudi redki. Verujem, da je i kod zlih porabah; ali gde ih nije i više nego kod vas! —

„Za to bi ti obesio kerstjanina koj ne može ili makar neće haradž platiti.“

— Da mogu, ja bi ga obesio dvaput, jednom zato jer neima, a mogao bi imati, onda zato, jer neizveršuje dužnost, koja nije teška ni nepravedna.“ — „Neka bi i haradž bio; ali zašto dajemo još i agam?“

— Zato, jer neimate vlastite zemlje. Pogledaj kako je drugde: tko neima vlastite zemlje, a hoće iz nje živeti, mora se za nju pogoditi s onim, koj ju ima. Tako ti je u Englezkoj i u istoj Papinskoj. Vi možete dobiti zemlje koliko hoćete, dobra je ako ju obradjivate kako treba; dâ bi bili ljudi, vlastelini vam bi nje i prodavali uz priličnu cenu.

Vi dajete premalo: drugde se ljudi jagme za trećinu, za devetinu, a vami je premalo prideržati kakovih osam desetinah, i ni one dve točno nedajete. Vi imate sigurnost i pravicu, kakove su drugde redke. Nevelim, da je vaše stanje predobro; ali ono stoji od vas, uz vašu ćud, drugde bi vam bilo mnogo gorje, pazite, da

za nim ne budete plakali. Sada, kakovi ste, i dobro vam je. —

„Ti si najpametniji ili najludji čovek na svetu, jer osim tebe nitko tako ne govori.“ On ostade pri svojoj: kerstjani se složiše što javno, što potajno s Omer-bašom, vlastelini su nadvladani“ ¹⁾

Možemo si mislit, šta je Jukić čutio u srcu i u duši, slušajući ovakovo krivo mišljenje velikoga hrv. otačbenika o stvarima, koje su Jukiću i narodu hrvatskom u Bosni ispijale krv kroz godine i godine; možda se je nado kod njega naći utjehe, savjeta i pomoći, a našo je — razočaranje, koje mu istisnu na usta one riječi: „Ti si najpametniji ili najludji čovek na svetu . . .“ Da opravdamo našu tvrdnju, da je Starčević slabo bio upućen u bosanske prilike prije okupacije bez ikakva komentara stavljamo pred oči čitateljima samo ove dvije njegove tvrdnje, da ih dobro promozgaju. Evo ih: „Jer neimate svoje zemlje“ i „Vi imate sigurnost i pravicu kakve su drugde redke.“

Stari je govorio duhom političara; a Hrvat političar onoga vremena mogo je biti proti okupaciji Bosne sa strane Austrije, koja je crnim velom Bachova apsolutizma zavila i onako izmučenu majku Hrvatsku. I ako je neki bio proti okupaciji Bosne, dosljedno je moro biti i proti svagji izmegju bosanskih razreda žiteljstva; jer borba razreda imala je dovesti okupaciju. Dakle razumijemo Staroga.

¹⁾ Isto Dr. A. S. — Ist. pit., str. 15.—18.

Jukić s poturicom Omerpašom.

Padom „Zmaja od Bosne“ rek bi, da sve nade bosanskih baša o samostalnosti potonuše, ali tako ne bi, jer se samo na vrijeme stišale. Oni, koji su proti „Zmaju“ radili, nagragjeni su pašalucima, da se lakše tom djelitbom satare naprasita bašinska ćud. Koliko je ovo koristilo, pokazat će nam slijedeći retci.

Nakon godinu dana po padu „Zmajevu“ bi dignut iz Bosne njegov pobjeditelj Kara-Mahmud-paša, i naslijedi ga Davud paša, koji popušća uzde bašama, te ovi iznova počеше tvoriti razna nedjela. Ne mogući raja podnositi toga zuluma, pobuni se u ravnoj Posavini; glava te bune bio je pop Jovica, hrišćanski župnik u Derventi.

Ovaj u svojem ponosu odbi svaku pomoć sa strane posavskih katolika, te uzdajući se u se upusti se kod odžaka s muhamedancima u boj; ovi ga razbiše i tako prestade ta buna. Davud-pašu zamijeni Mehmed-Vedžihi-paša (1835.—1840.) Ovaj, od naravi krvolok došavši u Bosnu i našavši pobunjenu Posavinu, krene na ustaše i porazi ih najprije kod Vranduka, a malo poslije kod Bjeline. I Krajišnike i Livnjake takogjer pokori g. 1837., a Sarajlije g. 1840. kod Viteza. Vedžihi-pašu zamijeni u mjesecu listopadu 1840. Samakovli Mehmedi Husrev paša na vezirskoj stolici i ustraja na njoj sve do g. 1843. Te godine diže vojsku proti Krajišnicima, i pošto ga ovi pobijediše, izgubi čast i povjerovanje kod sultana; zato ga dignu i na njegovo mjesto dogje Muhendis Mehmedi Ćamil-paša (1843.—4.), za ovim (smeni Nuri-paša (1844. - 5.), i napokon Hadži Halili

Ćamili-paša (1845—1846.). Za ovoga vezira ponovno se pobune Krajišnici, ne htijući plaćati desetine ni drugih nameta.

Vezir ih opomene, ali se oni ne dadoše ni osoliti. Zato digne vojsku na Krajišnike, porazi ih, mnoge pogubi, a mnoge pošalje u progonstvo. S ovoga čina zamjeri se bašama; ovi ga optuže u Carigradu, te ga sultan digne, a na njegovo mjesto pošalje Tahir-pašu (1846. – 1850.). Ovaj uvede neke odnošaje izmegju gospodarâ i kmetovâ. I za njega bukne buna u Krajini, koju on me mogaše svladati, nego i sam bude ranjen i vrativ se u Travnik, oboli od kolere i umre tu u travnju god. 1850., a naslijedi ga Omer-paša. Do ove godine nije nijedna strana država u Bosni imala svojih konzula, niiti ikakvih agenata u Bosni. A ove godine Austrija ustanovi u Bosni svoj konzulat, kojemu na čelu bijaše dr. pl. Atanacković.

Omer-paša je bio poturica, a prije se zvao Mihajlo Latas. Rodio se god. 1806., 24. studenoga u Ogulinu. Otac mu je bio vojnički časnik. Svršivši Mihajlo u Ogulinu početne škole ode u Gospić u vojničku školu, gdje postade kadetom i vojničkim inžinierom, u toj časti preseli je u Zadar. God. 1828. dogje u Bosnu ¹⁾, ali videći,

¹⁾ O. A. Knežević u svome djelu: „Carsko-turski namjesnici u B. H.“ veli, da je Omer-paša nekoč bio slugom kod bega Šibića u Banjoj Luci. Ta valjda je bio u službi, a ne slugom! Toga nije teško vjerovati, jer mi to vrijeme Mihajlova službovanja kod Šibića uglednoga bega možemo uzeti kao pripravu za poturčenje. Latas se zbilja u Banjoj Luci poturči; ali ne ostade u Bosni — možda za to, što je gledao kako u Bosni stvari zlo stoje; a može bit, da se je i sa Šibićem svadio?

kako tu stvari zlo stoje, već slijedeće godine ode u Vidin, a god 1834. u Carigrad. Tu postane pisarom u ministarskoj kancelariji, a otalen se sve više penjaše u častima. Tome doprinese najviše njegova hrabrost i odvažnost u bojevima, u kojim više puta ubra zamjerne lovorike. Tako sa 6000 vojnika osvoji kroz tri dana tvrdi grad Prizren, kojeg su branili buntovni Arnauti pod vogjom Gjulekom, i predade seraskeru Rušid-paši gradske ključe, uhvativši povrh toga istoga Gjuleka i druge buntivničke poglavice. Sultan ga je zbog vojničkih sposobnosti obasipo milostima i častima, a napokon tvrdo vjerujući, da je on jedini dorasto, da u Bosni nvede red, posla ga ovamo u svojstvu carskoga punomoćnika sa 15.000 vojske.

Sad su baše mislili, da će se opet kojekakvim petljanijama i šaranjem moći iskopati i spriječiti provedbu tanzimata; kršćani su pak držali, da je nadošo čas, kad će i njih ogrijati sunce ravnopravnosti i slobode. Obe se strane ljuto prevariše. Poznavajući Omer-paša bašinsku lukavost, njihovu ratobornu ćud i nepouzdanje u Carigrad, nastojo je u slučaju rata s bašama, da si osigura pomoć sa strane kršćana; zato se obrati franjevcima, uvjeravajući ih, da im nosi od cara polakšice, i zato da mu budu vjerni pomoćnici, a on da će im sve naplatiti. Osobitu naklonost i prijaznost pokaza prema Jukiću i Martiću.

Uprav u ono vrijeme, kad je Omer-paša odregjen za Bosnu, izdade Jukić I. sv. „B. Pr.“, u kojem izreče nadu, da će Omer-paša znati skršiti opornu bašinsku

Kasnje se je poturčenik Omer-paša osvetio kući bega Šibića, kao što ćemo vidjeti.

ćud i pogledati na bijednu raju. Jedan primjerak posla Omerpaši na dar, kad je Omer stigo u Sarajevo, na što mu se Omer srdačno zahvali. „U to doba dogje — piše Nedić — u Sarajevo austrijski konzul Atanacković, i zamoli Omera, da dopusti biskupu Barišiću doći iz Seonice (kod Konjica u Hercegovini) u Bosnu. To dočuje Jukić, koji je u poznatoj borbi izmegju franjevaca i biskupa Barišića bio proti Barišiću, te izradi kod Omera, da ovaj ne usliša konzulove intervencije. Atanacković se tom odredbom uvrijedi i prigovori Jukiću, osobito što je to u „Novine“ turio, na što Jukić prigje k Omer-paši. I to vele, da je uzrok i početak prijateljstva megju Jukićem i Omerom. ¹⁾

A mi imademo i drugih vijesti. Tako fra Ivo Vuco, rogjak fra Lovre Vuce, župnika u vidošima god. 1850., pripovijeda: Kako je Omer-paša za prve vojne na Krajišnike god. 1850. došo do Golinjeva na Matinu vodu, (s one strane Kupresa) pa je tu pito za Jukića i Turke — pito je fra Lovru Vucu, župnika iz Vidoša, koji je pred njeg izišo, a prisutan je bio i mladi fra Ivo Vuco. Pa opet u posebnoj audijenciji upita serasker za Jukića; dapače i zamoli od fra Lovre 1000 groša, da pošalje Jukiću

¹⁾ Ovo mnijenje (Nedićevo) čini se kao krivo, jer je Omer došo u Bosnu 1850., a biskup Barišić zahvalio se sv. Stolici na bosan. vikarijatu već 24. ožujka, 1846.

Sv. Stolica ga uslišala i za Hercegovinu odredila Barišića a za Bosnu o. Andriju Karačića. Barišić je došo u Seonicu, svoju novu residenciju 18. lipnja 1846., a poslije toga jedino je nast prenijeti u Mostar svoju stolicu, a ne u Bosnu. Jer poslije u finitivne odredbe sv. Stolice, na to nije mogo ni misliti, čemu onda Atanackovića intervencija kod Omera?

(u Varcar); a zato je molio, jer je Omerpašina hazna krenula naprijed. Fra Lovro mu zbilja dadne 1000 groša; Omer-paša to u istinu pošalje Jukiću, a pošlje vrati fra Lovri njegove novce. Iz ovoga se vidi, da je Omer-paša već od prije poznavo Jukića. Dapače s pravom mislimo, da je Omer-paša već prije polaska moro poznavati prilike u Bosni — osobito je moro čuti za Jukića, koji je bio onoga vremena najčuvenija i najvažnija ličnost u Bosni. A onaj dar bio je valjda kao dar potrebnom književniku i čovjeku, koga je trebalo za sebe predobiti

Nedić držeći se one narodne: „Poturica gori od Turčina!“ smatro je Omera za lašca i prevrtljivca, i čuvo se svakoga intimnijega saobraćaja s njim, pa je to preporučivo i Jukiću i Atanackoviću i Plehačku.

Misleći Omer-paša, da je steko naklonost i simpatije franjevac a i kršćana, sazva muhamedance u Sarajevo, da ih ondje carskim odredbama pokori. I pročitao im 6. ševala (početkom kolovoza) 1850. u Sarajevu na Musali ferman, koji je glasio na njega i na vezira Hafiz-pašu u prisutnosti još dvanaest paša, svih ajana i erćana od Bosne i Hercegovine. Među onim, koji su tu prisutni bili, bio je osim Fazlipaše Šerifovića i Mustaj-paše Babića (kašnje prijesnih prijatelja Omerovih) i stari Ali-paša Rizvanbegović. Vidjevši kapetani, begovi i spahiye, da je i Ali-paša tu, klonuše duhom, jer su mislili, da se on samo caru klanja i nikom više; Omer im pročitao carski ferman, po kojem mu sultan daje vlast, da uvede nove uredbe i t. d.; pa ako bi se ko opro toj povijedi, neka Omer upotrebi silu. Muhamedanci na-

Oni odbijaju na paše bosanske, a paše na njih; njim se hoće, što obećaju, da bez razvlačenja ispune.“ — „Boga mi! preuze Omer-paša — nek ne misle, da će tako sa mnoom proći; ja idem megju njih, i dok sve ne opremim, neću se dizati; moja se vojska naučila zimovati na sniegu, a njihove kadune nijesu; Krajišnike istjerat ću na snieg, a njihove kuće uzet ću u nizame.“ ¹⁾ Iz ovoga dijaloga razabiremo, koliko je bilo povjerljivo općenje izmegju Jukića i Omer-paše.

Iz Banje-luke krene Omer na Prijedor, gdje mu se pokloniše krajiške glave, Kedić i Kapić, a i ostali bogataši i prvaci. Odavle morade na vrat na nos u Sarajevo, jer tađlašnji gragjanski upravitelj Hafiz-paša, protivnik novih uredaba i neprijatelj Omerov stade se družiti s muhamed. prvacima i rovariti proti Omeru. Omer je, ne pouzdavajući se toliko u njega, prije nego je krenuo u Krajinu, pozvo ga k sebi, opomenuo ga i reko mu, da će ga skinuti, i da ga ne čeka kad se iz Krajine vrati. Tome se Hafiz protivio, a Omer u srdžbi potego na njega sablju, i da ga prijatelji ne prepriječije, bi ga posjeko. Čuvši dakle, da ovaj neprijatelj carskih uredaba buni po Sarajevu i da su se svi prvaci na njegov nagoovor kućama povratili s namjerom, da dignu pobunu, Omer ostavi Prijedor i preko Varcara i Jajca stigne u Travnik. U Varcaru ostavi Jukića i preporuči mu, da mu javlja, ako se što u Krajini zakuha.

Iz Travnika krene Omer-paša u Sarajevo. Kad tamo — nikakva prvaka! „Pa se Paša u Saraj'vo vrati. — A kad bielu Sarajevu dojde, — tu Bošnjaka r'jednoga nejma!“ ²⁾

¹⁾ III. sv. „Bos. Prij.“

²⁾ Posvetna pjesma Omer-paši, II. sv. „B. Pr.“ str. 6.

Nadajući se njihovome otporu i nevjeri, naredi, da se kupe vojnici. U to stigne glas, da je neki Smjelić jedan sat od Tuzle sasjeko carskoga čovjeka, a ustaška vojska, da vrvi k Vranduku. U isto vrijeme digne bunu u Hercegovini Ali-pašin Kavazbaša Ibrahim Gledić dakako, da je to bio mig Ali-pašin, ali lukavi Ali-paša da ostrani od sebe svaku sumnju, pobjegne na Bunu, a Omeru javi, da šalje pomoć i smiri buntovnike. Omer mu povjeruje i krene u Travnik; kad tamo, ali viču: eto Posavljaka! Nemajući dosta vojske vrati se u Sarajevo i javivši, da mu šalju vojsku iz Manastira, opet se vrne u Travnik. Ovdalen pošalje Skender-bera (grofa Ilinskog) sa 1000 vojnika proti Hercegovcima; Ibrahim-pašu sa 2000 prema Kladnju, a on s ostalom vojskom krene na Posavljake. Kod Vranduka se susretne s ustašama, pobije se i nadbije ih; zatim krene u Derventu, gdje je odmaro vojsku, a Posavljaci se u to sabirali, da iznova okušaju ratnu sreću. Pošto je Bosna bila nabujala, ne mogne Omer preko nje s vojskom, ali to mu nije ni trebalo, jer mu ustaše dogjoše u pohode. Oko Podnovlja, Kule i Velike, zametne se trodnevno kreševno, u kojem Posavljaci podlegoše; a mnogi bježeći u Bosni zaglaviše. Iz Dervente krene Omer-paša u Gradačac, a ovdalen u Tuzlu.

Ovdje ga stiže Jukićevo pismo o kretanju i namislama Krajišnika. Omer brzo pokupi preostalo blago Tuzle-paše i krenu na Stoborje, da pomogne Ibrahim-paši. Ovoga nije sreća ljubila, ali čim stiže Omer-paša, odmah porazi ustaše. Omer se opet vrati u Tuzlu, i tu na vjeru domami Mahmud-pašu Tuzlu i Osmi.

bega Gradačevića, okova ih u gvožđe i posla u Sarajevo. Za njima stiže i on, a kršćani ga veselo dočekaše.

Dok se je Omeru u Posavini smijala ratna sreća, Skender-bega je mačuhinski milovala, te ne mogaše svladati buntovnika; jedva ih je suzdržavo, da ne prodru k Sarajevu. Omer mu posla pomoć, s kojom po napatku nekih kršćana zagje ustašama za legja, te ih do nogu porazi. Slavodobitan unigje u Mostar. Iza njega stigne i Omer i poruči Ali-paši Rizvanbegoviću, koji se u to vrijeme bio u Stôcu zatvorio, da je otpornike pobijedio i da mu dogje u Mostar. Ali-paša se ozva pozivu, a Omer mu s vojskom iskaza počast na Bišću-polju niže Mostara, odakle ga odvede u konak. U dva sata noći dogje nenadano Omer s drugim časnicima u Ali-pašine odaje, pročita pred njim višu odredbu, po kojoj se Ali-paša kano buntovnik lišava svih dosadanjih časti i redovi mu se oduzimlju. To se dogodi i njegovu sinu, koji je išo sa 30 konjanika čestitati Omer-paši na izvojsštenim pobjedama; Omer ih pozva na večeru, a poslije ih dade povezati i u tamnicu staviti. Zašto je to Omer-paša učinio, pravo se ne zna, ali možemo nagagjati, da je to činio, ili što je Ali-paša podgovaro Krajišnike i Posavljake na otpor, ili što je htio, da ga baš satare i time prestravi ostale ustaše.

* * *

Spomenuli smo, da je Omer već prije bio s vojskom u Krajini. Nije bilo druge: Krajišnici se podložili i prinijeli u Bihać tabor vojnika sa zapovjednikom J. ub-begom. Krajišnici — stare krvopije žalili da to p gje „bez rane i bez mrtve glave“, te dok čuli za

posavačku i hercegovačku bunu, opalili top u Cazinu zovući Krajinu u sveti rat. Kapić svuda obilazio i bunio narod. Redžića barjaktara poslali u Stambul, da se za njih zauzme, odakle ga vrata s primjedbom, da ono, što im treba, traže od Omer-paše. Redžić se uputi Ali-paši Rizvanbegoviću, a ovaj ga nagovori, da se živi ne predaju, jer da se ni Hercegovci ne će dati. To valjda čuo Omer, pa dao Ali-paši za nagradu — tamnicu.

Uz Kedića i Kapića stade i Redžić narodu govoriti, da nema prave muhamedanske vjere, nego od Mitrovice do Kladuše, da je bolje ginuti, nego dati djecu u nizame i t. d., što Krajišnike još većma raspali. Sve se listom diže. Bihać pade u ustaške ruke. Vojska se razdijeli na tri dijela: jedan pod Alijom Kedićem krene na Banju-luku, druga pod Kapićem preko Ključa na Jajce, a treća pod Redžićem na Glamoč. Kedić osvoji Banju-luku i postavi na upravu svoje ljude, a privrženike Omer-pašine rastjera. Dok se je vojska kretala, Jukićev prijatelj Božo Ćorić iz Varcara trefio se po trgovačkom poslu u Ključu. Ustaše dočuju, da Božo prijaateljuje s Jukićem, a ovaj s Omer-pašom, stoga ga počmu tražiti, da ga ubiju, ali im uteče. Kad je Jukić to čuo, i da se Kapić približuje s ustašama, ostavi Varcar i krenu preko Jajca u Travnik. To je bilo početkom god. 1851. U Travniku ispriča stvar kajmekanu Ali-paši Sahrošu, koji naredi, da 2000 vojnika igje na Jajce.¹⁾ Isti dan ode Jukić u Sarajevo, i tamo proboravi tri dana pa se opet vrati u Travnik, gdje čuje, da mu se društvo vratilo, jer su se i Krajišnici natrag povukli,

¹⁾ Baltić: „Godišnjak“ pod god. 1850.

je nestalo svake pogibelji. Čuvši to krene i on u Jajce, ali ni tri sata nije putovo, kad eto ti glasonoše: Krajišnici u Jajcu! Nije bilo druge, nego se vratiti ili Kapiću u ruke!

Iz Travnika javi Jukić Omer-paši, da su Krajišnici u Jajcu, neka se ni u koga ne uzda, nego neka sâm glavom dogje. Omer je u to vrijeme bio u Mostaru. Omer pošalje u Jajce Mustaj-pašu. U Krezluku se ovaj susretne s ustašama, potuče se i nadbije ih. Zatim dogje pod Jajce, i obsjedo ga je petnaest dana — ali bez koristi. Omer mu poručivo, da navalili na grad, ali koja korist, kad je vojska bila neposlušna, a uz to glad i ciča zima.

Za nekoliko dana izbije i Omer. Mustaj-pašu raspaši, rekavši mu: neka ide svinje čuvati, jer za njega nije ni sablja ni puška. Po Omerovu dolasku postade i vojska življa. Omer navalili jurišem na Krajišnike, iščera ih iz Krezluka i smjesti topove na Hum prema gradu.

Čuvši za ovo Kedić u Banjoj-luci i Redžić, ovaj ne htjede ići na Glamoč, nego se združi s Kedićem, te skupa krenu Jajcu u pomoć. Kapić im izagje u Jezero u susret, i tu odluče skupa preko Grbavice zaći Omeru za legja i navaliti na njega iznenada. Mudra osnova, da Omer nije bio mudriji. On pošalje preko Grbavice Derviš-pašu s 4000 momaka i još s 1000 Arnauta. Derviš-paša sretne ustaše na Otomalju poviš Jezera obije se s njima i porazi ih, našto ovi pobjegnu glavom bez obzira.

Isti dan puco je Omer na Jajce; do podnoć mu atrom iz grada odgovaralo, i napokon se stišalo. Sutra

dan oko podne unigje carska vojska u grad — prazan i pust. Narod se je kojekuda razbjego, a Krajišnici dućane polupali i robu razgrabili tako, da je Jajce sličilo mrtvacu. Kad se je narod sada vrnuo na svoja ognjišta, zapade u veliku nevolju. Toj nevolji doskoči Omer-paša.

„Poslije ove bitke na dva dana — piše Jukić — stignem s mojim društvom iz Travnika; straža nas dovede pred šator Omer-paši“. (Gledaj III. sv. „B. Pr.“ i pismo Glavadanovića u 5. br. „Seraf. Perivoja“, od ove godine.)

Ušljed ovako jasna pripovijedanja ne znamo, kako bismo nazvali mnijenje onih, koji vele: dok je bila bitka pod Jajcem Omer-paša se tužio Jukiću, kako ima malo vojske, a Jukić mu reko: „Dajte, gospodaru, strjeliva, mi ćemo fratri za dva dana 13.000 iz obližnjih župa jajačkih i travanjskih dovesti u pomoć.“ Ove nesmotrene riječi — isti vele — pobudiše u Omer-paši sumnju, pa će sam sebi: kad vi možete za dva dana dignuti toliko vojske, onda ste pogibeljni za me. I za to — vele — Jukić je pao u nemilost i bio prognat i kršćanima oružje oduzeto. Koliko je ovdje istine, može se zaključiti iz navedenih Jukićevih riječi, iz odnošaja izmegju Jukića i Omer-paše nakon zauzeća Jajca i neprekinute naklonosti Omer-pašine prema kršćanima do g. 1852.; velimo, da je ono sve prosta izmišljotina proti Jukiću bez ikakva temelja, ili izhitreni uzrok Jukićeva pada. U isto vrijeme biti u Travniku i u Jajcu i ovdje se zdogovarati s Omer-pašom nije moguće. Jukić je došo u Jajce, kad je Omer slavio pobjedu, se je prema Jukiću ponašo kao i prije.

Čim je Jukić došo u Jajce, pobrinu se kod Omerpaše, da se na koji god način pomogne bijedi opljačkanog stanovništva. Evo što pripovijeda Baltić o toj stvari u svom „Godišnjaku.“ Kad je Jajce porobljeno: „Za tim Omerpaša glavom dogje u kapelu i u neke kuće kršćanske i sam se svojim očima uvjeri i uvidi zlo, koje su buntovnici uradili. Kad je došo u kapelu zaiska kahvu, ali mu fra Frano Jukić odgovori: Gospodaru ti hoćeš kahvu od nas, a mi komad prohe nemamo. Posli je Jukiću dao 50.000 groša, da podijeli. Ele Omerpaša ovdje učini veliko dobročinstvo, na kom lipu zahvalnicu učini provincijal Mnogop. fra Marijan Šunjić!“ Omer mu dakle dade 50.000 groša (400 for.), da megju kršćane podijeli; a kašnje je dao još 100.000 groša (800 for.), što ih je kao globu uzeo od Jusufbega Šibića. ¹⁾ Jukić je novce u društvu s nekoliko ljudi i podijelio. Nepobitan je tome dokaz spomenuto već Glavadinovića pismo, pisanje onovremenih novina o toj stvari, a ponajviše Jukića „Tefter,“ gdje su točno vo-gjeni računi o toj stvari. ²⁾ Glede ovoga novca bilo ih je, koji su bacali ljagu na Jukićev značaj i poštenje. Govorili su naime, da je Jukić povjereni novac dao samo svojim prijateljima, a drugim ništa. Otalen vidimo kako Bog pripušća i 50 godina, da značaj čovjek ne samo u sudbini svoga genija, nego i u dobru glasu

¹⁾ „Kat. List“ od 12. travnja 1851. ima dopis, u kojem v i, da je Omerpaša dao Jajčanima 150.000 groša i 30.000 oká. k kuruza.

²⁾ Dva ulomka za poznavanje znamenitih dogagjaja iz g d. 1851., to jest od kavge na Jajcu; „Seraf. Perivoj,“ br. 5. 1907.

strada! Koje pak ovu klevetu smislio i zašto, vidjeti ćemo kasnije.

Omer-paša ostade u Jajcu šest dana. Kroz to vrijeme povjerljivo je općio s Jukićem i otkrivo mu svoje namisli. Kazo mu izmegju ostaloga, kako će prvake uništiti, kako će s Fazli-pašom začiniti, pa kad je to kasnije i učinio, ispričavo se pred Jukićem tim: kao da je tobože uhvatio Fazli-pašino pismo na zeta Osmanbega u Tuzli, u kojem mu poručuje: Ne daj se! Čvrsto stoj! dok mi Sarajlije dogjemo u pomoć. Fazli-paša prizno krivnju, ali se ispričavo, da je pjan piso. Tako je Omer pokrivo svoja nedjela! Ovom mu prigodom reče, da je namislio oplijeniti muhamedanske kuće u Varcaru, a pošto su kršćanske i muhamedanske kuće izmiješane, da će svaki možebitni kvar kršćanima nanešeni nadoknaditi; Jukić mu reče, da veću hvalu zaslužuje onaj, koji je čuvo da mu se kuća ne upali, nego onaj, koji je upaljenu načinio novu, ako će i bolju. Vi ako htjednete štetu plaćati, imat ćete šta i preko reda platiti; megjuto znajte, da su Turci (muhamedanci) sve svoje uklonili i posakrivali, tomu se nadajući kao krivi, a kršćani naprotiv ne plienu već obrani se od vas nadaju... Eto Jajce i Jezero je popaljeno i oplienjeno, a Varcaranima bilo je dosta gladnike Krajišnike više od mjesec dana hraniti.“ (III. sv. „B. Pr.“). Kroz to vrijeme dovedoše i Ali-pašu Rizvanbegovića. Čudnovato i žalosno poniženje dočeko je ovaj nekadašnji silnik i mogućnik. Iza bitke na tri dana dogje on s Ibrahim-pašom pod stražom svezanih nogu ispod trbuha, na samarici, koju je vodio njegov rođeni sin Hafiz-paša. Omer da

ga što više pogrdi i ponizi, zapovjedi, da ga svijet igje gledati. I Jukić, i ako preko volje, moro ga je gledati, a Omer mu reče, da će ga onako kroz Krajinu provesti, neka vide Krajišnici, u koga su se uzdali! —

Jukić krene u Varcar, koji je prije mjesec dana bio ostavio, a iza dva dana stigne i Omer. Jukić izagje s kršćanima pred njega, i u njihovo mu se ime zahvali, što nije Varcara oplijenio. Prije te zahvale dogodi se ovaj žalosni prizor. Dovedu nekakva kadiju pred Omer-pašu, a on naredi, da mu odvale 200 štapova po tabanima, i da ga provedu kroz vojsku, što bi i učinjeno. Po tome Omer zovne Jukića. Ovaj mu prestavi kršćane i zahvali mu se, kao što malo prije rekosmo. Serasker im dade kahvu, a Jukića upita: kako mu se svigja udes kadijin? Jukić odvrati. „Vi znate da svećenik i književnik takim prizorima nije navikao, a uprav vam kažem, da mi ga je žao, jer bo je čovjek star.“ — „Ne žali — odvrati Omer — onakoga zločinca, već žali (pokazav prstom na komordžije) onake, koji moraju porad onakih zločinaca toliko patiti sa svojim konjima i volovima.“ U tom opet dovedu rečenoga kadiju pred njih, jer kod njega nagjoše nekakva pisma od Redžića i drugih ustaša, a i jedan tevter. Omer-paša dadne pisma drugim da čitaju, a on prihvati tevter. „Na moju dušu, Jukiću, — govorio Omer — čarataniše! Pitaj, je li u njemu našo, da će danas biti bijen?“ — „Eto čuje, — odvrati Jukić; pitajte ga Vi!“ — „Efendija! — drekne Omer — jesi li u ovim čaratanišama gdjegod našo, da ćeš danas biti bijen?“ Žalosni efendija odgovori: „Aman, gospodaru! Ja sam gluh, pa ne čujem ništa. Mene su

Krajišnici natjerali, te sam im moro štošta bilježiti, jer drugi nije znao pisati.“ — Jest! — reče mu Omer, — nije drugi znao ni hrane hvatati, ni Krajišnikom dieliti.“ (III. sv. „B. Pr.“) Dugo se je iza toga razgovaro Jukić s Omer-pašom, i u tom razgovoru kaza Omer Jukiću, da je naumio popaliti Gornji Šeher — predgragje Banje-luke, od čega ga Jukić teškom mukom odvratila.

Iz Varcara krene Omer-paša u Banju-luku, povedavši sa sobom i Ali-pašu Rizvanbegovića. „Kad je bilo oko Banjaluke, postavio je Ali-pašu u čador pod stražom. Dotuži muka starcu, pa on nekim ljudima rekne: „Recite Omeru, da mu kausku majku gradim, što me pati ovako. Da sam ja njega uhvatio, ja bih njemu jali odsjeko glavu, jali ga pustio na slobodu.“ Tu riječ dokažu Omeru, a on odmah naredi, da ga ubiju; i bi ubijen iz nizamske puške (30. ožujka 1851. kod Dobrinje. ¹⁾“ To se ovako dogodi. Stražar po nalogu Omerovu ispali pušku u Ali-pašu i ovaj na mjestu ostade mrtav. I da se ovaj zločin Omer-paši u grijeh ne upiše, govorilo se, da je stražar zadrijemo, puška mu iz ruku ispala, odapela se i pogodila Ali-pašu. A Omer je Jukiću govorio: „Volio bih ga kroz Krajinu živa provesti, nego što se može blaga zamisliti; jer Krajišnici i sad neće vjerovati, da sam ga uhvatio. E to je moja nesreća!“ (III. sv. „B. Pr.“). Nu to je bila puka izlika, da sa sebe skine krivnju. — Ubijenoga Ali-pašu snesu na nosilima u Banju-luku i zakopaju kod Ferhadije. O njemu i njegovoj smrti veli Jukić: „Svakom je drago bilo čuti, da je njegovu vladanju konac učinjen; ali la

¹⁾ Martić-Koh. Zap. str. 20.

je takim načinom mučen i razbojnički ubijen, nikom, koji ljudsko srce ima, nije moglo milo biti. Slični dogagjaji jesu plod barbarske politike, koja suda i pravde ne traži. Radi ovog umorstva i sam Omer-paša se je stidio, a tako i za smrt Kapića — —“ (III. sv. „B. Pr.“).

Omer dogje u Banju-luku, gdje ostade pet dana. I Jukić je bio s njime. Vrijeme svojega boravka u Banjoj-luci upotrebi Omer-paša, da se osveti ustašama, te mnoge sputa i utamniči; u ime štete načinjene banjalučkim kršćanima nametnu Omer-paša ustašama danak od 3000 kesa ¹⁾ (1 kesa — 500 groša — for.), i odredi, da se od tih novaca odijeli 100.000 groša, i dadne Jajcu. ²⁾ Krajišnici su u Banjoj-luci silnu štetu načinili, megju drugim su stvarima i župski stan mal ne u temelj srušili, našto Omerpaša naloži, da se imadu begovske kuće srušiti, a iz japije njihovih kuća crkvenu kuću napraviti. ³⁾

Iz Banje-luke krene u Kozarac, gdje ga dočekaše ustaše, ali ih junački porazi. Odavle krene u Prijedor i u njemu ostane 12 dana. Kroz to vrijeme Skenderbeg, kojega je poslo, da ide iz Mostara na Glamoč u susret Krajišnicima, ne susretavši ovih, krene po nalogu Omer-pašinu proti Bihaću i počne na njega pucati, ali ga ne mogaše osvojiti. Osim što su mu se Krajišnici žestoko opirali, razvalili su i most na Uni, te se Skenderbeg nije mogo gradu približiti. Krajišnici naume s jedi-

¹⁾ „Bos. Prij.“ II. sv. str. 19.

²⁾ Veći dio od ucjene zadržao Omer-paša sebi, a samo ucjenu, koja je otpala na bega Šibića, odredi za nastradale Jajčane.

³⁾ „Katolički List.“ 1851. od 12. travnja.

niti se s Ključanima, Petrovčanima i Kulenvakufčanima, te sjedinjenim silama iza legja napasti Skender-bega. Ovaj to dočuje i javi Omer-paši, na što Omer ostavi Prijedor i krene u Krupu.

Čuvši Krajišnici kod Jasenice (4 sata od Bihaća) da je Omer-paša došo u Krupu, na vrat na nos pohrle mu u tusret. Utabore se Uni s protivne strane i iskopaju duboke šanceve. Zatim se zametne krvavo kreševanje i trajalo je tri dana. Za borbe namjesti Omer most preko Une i odmah potisnu ustaše iz šanceva i poraze ih do nogu. Čuvši to Redžić u Bihaću, pobjegne preko granice, a Skender-beg unigje u prazan grad. I tim se svrši krvava krajiška buna 27. travnja 1851. Istom tada bi potpuno satrta otpornost bosanskih baša, koja je kroz toliko godina ponosno dizala glavu prkoseći sultanu i carekim namjesnicima.

Koliko su ove prilike štete narodu nanijele i njegovu razvitku, to se ne može opisati. Sigurno, da se je tikva najviše razbijala o glavu bijedne raje, premda je raja i u ovim bojevima bila Omer-paši desna ruka; tako je nosio komoru (vojničku prtljagu), ko je vojsku pute pokazivo, nego raja. A koliko je sam Jukić valjo Omer-paši, to bi tek njih dva mogla kazati i niko više. Pa šta dobiše zato? Pružiše im čašu jida, da ju piju, mjesto zaslužene sreće blagostanja! Koliko im je domovina trpjela, neka nam Jukić posvjedoči: „Stotine će godina proći, a neće zacieliti rane, što ih je (Omer-paša) ostavio našem narodu!“ (III. sv. „B. Pr.“.

Nakon dovršene bune, ništa drugo nijesi ni moglo vidjeti po Bosni, osim čete posavezanih muhameda aca

koje su gonili u Travnik i dalje u Carigrad, pune vojničke kasarne u Travniku paša, Alajbega, bega, muslina i starih kapetana, ulume i drugih prvaka na stotine, krivaca i nedužnih — čekalo je u gvožđu i u lisičinama prijeki sud, komu je na čelu stajao čovjek bez srca i poštenja. Po stotinu ih u jednom lancu odilazilo u progonstvo. Bilo je čopora, kojima je od stotine, devedeset i pet skapalo na putu, a pet ih samo stiglo u Carigrad, da nastave muke ¹⁾).

Kuće su bile puste, jer se svijet razbjego, a gladni Arnaut i ostala Omer-pašina vojska idući od sela do sela, od grada do grada, što našla to i plijenila. A uredbе? Ove su se ispunjavale, u koliko je Omer punio svoju kesu i svojim pretpostavljenim sipo lug u oči. Ova nezahvalna duša satrvši muhamedance, ne poštedi sada ni kršćana, ni svojih najvjernijih pristasa; ovi od g. 1851. okušaše njegovu nemilosrdnu ruku. Šta je tomu uzrokom bilo, i jesu li ti Jukićevi prijatelji mogli zapriječiti, kazat ćemo u slijedećem poglavlju, gdje ćemo govoriti o odnošajima izmegju Jukića i Omer-paše i o Jukićevoj propasti.

Jukićev rad za oslobogjenje Bosne.

Onovremene političke prilike parale su srce kršćanima, franjevcima, a napose vatrenom Jukiću; pa nije čudo, da su poput slavnog Petra Zrinjskog i Krste Frankopana gledali narodu pomoći i grdne rane ublažiti uz pripomoć — mla s kojegod ona strane došla. Jukić je već u ranoj mladosti nastojao narod osloboditi,

¹⁾ Gledaj Bašagić: „Kratka uputa u pr. Bosne i Herceg“ i Kneževića „Carsko-turski namjestnici“ str. 88.

pa i ako je kasnije mnogo za to trpio, opet mu je ta miso na srcu ležala, i on nije zdvajo o boljoj budućnosti svojega naroda. Kao književnik nastoje je razbuditi ga prosvjetom, kada s druge strane nije bilo pomoći. Njegov vatreni duh vazda je plamtio za slobodom; njegova se odvažnost jačila i misli o slobodi domovine i naroda vazda se vrzale po glavi; on je samo tražio i čeko prigodu, da to ostvari. I po njegovu mišljenju taj čas kucnu god. 1850.

U Bosnu dogje Omer-paša i Jukić pomisli: Omer je sin našega naroda, u njemu kuca slavjansko srce; Omer je bio u Bosni, te pozna sve naše tuge i nevolje, on je bio kršćanin, pa moguće, da u njemu još nijesu posve zamrli kršćanski osjećaji. Te misli probudiše u njemu slatku nadu; još prije dolaska Omerova izdaje I. sv. „B. Pr.“ i u njemu iznosi laskave riječi po Omer-pašu: „... da će Omer-paša znati svladati neposlušne bosanske muhamedance i naučiti ih štovati carske odredbe i nas biedne (kršćane) od njihovog samosilja zaštititi.“ To čuo Omer i milo mu bilo. Čuo za Jukićev književni rad, za njegovo općenje s hrvatskim rodoljubima, pa ili od same Porte prinukan, ili iz želje imati u onako teško doba mudra domaćega čovjeka uza se, pokazao mu se prijaznim. Jukić mu poslo na dar I. sv. „B. Pr.“, a Omer mu se srdačno zahvalio. A ko bi i to držo nevjerojatnim, da je Jukić odmah po dolasku ovoga u Bosnu, opiso sve bosanske prvake i silovite baše, da se znadne prema njima vladati na skupštini više Sajeve i u stupicu ih uloviti. Naišavši Omer preko Varcaru u Krajinu, potraži Jukića, i s njim se lično upozna i

otada ostaju „veliki“ prijatelji, a Jukić Omerova desna ruka u svim pothvatima.

Njihovo prijateljstvo mnogom je bilo zazorno i nepoćudno. Muhamedanac i fratar, (poput Huseina Gradačevića i o. Ilije Starčevića,) i još više silni i slavni maršal i paša sa siromašnim fratrom, njihovo općenje i naklonost Omerova prema Jukiću, bio je svakako nepojmljiv slučaj. Neki su za to prezirali Omera, neki Jukića, a većina obojicu. Muhamedanci su bili kivni na Jukića, jer su držali, da Jukić ravna Omer-pašom, i da ga upućuje i sokoli na onakav rad i postupak. Kamogod je došo, svagdje je bio primljen od Omerovih ljudi, a Omeru je išo svagda bez pitanja, pa i onda, kad bi muzika svirala i kad se niko nije osudio Omeru pred čador.

Jukić je to prijateljstvo cijenio, jer se je nado od njega izvući korist za vjeru i za domovinu. I da se pokaže Omeru zahvalnim, da ga uzvisi i prodiči, posveti mu II. sv. „B. Pr.“, te u prvoj pjesmi njegova junačka djela u zvijezde okiva. U posvetnom predgovoru piše: „Svietli gospodaru! Prie godinu dana u pèrvoj knjigi „Bos. Prij.“, kad no Vi još ni u Bosnu nebiaste došli, ja sam gojio nadu, da ćete Vi znati svladati bosansku bunu, kao što ste po prostranome carstvu (tursk.) druge svladali, s pèrvom knjigom, koju ste dragovoljno od mene dostojali se primiti, došo sam u poznanje s Vašim svietlim gospodstvom, koje ja, koliko cienim, izkazati nemogu. Ove okolnosti, svietli gospodaru prinudiše me da -vu moju malovriednu knjižicu, Vašoj svjetlosti, usudih se posvetiti i prikazati, i budući, da Vam je moja

čista odluka poznata, to se ufam, da mi ne ćete zamieriti i moje smionstvo osuditi. Namjera moja i odluka nije druga, nego da se vitežka Vaša diela, prirodjena hrabrost i kriepost obielodane i poznata budu izobraženom svijetu. Je da li bi tko mogao prigovoriti da tolika Vaša slavna diela, koja slavnome narodu na ponos a postranom turskom carstvu na čast služe, u tminama ostanu; da se s njima unuci ne mogu dičiti i nje za izgled imavši, sliediti?“ Sad nabraja Omerove pobjede nad Sircima, Drusima, Arnautima, Kurdima i Bošnjacima. „Sva su ova — piše dalje — velika i prevelika Vaša poduzetja bila, al još mnogo veće naše ufanje, koje u Vas polažemo, mnogo veća su ova diela, koja još nadamo se, da ćete učiniti turskom carstvu na korist, ne sabljom toliko, koliko dobrim i mudrim zastupanjem kod visokog devleta, komu Vi najlašnje naše biede možete prikazati i liek, koi će nam dati, naznačiti. To se mi od Vas nadamo, da ćete Vaše slavodobitne pobjede nakititi s novim dielima reformacije turskog carstva, da ćete institucie od cara svojim podložnicima date u život dovesti, i da će Vašim mudrim nastojanjem tursko carstvo u predjašnje cvatuće stanje opet doći...”

Takim riječima slavio Jukić Omer-pašu, dok ga je smatro prijateljem, dok je s njim snovo razne osnove.

Jukić spominje tursko carstvo i želi mu staru slavu i veličinu; a to je zato napiso, da se ogradi proti sumnjama Carigrada i bosanskih muslimana o otcijepljenju Bosne od Turske. Da je to pak zbilja snovo, dokazom je to, što je Omer-paša slao u Zagreb Jukića i Fazli-pašu Šerifovića k Jelačiću, a Jelačić opet k Omer-

paši pjesnika Preradovića u Travnik. O prvome poslanstvu evo šta veli Martić: „Omer je poslo Fazli-pašu i fra Jukića u posjete Jelačiću banu, da ga pozdrave i čast mu učine. U Zagrebu budu od bana lijepo primljeni, no zagrepčani učiniše Fazli-paši mačju deraču (16. aprila 1850.) Sada, kako je poslo Omer-paša te svoje poslanike banu Jelačiću, nazrijele se u tom neke političke konferencije, pa tako je neko iz Zagreba, nekaki od tajnih izvjestitelja, javio u Beč, da se tu radi o panslavizmu; da bude Jelačić hrvatski kralj, a Omer da bude u Bosni vladar; s tim svojim panslavizmom, da prijete ova dvojica obima carstvima i Austriji i Turskoj...“ Slijedeće godine (1851.) i Jelačić pošalje k Omeru, kako rekosmo, Preradovića. I ako ne znamo točno, kakve su razgovore ova poslanstva izmjenjivala, ipak tvrdi se, da su se tu vodili pregovori o oslobogjenju Bosne, i osim onovremenog govorkanja, koje se s našom tvrdnjom slaže, navodimo jedan pouzdan dokaz. Kad se je pokojni Ćorić obratio na Strossmayera, da bi mu pružio kakvo izvješće o Jukiću, Strossmayer mu izmegju ostalog piše: „Snovo je sa Omerom, kako bi Bosnu digli na ustanak i oslobodili je turskoga ropstva; pričem je Omer računo postati vladarom u Bosni.“

A ovo je dotični čuo od Jukića, kad se je ovaj već bio osvjedočio o lukavstvu Omerovu i kod Strossmayera neko vrijeme kano prognanik živio.

Ovo je jasan dokaz; a i kakvu bi opet imala svrhu ona poslanstva? Šta je imo turski paša s hrvatskim banom u ono vrijeme? Kako je pak došlo izmegju

Jukića i Omer-paše do ovako vratolomna nauma? Koji se je prvi usudio to drugome spomenuti? O tome nemamo nikakva izvješća. No promatrajući s jedne strane Omerovu opreznost i lukavost, a s druge strane Jukićevo rodoljubivo srce, njegovu vatrenost, i onoliko pouzdanje u Omera, usugljujemo se izreći, da je to Jukić prvi počeo. Omer pak i ako nije nikada bio iskreni prijatelj Jukićev, ali je bio lukav i častohlepan, lako se je ganuo, da kraljevskom krunom zamijeni slijepu podložnost trulom Carigradu. K cilju je mogo prilično lako. Sa svoje je strane imo kršćane i franjevence, a kao slavan vojskovogja ufo se je, da će satrti glavnu muhamedansku silu u Bosni, što je i učinio: krvavim porazima, teškim novčanim globama, umorstvima i progonstvima.

Ratni plan imo bi — kako nam kaza jedan stari franjevac — biti ovaki: da Jukić sa ostalim rodoljubima digne u Bosni i Hercegovini ustanak, Jelačić taj ustanak podupire novcem i drugim srestvima, a Omer-paša kao turski namjesnik da se doduše bori proti ustašama, ali na oko samo. I taj ratni plan dosta dobro smišljen, mogo je lako saveznike dovesti k cilju.

S druge opet strane mogo je računati Omer, ako ta stvar i izagje prije ostvarenja na srijedu: on bi se mogo kao vjerni podanik sultanov, koji je svoju vjernost pokazo svojim dugim i krvavim službovanjem, lako izmaknuti iz škripca i svu krivnju svaliti na fratra Jukića, koji se je već odavna dopisivo s ilirskim rodoljubima, čito njihove novine i piso u njih.

Sad obadva stadoše složnim silama raditi oko

ostvarenja ove lijepe, zamamljive ideje: Omer satirući muhamedance, dijeleći kršćanima oružje, a Jukić potpo-
mažući Omera savjetom, izvještajima o radu i kretanju
ustaša. I kad je glavni neprijatelj — otporno bosansko
plemstvo uništeno, kad je jedan veliki korak učinjen k
oživotvorenju njihova ideala, stvar izagje na javnost i —
njihova miso osta samo miso, a ideal: kula na oblaku.
Evo šta se priča o toj stvari. Jedni vele: Jukić bio ka-
pelanom u Varcaru. Napiso pismo Jelačiću, u kojem je
razložio svoje misli i namjere Omer-pašine i molio od
njega pomoć. Pismo ostavi na trpezi. U to banu k njemu
franceski konzul, koji ono pismo odnese i javi vladi u
Carigradu.

Vlada pozove na odgovornost Omer-pašu, a ovaj
se obori na Jukića. To se dogodi g. 1851. u drugoj
polovici. Ovo je pripovijedo Varcaranin Ante Ćorić o.
Augustinu Ćoriću, dakle usmeni svjedok iz onoga vre-
mena.

Ovo pripovijedanje Ćorić ne uzima za sigurno,
valjda po primjetbi samoga Ante, kao ni onoga što
drugi pričaju: Pismo došlo Jelačiću (prema nekim: Gaju
ili Kukuljeviću), od ovih neoprezom na ulicu, sa ulice
u Beč, a iz Beča u Carigrad i t. d.

Kako bilo da bilo, ovo je istina, da se je pri svršetku
1851., a nastupom 1852. godine smrklo kršćanima gore
nego prije muhamedancima, pa najpošlje smrklo se i Jukiću.
Omer odmah, da se pokaže vjernim carskim podanikom,
naredi, da se sve oružje ima pokupiti od kršćana, što
na brzu ruku i pod velikim prijetnjama bude i obav-
ljeno, a pisa bosanskom provincijalu Kujundžiću, da

strogo naredi svim fratrima, da se ne imadu ni u što pačati ni stavljati; isto je tako piso i biskupu Barišiću u Mostar.¹⁾ Omerovo pismo na Kujundžića po tadašnjemu nezgodnom prevodu glasi: „Častni Dostum! Neki fratri na misto zabavljat se samo s poslovim na věrozakon spadajućim, Raje crkve požude neugodne, i koje će njihovoj laži nahuditi, da probudjuju načuli smo, a oni samo dužnost redovničku po svom zvanju imaju izvršivati, niti osim samoga kupljenja harača ikada je njima prosto i u kakve upraviteljske stvari stavljat se. Potrebito je posve, da se priličnih potakivanja prodju. I budući, da svrhu ovakih stvari potpuna pozornost od Vas iziskuje se: za to naredjujem, da ovima pričvrsto to isto zapovjedite. Ali najprije hitro objavljenje i zapovied pošaljite onima, koji se u sandžaku banjalučkom nahode (ovde cilja na Jukića); za tim pako i ostalim, koji se na drugim mjestima nalaze, potrebito je isto obznaniti i ovu moju naredbu izvršiti. I ako bi unapredak od spomenutih fratarata koji se našo, da se takih poticanja ne prolazi, te nepovoljno učiniti štogod, nek vam je na znanje, da će zaslužena pedipsa podpuno, ni dekika ne propustivši, svrhu njega izvršit se. Eto vam tako stvar kažem, a za obćeno vladanje da više nitko ne može reći: „Znao sam, ne znao sam.“

Ujedno zabrani fratrima primati zagrebačke novine, tršćanski list „Süd-Slavische“ i druge, koje se bave politikom. A one, koji ovih naredaba ne bude slušati, imanje njegovo, da će sve u begluk.²⁾

¹⁾ Glavaš: Pol. bos. franj., str. 79.

²⁾ „Narodne Novine“ 1851. u rujnu.

Glede kršćana veli ovo Martić: „... Onda su blokirali Sarajevo, da niko mimo carine nije smio bez pašuša izići ni unići, i podulje vremena bilo do-
vagjano mnogo raje u Sarajevo.“ No najgore
progje Jukić. Uzrok tomu bile su na javnost odane po-
litičke osnove, koje su mogle posve upropastiti Omera,
a ne, kako neki tvrde „pronevjerjenje novaca od Jukića,“
ili onaj razgovor pod Jajcem.

Mi ovo kao sigurnu stvar ovako pomišljamo.
Poznat je „ilirski pokret“ u svoj svojoj širini. „Ilirski
pokret“ i ako nije imo antidinastičkih težnja, ipak je
mislio na jedinstvo hrvatskih zemalja i na ojačanje hr-
vatske kraljevine — a to je Beču bilo priko kape; za
to 11. siječnja god. 1843. izagje carski dekret, kojim
se zabranjuje ime ilirsko.

Dekret od ove godine spominje doduše kao razlog
svoje zabrane: prepirke i svagje; ali nam magjarske
novine ovoga vremena znadu o tome i bolje komenti-
rati. Evo kako su magjarske novine pisale: Iliri idu za
nekim ilirskim carstvom, koje bi imalo obuhvatati sve
južne Slovene, ili bar spojiti u jednu državnu cjelinu
Hrvate i Srbe.¹⁾

A evo šta je još o toj stvari pripovijedo grof
Auersperg Ferdi Livadiću 13. ožujka 1843.: Turski je
dvor bio zabrinut poradi velikog utjecanja ilirstva u
Bosni i kod Srba, pa se pobojo, da bi moglo izgubiti
svoje podunavske slovenske provincije. Za to je zahtje-
vo, da se to ime kao privlačivo za sve južne Slovene

¹⁾ Šurmin: „Hrvatski Preporod“ II. str. 237.

dokine. Rusija je opet iz svojih odnošaja prema Srbiji sokolila Portu na taj korak.¹⁾ A Magjari pogotovu nisu mirovali.

Nego ova se zabrana nije ograničila samo na godinu 1843. I kasnije sve do apsolutizma, pa i preko apsolutizma, ova sablast „ilirskoga pokreta“ hodala je i danju i noću kao što po bečkome Burgu, tako i okolo carskoga Kioska u Carigradu, i plašila je ljude od diplomacije. Godine 1849. ponovno je ime „ilirsko“ bičem udareno. Kasnije je došo Omer-paša na Bosnu, da ju pokori. Omer-paša slavodobitnik svagdje i sultanov miljenik ponašo se u Bosni dosta nestašno, da ne reknemo i lakoumno. Ako je baš htjeo prevariti Carigrad u korist jednokrvne braće, nije smio onako očito staviti se na stranu kršćana. Omerovo ponašanje s obzirom na poslano odaslanstvo u Zagreb, da se pokloni Jelačiću bilo, je i odviše upadno. Držimo upravo: da je radi ovoga ponašanja Omer-paša došo u sukob s austrijskim generalnim konzulom Atanackovićem u Sarajevu. Sukob je bio dotlen velik, da je austrijski konzulat sa svoje zgrade pustio bandijeru (zastavu austrijske carevine) na zemlju; i tako je stajala oko 40 dana. Time su bili odnošaji prekinuti. To se dogodilo istina 1852., ali je stvar zakuhana još od prije. Ne treba ovdje uzimati Atanackovića prijateljstva prema fratrima, osobito prema Martiću i Jukiću. To je prijateljstvo bilo samo lične naravi. Službeno je ipak Atanacković kao konzul moro raditi proti politici Iliraca u Zagrebu, i proti sjemenu, koje oni posijaše u Bosni. Omer-paša moro je pre-

¹⁾ Šurmin, na istom mjestu.

trpjeti poraz, jer osim carskoga fermána, ne imagaše za osobnost svoju prevažna pomoćnika. Ali ne strada sam ni Omer-paša, nego i zagrebački Ilirci. Ante Starčević u pismu Kukuljeviću ovako drastičnim riječima opisuje ona vremena: „Svako se boji na budućnost, a mrzi na sadašnjost. Od dana do dana raste ljubav prema Rusu, Turčinu i svakom drugomu, makar baš i vragu, -- samo ne prema Švabi.“

Ministarstvo Bachovo god. 1852. zabrani hrvatsku trobojnicu. Narodnu surku zamijeni frak, a na glavi se mjesto crvenkape kočio cilindar.¹⁾

Kako vidimo diplomacija udara bičem ne samo Omer-pašu, nego i cijelo Ilirstvo u Zagrebu. Uzimamo dakle, da je i Omer-paša tužen u Carigrad radi šurovanja s Ilircima iliti sa „panslavizma²⁾“ Da su nam otvoreni tajni arhivi u Zagrebu, Beču i u Carigradu, osvjedočeni smo, da bi to i sa službenim ispravama dokazali. Budućnost će se osvjedočiti upravno i pozitivno o našim zaključcima. A poznato nam je, da je Jukić, kad se je vratio iz progonstva pripovijedo: kako je po raspoloženju političkih prilika od god. 1852. moro ili on (Jukić) ili Omer-paša stradati; sudbina (ili šta?) odabere za žrtvu ne Omer-pašu, već Jukića.

¹⁾ Dr. Rudolf Horvat: Povjest Hrvatske VI. str. 558.

²⁾ Vrijedno je ovdje spomenuti pismo fra M. Šunjića biskupa od 18. rujna 1859. na fra Grgu Martića, iz kojega se vidi: koliko je još i ovih godina ideja panslavizma mučila diplomaciju. Šunjić šalje Martiću svoju „Rodoslovnu vilu,“ ali ga opominje, da ju čuva, jer: „znate da ima ljudi, koji nas panslavizmom panjkaju i mogli bi nas ocerniti.“

Hafiz-paša god. 1850. bude imenovan za vezira u Bosni, ali kad dogje Omer-paša na Bosnu, on tuži Hafiza: da mu pometa ciljeve, s kojim je snovo, da skrši velikaše bosanske; zato Hafiz-paša bude dignut s vezirstva. U siječnju god. 1851. dogje na Bosnu za vezira Hajredin, nu i ovoga Omer-paša optuži, pa i on morade u mjesecu kolovozu natrag u Carigrad. Sada Omer-paša postade i civilnim i vojničkim glavarom na Bosni i primjesti vezirsku stolicu iz Travnika u Sarajevo. Istom prigodom i austrijski konzulat prinese svoje sjelo u Sarajevo.¹⁾

Za Bosnu je još u siječnju 1852 bio imenovan Veleidin-paša kao vezir. Veliki su morali biti grijesi u očima visoke Porte Omer-pašini, da mu se ovaki poraz mogne udesiti. Megjutim ipak carski serasker ne izgubi svijesti. On je spasio, što se je spasiti dalo. Sada uprav puče grom u Omer-pašu, a on da strijelu koliko toliko od sebe odvрати, optuži Jukića u Carigradu, kao da je on svemu kriv, čemu Kioskova diplomacija zamjeri.

Martić u „zapisniku“²⁾ agencije države i naroda katoličkoga u Bosni“ od god. 1856. pod br. 5. piše o Jukiću, kako je pito Churšidpašu za uzrok Jukićeva progonstva, a on da mu je odgovorio: „Sve je carstvo uvrijegjeno onim njegovim poznatim punktovima u zemljopisu bosanskom obnarodovanim i drugim politiku dirajućim spisima“ — a sve to opet da je prevedeno u turski jezik. Omer-paša optuži Jukića u Carigradu kao

¹⁾ Nedić: „Poraz Baša“ str. 139.

²⁾ Ovaj se „zapisnik“ nalazi u knjižnici fojničkog samostana.

pogibeljna čovjeka po državu. Držimo da je Omer htjeo opširno i temeljito dokazati Jukića krivnju, pa je za to i one točke: „Želje i molbe kristijanah u Bosni“ prikazane Abdul-Medžidu (iz zemljopisa Slavoljuba Bošnjaka) priveo na turski jezik i poslo kao optužbu u Carigrad. Zbilja su one „želje i molbe“ bile pogibeljne po samovoljnu upravu tursku, ali Omer, ako je htjeo biti vjeran samovoljnom devletu, nije barem smio učinit korak naprijed (radeć o oslobogjenju Bosne), a dva koraka nazad (izdavši podlo Jukića).

Tom optužbom, pa sunećenjem renegata i onim oduzimanjem oružja raji zbilja Omer-paša prilično svoje tragove pokrije. Uz to je još i silu svećenstva, kao što i ostaloga kršćanskog puka potrho u tamnice. Reda dogje i na Omer-pašine tijesne prijatelje. Tako padoše u sužanjstvo seraskerovo i Jukić, ali ne samo Jukić, nego i desetak još prjesnijih po dinu prijatelja, kao: Mustaj-paša Babić, Fazli-paša Šerifović, Mehmed-paša Biščević, Derviš-beg Krupić-Majdanski i Ali-beg Džinić. I Martić bi strado, da mu Atanacković ne dade austrijskog pašoša.¹⁾

A buduć je Omer-paša bio prijatelj Martića, a po nevolji i Atanackovića, onda — da se izmakne — ne smjede pokazivati pravoga uzroka, što je uhapstio Jukića, (da time ne pokaže svoje beznačajnosti), nego morale šarati: da je Jukić pronevjerio novce. Dapače u tu svrhu morale i neke vrste istragu provesti.

Tako Jukić morale stradati, da spasi poštenje Omerovo.²⁾

¹⁾ Zapamćenje fra Ive Krilića.

²⁾ Glede cijele ove stvari vidi „Dva ulomka i t. d.“, „Seraf. Perivoj“, br. 5. 1907.

Za uzrok Jukićeva pada doprinijelo je i ovo: Omerpaša je satro Muhamedance kao nijedan drugi njegov prešasnik. Mnoge posla u progonstvo — u Carigrad. I ako su bili prognanici, nijesu morali ni htjeti šutjeti. Znamo otprije, da su one vezire, koji bi im bili nepovoljni, tužakali i opadali u Carigradu, i da su u tome uspijevali. A na Omera mogli su se tužiti stoput više.

Dosta im je bilo reći, da je Omer poturica, da ne klanja, da su mu paše bezvjerci; da njih kao prave Muhamedove šljedbenike nemilo progoni, da kršćane miluje, a fratri da su mu savjetnici i t. d. Ako su još uz to zlatnim cekinom u Carigradu kojega dostojanstvenika potkupili, to njihov vapaj nije bio uzaludan, nego Omera kucnulo po glavi, a ovaj da se opravda, okrenuo politički pravac i stao s kršćanima i s fratriba strožije postupati, a svojega najboljega prijatelja — Jukića zatvoriti. O svemu tome piše o. M. Nedić kao o uzroku progonjenja kršćana; i da je zbilja bilo naregjeno Omerpaši, da se svi, koji su bili inovjerci u njegovoj vojsci neobrezani, obrežu. Omer je naredio i bili su obrezani u Banjoj-luci.

Evo kako to Nedić zanimivije pripovijeda: „Pribjeglice (iz Magjarske) postavši renegati, svaki je sebi nadjenio ime: Mehmed, Muhamed, Murat i t. d., al turkovanja nisu držali, niti su postili ramazana, pa mlogi nisu ni obrezani bili. Sve je ovo bilo u očima i pašam vojničkim i najviše muhamedancem bosanskim, te radi toga tužili su Omera, da je potlačitelj vjere svetčeve, jer on i koji su oko njega kauri, ne samo da ne obslužuju vjere Muhamedove, nego nisu ni sunetiti; pa

je radi toga Omer bio ukoren. A on da posvjedoči, kako je pravi Muhamedanac, navijesti progonstvo kršćanim i izvrši ga na fratri. Suviše Omer naredi: neka se svi renegati dosad neobrezani, odmah obrežu. Kako mi je kazivo ljekar Arlin Ermen, ta krvava svečanost u Banjojlučki ovako je obavljena: Zapovijedi Omer: neka renegati (bilo ih je oko 85) položiv oružje igju u bolnicu, pa da će tude nešto prati i čistiti. Među njih se umiješaju vojni zapovjednici turskih nizama. Kad se renegati zbiju u bolnicu, tada do 400 vojnika turskih s golimi sabljama i s njima nekoliko berbera sa zavoji i melemom upanu u bolnicu i počmu silovati svakoga neobrezanoga, nek se pripusti obrezati. Zametne se strašna vika, jauk i pomaganje. U toj smetnji dva si bjegunca smrt zadadu; a drugu dvojicu nizami na komade izsijeku; jer nisu hotjeli predati na obavljenje njim sramnoga, a Turkom svetog djela.“ (Vidi Nedić: Poraz Baša, str. 140.)

Odselen nećemo nalaziti u životu Jukića i Omera kao prijatelje nego kao neprijatelje; Omera i nadalje kao bezdušnoga i beznačajnoga gospodara, a Jukića kao sužnja i prognanika. Koliko istine sadrže ove riječi, čitatelje će razabrati iz slijedećih crta.

Jukić na samaru u progonstvo i smrt njegova.

Bila je druga godina Omerove vlade, a 1851. godina. Ove upravo godine 16. svibnja posto je župnikom u Varcaru fra Anto Vladić, Jukić mu je bio za mlagjega. Tu je on vršio svoju duhovnu službu i sastavljao Omerpašino ratovanje s ustašama. Sastavak pošalje Omeru

na ogled, ali ga ne dobi natrag. Jukić je razmišljavo o prošlim događajima i nado se dobru. Mislio je, da će sada narodu granuti sunce slobode, da će se riješiti dugovjekog nasilja i progonstva, te prionuti za prosvjetom i napretkom. Jukić se tomu svemu nado od Omera — i nije toga bilo, ko bi mu moglo uliti sumnju proti prijateljstvu Omer-pašinu. Pa i onda, kad su početkom godine 1852. stali kršćane progoniti, Jukić se još pouzdavao u Omer-pašu!

Videći njegovi prijatelji, kolika mu pogibelj prijeti, svjetovaše mu, da se ukloni, ali ih Jukić ne poslušao. Prvi, koji ga je opomenuo, jest njegov desni prijatelj Martić. Evo šta Martić piše u svojim „Zapamćenjima“: „Nagjem Nikolu Ćorića iz Varcar-Vakufa, gdje je Jukić učiteljstvo, napišem mu pismo skrovito: „Čujem iz točna izvora, da se tebi o glavi radi, i savjetujem ti, da u taj čas pobjegneš preko granice u Austriju. Tvoj prijatelj.“ Izvrnutom rukom sam napisao, a nijesam se ni potpisao. Dadnem to pismo, da ga odnese, a nuto srpski učitelj, moj zemljak, po imenu Gjorgje Margetić iz Imockoga, isto dozna i on opširno napiše čitav list, te se potpiše; bio to austrijski podanik i za to hrabriji od mene. Dobije Jukić ova dva pisma i nije se ništa na njih obazirao, niti im lakouman čovjek vjerovo, volio vjerovati Omeru, a držim, da ga je i oni majstor Omer u lakovjernosti njegovoj iskušavo mnoge stvari.“ ¹⁾ Ovo je Martić čuo od austrijskog general-konzula, koji mu i pouzdane dokumente pokaza.

Iza ovih poruči mu hrišćanski trgovac i prijatelj u

¹⁾ Martić-Koharić: Zapam. str. 27.-28.

Banjojluci Tomo Radulović po Ivanu Stipančiću, trgovcu iz Varcara, neka bježi kuda zna, jer je Omer počeo iste muhamedance, koji su bili njegovi pristaše, hvatati, pa da ni Jukiću ne će biti dobro. Stipančić, što je brže mogo, vrati se u Varcar, i jutrom otišavši Jukiću, nagje ga gdje puši pred župnim stanom. Nazove mu: „Hvaljen Isus!“ i kaže mu poruku Radulovićevu. Jukić na to manuvši čibukom po zraku, odgovori: „Dok je moga Omer-paše, nikog se do Boga ne bojim!“ Koliko pouzdanje! Trgovac po tom ode u svoj dućan, a Jukić ostane u župnom stanu.

Nakon toga ne progje ni dva sata, a dva turska konjanika dogju u župni stan po Jukića, dadnu mu konja i on s njima ode preko Jajca, Travnika u Sarajevo. Zvao ga Omer-paša, pa se nije zlu nado. I u Travniku mu neki prijatelji govorili da pobjegne, jer da ide u pripremljenu propast, nu on ih ne poslušā, jer nije nikakve prevare slutio. Ali kad su krenuli iz Travnika, Jukić uvidi, da je upo u zamku. Kako to doznade? Vojnici, koji su ga pratili, tako su se prema njemu ponašali, da su mu priječili obavljati iste naravne potrebe, bojeći se, da ne pobjegne. Po tome spoznade, du mu se o glavi radi. Došavši oko Božića u Sarajevo, pustiše ga, — valjda po nalogu Omera, koji je, poznavajući Jukićevu lakovjernost — držo kao u ruci, da mu ne će izbjeći. Jukić bane Martiću na konak. Martić se veoma začudi njegovu dolasku, i upita ga odmah, da li je primio njegova pisma, na što Jukić odgovori, da jest. I kad mu Martić natuknu o pogibelji, koja mu prijeti, i od koga je on sve dozno ono, što mu je piso,

Jukiću premda na svom putu od Travnika do Sarajeva osvjedočenu, da se zlo po njegovu glavu valja, ona nesretna njegova lakovjernost i pouzdanje u Omera, istisnu na usta: „Ja u to ništa ne vjerujem. To su izmišljotine austrijskoga konzulata“. „E pa dobro, — Martić će, — šta si došo?“ „Da se malo vidim s Omerom.“ ¹⁾

Tu mu zataja tegobe svojega putovanja, i ko ga je sve pratio do Sarajeva, vječno vjerujući Omeru i nadajući se, da mu se neće ništa dogoditi, samo dok on k Omeru dogje. Sutradan upita ga Martić: „Baš hoćeš li ti Omeru ići?“ „Hoću“. „Da ti kažem prijatelju. Ja te pustiti neću iz moje kuće, doklegod te ne premetnem svega. Šta ja znam, šta kod tebe ima.“ ²⁾

To mu je Martić reko, jer se bojaše, da ne bi u svojoj nepromišljenosti i njega komprimiro. Turi ruku u džep Jukićevih haljina i nagje ono svoje pismo i Margetićevo. „Imaš li još šta?“ upita ga. „Nemam ništa.“ „Imaš li novaca?“ „Imam malo oko pasa u ćemeru.“ „Hodi brate sada.“ I ode on Omeru. I bio — ovako Martić pripovijeda — kod njega do večer. Odanle eto ga na večeru k meni. „Šta si radio?“ „Razgovarali smo i pili smo čaj; lijepo me primio.“ Rekoh: „Da Bog da; ja evo držim, da će zlo proći.“ Drugi dan isto dogje vrlo veseo. Treći dan opet otigje. Iz jutra u 8 sati otigje, pa do podne sutradan. Odmah ja uzmem sumnju, da je zlo, a iz jutra u 8 sati dobijem pismo iz Krajine od fra Lovre Lacića, gdje se tuži, da su mu uzeli oru-

¹⁾ Martić-Koharić: — Zapam. str. 28.

²⁾ Isti, str. 28.

žje i da od jedne babe uzeše harač. Uzeh ja ono pismo s tom izlikom, da molim za njih pašu. Dogjoh ja u konak veziru, a ono Jukić hoda, sav pocrvenio kao cvekla; bio zdrava ljudina od 35 godina. Hoda po pretsooblju, pitam ga: „Zar nijesi još ulazio?“ „Nijesam.“ „Malum omen“ kažem. Ja sam odmah slobodan bio unići. Martić obavi poslove i vrati se, a Jukić ostane čekajući.

Veoma kasno u večer izbije i Jukić. „Ali u dva sata u noći — nastavlja Martić — eto ti k meni jednoga juzbaše Hajrudinaga, koji je bio nota bene karavlaški pop, poturčenik, i još jedan kavalerijski čauš s njime. Dok unigjoše u sobu, to meni zlo pade na pamet, da je to eskorta. „Dove e quell' frate? Gdje je taj fratar što je iz Jajca došo, naime Jukić?“ „Tu je, idem da ga zovnem.“ Unigjemo gore u sobu, a eskorta njemu: „Vi chiama eccellenza subito.“ Onda on skoči, spusti se stepenicama, obuče postole, koje je dole ostavio, a kiša je bila. Na polasku mu rekoh: „Deus tibi sit auxiliator.“ Tada ta eskorta odvede siromaha, redovnika Jukića u vojničku kasarnu, u Gjulagin-han; Omera nije ni vidio. 1)

Ova katastrofa Jukićeva brzo odjeknu čitavom Bosnom i vrlo se neugodno dojmi njegovih prijatelja. Vrlj Nedić, čuvši za nesreću Jukićevu, pohiti iz Sutjeske u Sarajevo. Jukić — kako vele — nije bio u teškoj tamnici, nego u hanu pod nadzorom stražara. Nedić potraži Jukića, i dogje na vrata predvorja, gdje je Jukić zatvoren bio, spazi ga na prozoru, pa pristupi k stražaru veleći: „Bi li mogo govoriti s onim papazom (fra-

1) Martić-Koharić: Zap. str. 28.—29.

trom)?“ Stražar mu odgovori: „Jasak!“ (nije slobodno!) i dade mu sinle uz obraze, a Nedić natrag otkud je i došo. ¹⁾

U tom Omer zatvori još i o. Antu Gutića, ²⁾ o. Franu Zubića i druge. U svemu je bilo što hrišćanskih što kršćanskih pohapšćeno 70 svećenikâ. Uz to je ovaj hapst bio nečastan, jer su svećenici morali čaršiju mesti, zahode čistiti i smrad kroz čaršiju na legjima nositi. — (Kako bilježi Knježević u „Cars.-tur. namjest.“ str. 88.)

Mislio je Omerpaša i Martića pod bravu, ali mu Atanacković pomete račune, davši Martiću austrijski pašoš, koji ga je branio kao austrijskog državljanina. Kako ćemo čuti kašnje od ovih svećenika jedini Jukić ode u progonstvo, dok drugi ostadoše u domovini, ali ipak u tamnici.

Franjevce obuzme neka crna slutnja, a bojeći se, da nijesu upali u kakvu sumnju kod Omera, tri franjevačka samostana: fojnički, sutješki i kreševski pošalju Omeru spomen-spis, u kojemu izjave svoju odanost caru i njegovim namjesnicima, i da su Jukića odvratili od svakoga političkoga rada. Tim su se nadali, da će izbaviti Jukića, ali nijesu uspjeli. Ipak ne klonu duhom. Opreme k Omeru Dropuljića, Šunjića i Nedića. Ovi zamole Omera, da im pusti Jukića, pa neka bude kod

¹⁾ Nedićevo pismo na Čorića.

²⁾ U travnju 1851. Gutić je iza Glavadanovića posto žepnikom u Jajcu. Pomoćnici mu bili: fra Ilija Barišić i fra Juro Zloković. Gutić je valjda zato uhvaćen, jer je kao župnik u Varcaru god. 1848. i 1849. općio s Jukićem, koji mu je god 1849. metnut tamo za pomoćnika.

fratara „gjoz-hapst“ (utamničenje pod nadzorom). On im odvrati: „On je moj gost (?), njemu ništa ne manjka, neka je i dalje moj gost!“ Poslije nekoliko dana premjesti ga s u konak (han) Rigja-efendije Uzenije i opet pod stražom. Tu je Jukić dalje tamново i samovo, a Martić mu svaki dan slao hranu po jednom vojniku, „koji je vjerno i pisma donosio kao što je i ono odnosio.“ ¹⁾ Jer ga je Jukić za hranu molio, i to pismeno odmah sutradan, kako je bio utamničen. Provincijal Kujundžić, kad nije mogo nikako već spasiti Jukića preporučio ga milosti Omerpašinoj, davši ujedno službenu izjavu ispred cijele svoje države, da franjevačka država Bosne s Jukića političkim osnovama nema ništa zajedničkoga. Tom zgodnom izjavom spašen je dakako udes cijele države.

Nedostojni postupak Omerov i ona neoprostiva vjerolomnost slomi nepokolebivu vjeru Jukićevu u Omerovo prijateljstvo. Onaj, komu je u najtežim časovima bio desna ruka, koga je uvijek iskreno štovo i ljubio, komu je otkrivo svoje želje i povjeravo tajne, — taj ga eto nagradi tamnicom.

I promišljavajući sudbinu svojega i Omerova pouzdanika Fazli-paše Šerifovića, tragičnu smrt staroga mogućnika Ali-paše Rizvanbegovića, slutio je da i njemu vjerolomni i lukavi Omer nešto crnje i čemernije od tamnice sprema. To ga je sve bolilo, ispijalo mu srce i mozak, te od silne žalosti skoro šenu umom. Misli se, da je Omerpaša htjeo Jukića ukinuti sa života na isti

¹⁾ Martić-Koharić: Zapamć. str. 31.

način, kao i Alipašu Rizvanbegovića. A to je bilo u interesu, jer se moro bojati Jukića, da ga ne izda u eventualnoj istrazi. Otalen onaj glas o pokušanom tobože samoubojstvu,¹⁾ što ga razglasi opet Omerpaša. Omerpaša je valjda dao nalog straži, da Jukića gleda u zgodnom času prikoglaviti. Omer je bio čovjek bez srca i poštenja, kako veli Bašagić u svojoj povijesti. Ako Omerpaša nije radio o Jukićevoj glavi, čemu je na pola mrtva čovjeka dao opremati na samarici u Istok? I ne recimo ništa, da Jukić ne bi ostavio glave negdje na putu, da nije bilo konzula Atanackovića. Kako fra Ivo Krilić piše u jednom pismu kod Vladića, Atanacković je dao strogi i službeni nalog straži, da Jukića zdravlje čuva; i da se Jukić u slučaju smrti ne smije prije ukopati, dok ga ne prigledaju austrijski liječnici, koje bi sam konzul poslo. Tim se je samovolji podrezala desna ruka. Čuvši ovo Nedić i Šunjić dolete u Sarajevo i zamole Omera da im pusti Jukića vidjeti.

Nato im dopusti, da ga obagju. Oni ga pohode, Šunjić ga opremi sa svetojstvima umirućih, preporuče mu molitvu, ustrpljivost i obećaju mu, da će sve sile nastojati, da ga izbave. Ovo je Jukiću godilo, te se ublaži i razveseli. To se dogodi u početku godine 1852.

Ni to Omeru ne bi dosta; zapovjedi stražaru, da ga primetne i našavši kod njega nešto prištegjenih novaca, oduzme mu i to.

¹⁾ „Narodne Novine“ u 119. br. donose vijest o smrti proslavljenoga i rodoljubnoga spisatelja Jukića i pokoj mu pridaju. Isto i „Kat. List“ onih dana. A ničim nije dokazana ona vijest o pokušanom Jukića atentatu na samoga sebe. Toga niko nije vidio.

Lišio svojega prijatelja slobode, a sad mu kao razbojnik oduzima zadnju krvavo stečenu paru! Tako je Omer razdiro vjerno prijateljsko srce, a napošlje trže ga iz naručaja rogjene grude, spremi ga za sobom u Carigrad, da mu tamo sude za zločine protivu caru.

Šta je na tome putovanju pretrpio, vidjet ćemo n slijedećem poglavlju.

*

Pored svega toga, što je Omer promijenio pravac politike, i zauzeo neprijateljsko stanovište prema kršćanima i franjevcima, bude pozvan u Carigrad, i njegovim odlaskom izginuše sve zlatne nade kršćana i franjevaca. Omer ostavi Sarajevo 26. travnja, 1852. Kad je krenuo iz Sarajeva, „ja sam ga — pripovijeda Martić — onda ispratio, bio pri njegovu pohodu, posjetio sam ga i pratio, i upravo kad je paša pošo, pristupio sam mu ruci i zapito: „Šta more biti od našega Jukića?“, odgovorio mi je: „Jukić je moj; ali je Jukić zanešenjak, kano i ostali pjesnici.“ ¹⁾ Po Omerpašinu odlasku na 8 dana, krene i Jukić za njim 3. svibnja 1852. u tri sata noći. Sreća je za nas velika, da je Jukić svoje mučeničko putovanje do Carigrada opiso; a tiskano je u III. sv. „B. Pr.“ Iz toga opisa povadit ćemo glavnije ocrte, da čitatelji spoznaju Jukićeve muke i nevolje.

„Bio je treći dan mjeseca svibnja — piše Jukić — u 3 sata u noći dogje k meni juzbaša Astalarasi. Ja, kao zlu sluteći nisam još ni zaspo, već se vrtio tamo amo od bolesti, tuge i žalosti. „Ajde“ veli mi,

¹⁾ Martić-Koharić: Zapam. str. 32.

„eno Derviš paša poslao čovjeka i salamet ti donio, despot, koji te je od paše odmolio, čeka kod paše.“ „Ja sam molio da do sutra ostanem; al u zaludu: moradoh teškom mukom u njegovu sobu, gdje mi moje haljine donesoše, te se obukoh. U sobi je bio jedan mulaazim, koji je bio odredjen, da me vodi, i jedan adjutant Mustaj-paše, koji me je doveo u avst (zatvor) prije četiri mjeseca. Kad sam išo kroz sarajevsku čaršiju do kuće Derviš-pašine, buduć nisam mogohoditi, sve me je mulaazim za ruku vodio i tješio govoreći o salametu. Ja sam se počeo zlu dosjećati znadući, da despot sa mnom ne ima ništa; i što bi me vodili k Derviš-paši? Zatim što bi po noći imalo biti? — Mjesec je sjao. Dodjemo do konaka Derviš-pašina. Tude stoje konji pripravnici, uz njih zaptije i jedan onbaša; na njegovu konju pozvekuju bukagije. Derviš-paša bio je u haremu, kad mulaazim iznese nekoliko knjiga, te zavikaše: binja sen (jašiti!). Videći da ja ne mogu uzjašiti, dvojica me digoše na konja. Poda mnom bila je kurada, tako isto i pod mulaazinom i onbašom. Konji kost i koža. Na mojoj kuradi bio je gol samar, kroz stelju slama probila, a mjesto kolana pritegnuli su ga ularom.“

„Mjesečina sve se ukrada. Sarajevo sve pospalo; samo čete kuluka susretosmo, pred bezistanom žmiraše fenjer i na više mjestah od kumrikuša izkljuvan.“

Sad sam već znao koja me sreća čeka; vidih, da mi se kosti izvan drage otačbine nose, da se ukopaju u kojem azijatskom struištu: protjeraše me u surgunluk (pro-

gonstvo) od kog sam se više plašio nego od smrti. Stanja tužnjeg nije moglo biti od moga; dvomjesečna bolest, tuga i žalost učinele su me više smrti nego čovjeku prilična, bez novaca u neprijateljskih i krvničkih ruku. Što je bilo drugo falilo? — smrt! ali ova se više klonila od mene nego ja od nje. Vidio sam da je Bog drugo sa mnom odredio: da moram podnositi! Samo, Bože, dragovoljno i svetu tvoju pomoć ponizno molim: «hic ure, hic seca, tantum in aeternum parcas (= ovdje žeži ovdje sieci, samo na vieke prosti) bila moja molitva.“

„Prešavši kroz gradsku kapiju, koja zajedno s gradom na pola porušena i jazom otvorena stajaše, kad smo već od Sarajeva odalečili, kaže mi mulaazim: „Meni je Derviš-paša zapovjedio, dok iz grada izadjemo, da ti noge spustim u prange, a ruke stegnem konopcem; ali toga neću učiniti, ako se budeš mirno držati. Ti čuvaj i sebe i mene a ja ću tebe.“ To bi on piše Jukić i učinio ali nije znao, kako bi onda sa mnom svezanim vlado, jer je moje tijelo bilo kano mrcina, i trebalo me je ne samo mećati i skidati s konja, već suviše komordžija moro me sa strane držati rukom, da se ne svalim s konja. Da ću pobjeći, nije se bojao, već mu je jedina briga bila — a to je i moja — da na putu ne umrem ili ne ostanem. Pitam ga kud će sa mnom i šta će biti od mene? Kaže: „Prekjučer kad je Derviš-paša do

Rogatice izpratio Omer-pašu, da mu je zapovjedio, da te odmah opremi za njim u Monastir (Bitolje); — hoćeš li ondje ostati ili će te voditi u Carigrad, to ćemo znati kad tamo dogjemo; ti se gnjanum ne boj ništa: dvie tri godine da budeš na vilajetu, pak ćeš se opet vratiti kući“ — govaraše na pola turski na pola bugarski. Sreća mi je bila da sam bio u zimskih haljinah; samo što su mi noge zeble u jemenijah; kabanicu svoju metnuo sam poda se, a on mi je dao svoju hrku, te sam se zagrnio. Put je sad uzbrdo, sad nizbrdo; kaldrma kao babinski zubi; izvan kaldrme blato do trbuha; mjesečina da ne gleda moju nevolju bijaše se u crno zamotala; jašit se ne može a pješice po gotovu. Konji pod nama trojicom nogu za nogom i pod onbašom se njegov zavali, a on pod njega — više ne mogaše dalje.“

Sad Jukić pripovijeda, kako su njegovi pratoci u ovakim slučajevima na silu otimali konje od seljaka.. što je obično bilo.

Tu su noć neprestano putovali i 4. svibnja osvalili četiri sata daleko od Sarajeva, gdje u jednom hanu popiju kavu i malo se ogriju. Tu im se pridruži Omerov adjunkt, i uputi se s njima: „oni — kako piše Jukić — veseli i radostni, a ja tužan i čemeran i već umoran“. Putujući kroz Goru Romaniju Jukić je mislio na Grujicu Novaka, koji je tu dočiko Turke, pa uzdahnio: „Da je više Grujica u Bosni 'bilo, ne bih ja sad od Osmanlijah praćen bio; ne bi ovakih pustoši, ovakove sirotinje bilo.“ U 2 sata noći stignu u Rogaticu. Tu ga je čuvalo šest stražara. „Ja sam — piše Jukić — tako bio pao, da su me kao vlašku mladu po dvojica s mje-

sta na mjesto prenosili; večerat nisam mogao; donieli mi pô litre rakije, okusih i ostavih. Svu noć zaspa nisam; noge mi se ukočile bile; nije šala ležati dva mjeseca na postelji, svu noć i cio dan na konju biti, gdje je 12 sati, mi učinismo 18.

Sutra u jutro (5. svibnja) i ja i mulaazim bili smo u brigi; u hanu ostati nije mogao, a mene ostaviti nije smio. Vratit se sa mnom ol bez mene nije bilo moguće; što je dakle bilo najnemogućnije, to je učinio, — nastavismo put Višegrada s ufanjem, da će mi bolje biti po zdravlje. Na tom putu svrate se u han nekoga bega, koji ih lijepo dočeka i počasti kajmakom i medom. On im reče, kako je Skender-beg proveo Arif-bega, unuka Ali-paše Rizvanbegovića s majkom po onako teškoj zimi.

„Razmišljao sam, — nastavlja Jukić, — kad oni neimaju sažaljenja prama djetetu i to svoje vjere, kako će prema meni gjauru?“ Snijeg je pado kao iz rukavice, a oni nastave put i za rana stignu u Višegrad. „Meni se je — veli Jukić — malko razgalilo, te sam ponješto mogao sobom hoditi; pô litre rakije popio sam i svježije drinske ribe dobro večero i prvi put poslje dva mjeseca naravnim snom zaspa!“

Sutradan (6 svibnja) nastave putovanje, ali ne moguše daleko, jer su im konji bili pali, osobito Jukićeva kurada, koja je obično bila najgora. Pratioci potomlju konje od seljaka, nastave put i stignu u Priboj, gdje prenoće. Jukić nije svu noć zaspa. Sutra (7. svibnja) nastave putovanje i prispiju na ručak u Kratovo. Mirialaj prispije prije njih i naredi ručak. „Mirialaj je

— piše Jukić — mene dobro poznavo, u kakvoj sam časti kod Omer-paše bio i šta se sa mnom dogodilo, zašto i kud me vode; ništa ne manje, premda sam bio sužanj, počitao me je i razgovaro, da se ništa ne bojim, da Omer-paša o meni dobro misli i da će me na bolje mjesto za njekeje vrijeme namjestiti. On je svaki sat gotovo pio i pušio i pošlje odmah meni davo i do sebe sve od tada u napredak na večeri i na ručku posadjivo. Najmučnije bi mi bilo na njegov kamiš pušiti, jer je bio ružno bolestan. Kako moje društvo, tako i drugi po hanovih čudili se tomu postupanju s jednim vlahom sužnjem.“ —

Iza ručka ne dadne Mirialaj handžiji onoliko, koliko je isko, pa počme handžija vikati, a Mirialaj udri handžiju. Jukić ga nekako sklonu, te pusti siromaka. „On je na me — kaže Jukić — s ponosom gledao, i radost ukazivo nad mojom nesrećom, ja sam ga sažaljivo i ne bi rad, onaku slobodu da itko uživa.“

— Isti dan stignu u Novi Varoš, a sutradan upute se Sjenici. Od podne ih gonila kiša. Okisli i ozebli stignu u neko doba noći u Mitrovicu. Drva i hrane ni za lijeka! Jukić se uz nešto zatečene žeravice svu noć tobože sušio i grijo.

Devetog svibnja urane i sagju u Rašku dolinu. Preko rijeke Raše ne bilo mosta, a rječica nabujala. Rěda je bila gaziti. Voda šikne konjima preko trbuha, pače Jukićeva zanese, te da nebi društva bi ga odnijela. Jukić moka do pojasa.

Stignu u Novipazar i svrate se u han, ali tu ne nagjoše ni ugljena da lulu pripale, kamo li da se ogriju

i haljine osuše. Desetog svibnja htjednu nastaviti put, ali ne bilo konja. Zaptije odu u okolicu i dovedu vlaških konjâ. Seljaci stanu vikati, a oni im odgovore: „Pa smo vam mi krivi? Krst vam grebem. Vi ste bili pobjesnili olakšicu tražeći; — vi hoćete tanzimat — eto vam ga!“ Dobro na ovo primjećuje Jukić: „To se je na me više odnosilo nego na njija, jer da se ja nisam uzdo u tanzimat ne bih surgunili (kao prognanik) po Novom-pazaru hodo. Al taka je turska vjera!“ —

Isti dan putujući išli su niz planinu više od tri sata, zasukujući tamo, amo; ostali pratioci su sjašili i pješke išli, a Jukić je jašio, ili kako on sam veli: „jašio na konjskom vratu.“ U Mitrovici prenoće, a sutradan (11. svibnja) krenu preko Kosova i 17. svibnja stignu u Prilip. Tu promijene konje, te se upute u Bitolje. „Na jedan sat kod crkve odjašimo konje i malo se odmorimo. Sad mulaazim izvadi konop da me veže i da me svezanih nogu izpod konja i rukuh na legja kroz varoš provede. Polje je monastirsko vodom bilo natopljeno i sve glibovito i barovito; za drum se se nije znalo, već valjalo namjerati, kud ćeš gaziti. Ja ne znam kako je on mogo na tu misao doći i začeti u pameti, da bi me mogo svezana provesti, a da se gdje ne strovalim. Kaže mu zaptija, da se ja teško i onako na konju držim, a svezavši ga valja i njega i konja voditi pod njim. I tako nevezana protjeraše me kroz sav Monastir do vezirova konaka, misleći, da je Omer-paša tude. Vratismo se opet do konaka Omerpašina i tude odjašimo. Omer-paša bio je u lovu.

Mene posadiše u kahve odaju, zapovjediše te mi

tutum i kahvu donesoše. — Eto ti i Omer-paše iz lova. Prikazivo sam svoj dolazak i u taj čas dovedoše me u kršlu, davši mi jednu sobu, gdje su stajala dva nizama vrtlara i pred vrata mi stražu staviše. Juzbaša dogje te bugarski kaže mi, da ištem, štogod želim: „Hoćeš vina, rakije, itd.“ Ja kažem da novacah neimam, a kao sužanj zadovoljan sam, što mi se god dade. Tude sam bio pet dana, čekajući dok pogje Omer-paša put Soluna; i kao nizamu išo mi je tahin (hrana) tri litre kruha u jutro, karavana pirinča, a u večje španjaka s mesom varena. Mulaazim moj oprosti se za mnom; i s čaušom se vrati u Sarajevo. Juzbaša dolazio mi je svaki dan s drugim juzbašom, ter bi me tješio. „Tebe — veli on — vodi paša u Carigrad, jer je došlo u njemačkih novinah (Agramer-Zeitung-u), da te je paša ubio, a u isto doba dali su paše hercegovačkoga sinovi arzval, da im je Omer ćaću ubio.“ — Ja mu velim — nastavlja Jukić — bolje bi bilo i meni, da me bude ubio, nego što me ovako bolestna na božjoj pravdi muči; bolje je jednoč umrti, nego li uvijek umirati.“ —

Na 21. svibnja krene Omer-paša iz Bitolja u Carigrad, a dan kasnije (22. svibnja) povedoše za njim i Jukića. Na putu je imo velikih neprilika radi konja, koji ga je onako bolesna oko 20 puta sa sebe na zemlju bacio. Za četeri dana stignu u Solun (26. svibnja). „Mene spratiše — pripovijeda Jukić — u jednu podzemnu magazuu, u koju sagnuvši se jedva unidjoh. U njoj se je kroz jednu malu lakomicu vidilo, da na kraju ima nešto ugljena i nečisti. Ubaciše mi kabo vode i zapreše vrata, — ostadoh sam. Od umora i bolesti ja sam se

bio prenemogo; ništa mi tako nije začudo, već kako duša u tako oslabljenu tielu može više stajati.

Neprogje jedan sat, otvoriše vrata. Eto dvojice juzbašah, bugarski me zovući, da dodjem za njimi u njihovu sobu. — Metnu stražu na vrata i dva nizama unutra. Moj mulaazim imo je kazati, gdje su me strpali, te po njegovoj (Omerovoj) zapoviedi ovdje su me premjestili, gdje su u istoj sobi odprie bosanski paše stojali, kad su istim poslom kojim i ja putovali u Carigrad ... On (Omer) otišo parobrodom u srijedu, i ja moro druge srijede; dakle 10 danah stajo sam o kruhu i samu bobu, koji je bio krupniji od lješnjaka, i na nekakvoj ribjoj masti varen. — — Ja sam imo ono malo novacah iz Prištine ¹⁾ ponešenih, i sad sam u pô cienne prodo sat, koji mi je sam osto od lakome grabežljivosti turske, te sam kupovo po malo mesa i sira. Mulaazim otpravio je sva tri čauša, (koji su Jukića iz Bitolja pratili); u sriedu (dakle 4. lipnja) sa tri ondašnja čauša odvede me na kaiku u turski parobrod.

Čauše vrati, a mene u konjske bukagije sputi tamo, gdje je i marha bila svezana; desnu mi nogu metne u gvožgje, drugi kraj bukagiah sveže za brod i zatvori ključem, i samo bi me, kad bi imo potrebu porad sebe, odпустиo. Parobrod je bio pun putnikah svakoga zakona

¹⁾ Bilo to 11. svibnja. Jukić pod stražom prispio u Prištinu na Kosovu. Preko jednoga poznatoga čauša poruči po nekoliko katolika, da mu dogju. Ovi dogjoše, razgovoriše ga i utješiše. On zaželi ispovjedit se; dovedoše mu župnika iz Janjeva, Josipa Bogdana; ovaj ga ispovjedi, utješi i dade mu za puta 50 groša (4 for.). I to su te pare ponesene iz Prištine!

i naroda. Mornari su svi bili Hrvati i Dalmatini, te su me hranili i pojili, dok sam god tud bio sve od svoje hrane, i pazili me kao naši ljudi. Bilo je dosta Hrvatah iz Bara od Spiče, koji su išli na radnju u Carigrad, te po ovih imo sam prigodu javiti mojim prijateljem dolazak u Carigrad.

Ob dan ajde u razgovoru provodio sam kako tako; al kad bi obnoć, eto jada! strašna bura bibaše parobrodom tamo amo, a valovi više od jednoč svega me poliše; bio sam se smrzo od zime. Sutradan sunce me ogria; vidismo i Galipolje, gdje se vapor malo ustavi. Eto nas u Dardanelah. Noć se uhvati i teško umoliše mornari mulaazima, te me za tu noć premjestiše u magazin, opet u gvožđu, — te sam tud spavo. Sutra je bio petak. Svanu se; i mi se začudismo, šta to niče iz mora; — to je bio Carigrad. Mulaazim skide gvoždje s mene govoreći: „ne boj se, ne će više na noge“; nagje kaik, te s jednom zaptijom odvede me u Eskiseraj, prikaza juzbaši od Tomrukahne i ovi me s dva vojnika opremi u obližnju tamnicu, gdje ih je bilo u dvie sobe preko dviesta tamničarah. Tu sam bio do poslje podne, te za tim budem premješten na samo u magaziu, gdje je prie stajalo blago; stražu s puškom staviše pred vrata, a zaptiu s nizam-čaušom sa mnoom unutra.“ To je eto Jukićev put iz Sarajeva do Carigrada. Sve je po sebi jasno, te ne treba ništa nadodavati. Zar to nije mučeništvo? Jest! Pa bi trebalo, da mu se hrvatski narod bar uspomeni donekle oduži!

*

Dopratismo Jukića kao sužnja do Carigrada. Završujući Jukić opis ovoga putovanja, reče: „U drugom članku nastaviti ću svoje sužanjstvo u Carigradu“, ali nam je taj članak nepoznat. Moguće, da ga nije ni napiso. Nemamo dakle o tome opširnoga izvješća, ali što znamo, navesti ćemo.

Jukić je osto u Carigradu tek 20 dana, jer se njegovi prijatelji za njega zauzeše. Nedić javi cijelu stvar biskupu Strossmayeru. Strossmayer, veliki ljubitelj Jukićev, požali njegovu žalosnu subinu i pismeno zamoli kralja Franju Josipa I., da se kod carigradskog dvora zauzme za Jukića, jer je sramota za sve kršćane u Bosni, da se katolički svećenik zatvara po turskim tamnicama. Tada bilo veliko veselje, što se je kralj imo kruniti u Milanu za kralja Lombardije, krunom zvanom: „Corona ferrea“. Kralj usliša Strossmayera i preko svojega poslanika Prokesch Ostena izhodi od sultana Jukiću slobodu. Pomogli su mu još i: autor naše himne, Antun Mihanović, koji je bio u Carigradu, provincijal Šunjić i fra Filip Pašalić, osoba uvažena kod prvâ carigradskih.

Sultan ga pusti pod tom pogodbom, da više ne stupi u tursko carstvo, veleći mu tom zgodom, kako donosi Baltić u svom „Godišnjaku“: „To je svećenik katolički, a glava njihova u Rimu papa; tamo ga pošaljite, neka ga on pokori“.

Tim se Jukić oslobodi turskog sužanjstva, no ipak ga je jednako bolilo srce, što mu ne bješe dopušten bezuvjetno trajan povratak u domovinu.

Iz Carigrada prispije u Rim. U Rimu smjeste ga

u samostan sv. Stanislava, gdje su stanovali poljski bjegunci redovnici. Vrijeme svojega boravka u Rimu upotrebi Jukić u knjiženi rad, te je radio koliko su mu sile dopušćale. Tu se upozna s mnogim učenjacima; kasnije bijaše imenovan članom znanstvenog društva „dei Quiriti“. I tako se ispuni ona: „Niko nije prorok u svojoj domovini.“ Dično je po Jukića, da su ga bar tugjinci znali cijeniti i štovati.

Žudnja za domovinom, a nešto i vruće talijansko podneblje prinukaše Jukića, ter on naumi posve ostaviti Talijansku. Obrati se u to ime biskupu Strossmayeru, da ga primi; na to Strossmayer i pristade.

Ali ovaj put ne bi sugjeno Jukiću pasti u Strossmayerovo okrilje. On se zaputi iz Rima i prispije u Jakin 26. ožujka 1853., 31. ožujka 1853. prispije u Trst; a 2. travnja u Zadar, tu posjeti guvernera Mamulu, a ovaj mu s gosp. Strahimirovićem uzvratu posjet. Ovdale krene u Spljet, ali pošto ga je tu austrijska policija držala na oku, ode u Dubrovnik, gdje ostane oko tri mjeseca. Ovdje se je bavio književnošću i oporavljo od bolesti. Sad je bio megju braćom i blizu mile rogljene grude, i to mu je godilo, ali je „nekome“ to bilo u oku, te Jukić po „višoj“ zapovijedi morade opet u -- Italiju. Već 22. rujna 1853. javiše novine,¹⁾ da je „kroz Zadar prošao Franjo Jukić, banjalućanin, franciskan, boravivši tri mjeseca u Dubrovniku, da ondje po franciskanskih manastirih, po knjižnicah potraži važne za našu povjesnicu rukopise, ali mu ne dopustiše da ih sa sobom

¹⁾ Narodne Novine br. 217. god. 1853.

odnese, a svega dakako prepisati nije mogao. Jukić odputio se je u Jakin, u Italiju kamo mu je zapovjedjeno da igje u ondašnji manastir“. (Iz „Srb. Dnev.“ preštampono „Neven“, 1853. br. 39. str. 623.).

Ele Jukić opet u Talijansku!

Progonjen kao pastorče kletom sudbinom, koja ga udalečuje od domovine, ipak ne zdvoji. Njegovi prijatelji po Hrvatskoj zauzimali su se za njega, žalili njegovu sudbinu i uzvisivali ga, što u takim teškim okolnostima ne pušta pera iz rukû. „Neven“ (br. 16. g. 1853.) donosi o Jukiću ovo: „Čujemo da naš rodoljub I. Fr. Jukić namjerava izdati treći svezak „Bos. Pr.“, gdje će opisati svoja stradanja i povratak u domovinu.“ Zatim donosi isti „Neven“ (str. 638.) ovo: „Kao što „Danica“ javlja, priredio je častni otac Franjo Jukić, banja-lučanin osim „razlikih pjesnih“ za tisak još i tri knjige „Elegijah“, zatim Ivana Držića „Liepost duše“ rukopis od god. 1713., djelo vriedno u X. pjevanja. On je (Jukić?) osim toga izdao više pobožnih pjevanjah u Mletcih. Suviše prepisao je i sva djela Nikole Nalješ-kovića, Dubrovčanina, izverstna pjesnika XIV. ? stoljeća, o kojih djelih gosp. dr. Jovan Subotić u svojoj srpskoj čitanci (Beč, 1853.) pogriešno piše, da su izginula. Radio je takodjer dosta o III. sv. „Bos. Pr.“, nu neponjatne okolnosti prinudile su ga te je posao taj za vrijeme obustaviti morao“.

Dok su tako o Jukiću hrv. listovi pisali, on se ponovno obrati na Strossmayera, ovaj ga primi, a Jukić veseo ostavi Talijansku i početkom god. 1854. dogje u Zagreb. „Neven“ u 2. br. za god. 1854. o njegovom

dolasku u Zagreb piše: „Ovih dana stigao je u Zagreb poznati bosanski spisatelj, častni O. Frano Jukić, što no je prije dvie godine dana, oprostiv se teške turske uze otišo najprije u Rim, pa ondale prošao veću stranu Italije i naše posestrime Dalmacije, došo sad ovdje, da tu nastavi daljnje izdavanje „Bos. Pr.“. On je — kako čujemo — putem kud je prošao, mnogo literarnih rjedkosti ne samo za spomenuto svoje djelo, već napose i za našu historiju sabro, što mu dakako na čast služi, jer se vidi od kuda da uzprkos težkim patnjam, što ih morade s turskog zuluma pretrpjeti, ipak nije malakso duh i krepka volja njegova.“ (Br. II. 1854., str. 31.)

Prolazeći kroz Zagreb ove godine 1854. pridade na tisak Županovoj tiskari zadnju svoju knjižicu, koja mu za živa njega izagje. Knjižica je nabožna sadržaja, a nosi naslov: „Bogoljubni način mnogo koristan slišati svetu misu.“ Djelo imade sadržaj: 1. „Način slišati svetu misu“; 2. „Dila bogoštovna“ (u srokovanom osmercu); 3. „Molitve prija i posli ispovidi“; 4. Molitve posli pričestjenja“; 5. „Molitve prie blagoslova“; 6. „Pisna pokorna kralja Davida“ (Miserere); 7. „Uzdisanje sv. Jeronima“. Knjižica vrijedna da se nešto ispravi i ponovno tiska za duhovnu korist kršćanskog puka. Nada sve je zanimiv predgovor knjižice, gdje se veli: „Spomeni se i tvojih prijateljah, (ovdje Jukić najviše misli na sebe satrvena prognanika) bogoljubni kerstjanine! koji se svedjerno brine za tvoju korist i vrimenitu i duhovnu — pa ćeš imati i više pobožnih knjižica u rukama tvojim“.

Jukić se je u ožujku god. 1854. (dakle kad se je

podrugiput vratio iz Talijanske) nekom zgodom navratio i u Bosnu, kao što svjedoči pismo datirano u Sutjeskoj na 31. ožujka 1854. — a upravljeno na Martića. Taj navraćaj nije bio potkradom, kao što se dosada pogrešno držalo. Evo što o toj stvari piše Baltić u svojoj kronici: „Iz Rima se Jukić povrati u Bosnu zdrav, ali mu ne bude dopušteno ovde stanovati, otklen se primjesti u Djakovo — — —“. Megjutim i samo pismo Jukića govori još jasnije, da mu je „passaporta carigradska od ministra inostranih diela uređjena i za Bosnu podpisanā.¹⁾ Ob ovom navraćaju Jukića u Bosnu opstoji na očii nekojih nesuglasnosti. Jukiću „passaporta za Bosnu podpisana“, a Jukić opet mora šikat iz Bosne. Pa onda opet ona poteškoća, što je Jukića zagrebačka policija natjerala preko Save, a Jukić opet iste godine dolazi u Djakovo. Mi ovako ove stvari poznajemo. Jukić je istinito imo „passaportu podpisanu za Bosnu“, ali odmah ne ode direktno u Bosnu,

¹⁾ Jukićeva pisma iz Sutjeske na pobratima Martića, koje navodi Šestić (u 5. br. »Fr. Gl. od god. 1897. str. 70.).

Ulomak glasi:

„(j)avili kod Vezira, i kako se imam vladat ujme mog puto-
„vanja, oli tamo dolaska, molim te ovom prigodom javite mi.
„Ja neznam kakov bezdušnik mogo je veziru slagati, da sam
„ja iz Austrije „uteko“ bez passaporta! To ništa nije istina:
„ja putni list — jol teskeru — Carigradsku od ministra ino-
„stranih dielah imadem, na kojem preko trideset podpisah
„ima i svaka na svom miestu uređjena i za Bosnu podpisana.“

„Pozdravite sve prijatelje i znance.

„Ljubeći te ostajem.

„U Sutjeskoj, 31. ožujka 1854.

Prijatelj I. F. Jukić r. s.“

nego se zaustavi u Zagrebu, da pozdravi svoje prijatelje. To je bilo godine 1854. A upravo je ove godine bjesnio u svoj svojoj težini Bachov apsolutizam. God. 1853. 1. kolovoza Ivan Filipović pjesnik i Bogović urednik „Nevena“ poradi jedne nevine pjesmice budu silom kao prosti zločinci okovani u teške negve i zatvoreni. Pušteni su na slobodu istom u veljači god. 1854, i to slučajno u ime pomilovanja, a radi kraljeva vjenčanja. Apsolutizam je ko lipanjska kopriva cvao još i dalje. Zagrebačka policija ne mogaše gledati Jukića u svojoj sredini. Plašio ju nesretni „panslavizam“. I policija vlastitom inicijativom pokaže svoju moć, natjeravši Jukića preko Save. To je bio najprjekiji put do njezina cilja. Jukiću ovaj puta nije ni škodila odredba policije; on je svakako težio za Bosnom. Tako naš Jukić stiže u Bosnu prije očekivanja. Dogje u Gučugoru, i tu se bavio prekapanjem starih grobnica. Pripovijedaju, da je bio izmoren, ali ipak pun zanosa. I kad ga počеше nerazumijevati od straha pred bičem politike, skupljaše oko sebe djecu i pričaše im... O čemu? — O onim idealima, za koje je živio.

I premda je Jukić imo „passaportu podpisanu za Bosnu“, ipak imo je i iradu, ušljed koje je prognan iz svih zemalja sultanovih. Megjutim ta irada nije branila i časoviti oblazak Bosne. On se je povratio u Bosnu prema duhu „passaporte“, ali kad je htjeo svoj navraćaj oduljiti, pobrinu se njegovi neprijatelji za točno vršenje irade. Tako Jukić opet morade iz Bosne. Stigne u Djakovo. Primih ga biskup Strossmayer u svoj naručaj. A mogo je doći u Djakovo, jer ga zagrebačka policija nije ni

istjerala iz cijele kraljevine, a niti je mogla istjerati. Pa niti viša politička oblast nije se našla ponukanom, da Jukićevu boravku u Djakovu zamjeri.

Jukić dakle stigne u Djakovo 1854. Luka Botić 5. svibnja 1854. piše braći svojoj: „Jutros sam se sastao s Jukićem, koji će u ovoj okolini ostati kano župni pomoćnik.“

Iz Djakova posla ga Strossmayer u Trnavu poradi zdravlja, gdje je po malo služio i oporavljao se od bolesti. Iz Trnave bi se često spustio na obalu Save; otalen bi motrio Bosnu i — plako. Bio je i u Drenji kod župnika kao gost, gdje ga je Nedić pohodio. Tu mu nije prijala samoća, te na vlastilu molbu premjesti ga biskup u sjemenište bos. djaka; to je bilo god. 1856.

Jukić ipak nije bio ostavljen od prijatelja, niti od nade, da će biti povraćen u Bosnu. Već godine 1856 jednom se zgodom Martić propita kod Churšidpaše za Jukića, a on mu izrazi nadu, da će ga moći i preko irade povratiti u domovinu, ako Jukić samo dadne „retraktoriu“ (opoziv) od svih svojih političkih grijeha. A god. 1857. ponovno se zauzme Martić za svog pobratima kod istog Churšidpaše, a ovaj mu obeća, da će Jukiću izraditi povratak u Bosnu, ako fra Marjan, biskup dadne o Jukića apstinenciji od politike „sennet“ t. j. pismenu garanciju. Biskup Šunjić ne htjedne te pogodbe primiti, bojeći se valjda Jukićeva žara. Dapače mislimo, da je Jukić već 1856. godine ubio svaku nadu i u njegovu pobratimu Martiću, ne htijući ni pomisliti o kakovoj „retraktoriji“, a kamo li ju napisati, držeći, da nije vri-

jedno svoga osvjedočenja žrtvovati za hatur vremenite sreće.

Tako je Jukić opet pokazo sjaj svoga značaja. Sve ga patnje i neugodnosti progonstva ne mogoše satrti. Odbivši ponudu, da samo golom „retraktorijom“ spasi svoj položaj, ostade u tugjini, da iščika svrhu svoga života :

U Djakovu Jukić oboli još jače, ali otimajući se upravo sa smrću za ono malo vremena života ipak se je bavio s „književstvom“ ; poimence je spremno gradivo za III. svezak „Bos. Prijat.“ i dovršivo je svoje „Putovanje u Carigrad“. Osim toga Jukić ni na smrtnoj postelji ne zaboravlja svoje domovine ni svojih ljudi u domovini. On se brine za uapšćenike makar bili i ino- vjerci. Brine se za tiskaru, koju nastojaše u Sarajevu podići neki Anto Kaić, rogjak Jukićev. Evo pisma ¹⁾ koje Jukić pisa iz Djakova fra Grgi Martiću 25. ožujka 1857., iz kojeg se ovo sve razabire. Pismo je pisano nekako pred polazak u Beč, pa držimo, da je zadnje Jukićevo pismo, koje je upravljeno na pobratima Mar- tića.

Stari moj Prijatelju i Domorodče!

Na častno pismo Tvoje od 5. veljače o. g. sad se istom oddužujem. Evo će naskoro biti pol godine, da se bolestan svejednako po postelji preverćem: ozdravit se nemore, umert se neda. Istina, da mi je sad nešto bolje nego je bilo ozimus, kad sam bio i svetotajstvim umirajućih providjen, al pri svim tome sv. Mise još ne mogu govoriti; ako mi ikoliko bude bolje morat ću ići

¹⁾ Izvornik u franj. gim. u Visokom.

u Peštu ol u Beč da tražim liekarsku pomoć, ako se pomoć može. Bio je ovde naš Sukić desetak danah i prepisao mi salep da pijem, pa ništa bolje — bolest se uvijek povraća. Ovdi prilažem pismo, koje molim da predaš u tavnici gdi je naš Šokčević, tu se nalazi taj Gjorgje Damjanović iz Varcara, moj negdašnji učenik; njega priju porad nieke dievojke, i hoće silom da ju uzme; to molim te porad stârog prijateljstva, da mu koliko možeš pomogneš, da se te biede oslobodi.

Još ću te moliti, da mi, ako je kod Tebe, puto-pis u Carigrad pok. Dropuljića pošalješ na službu, i ako nije kod Tebe, da mi ga nastojiš nabaviti erga restitutionem. Mene premda bolest tare ništa nemanje po nešto se i sad bavim s književstvom — i ako mogućem ikako nastojat ću barem moje „Putovanje“ doveršiti. Pozdravi Ljubića i sve ostale moje tude znance kanoti Pepu Stipu Kezića s celom njegovom familjom; Niku Pavlovića Livnjaka, Niku Škarića, Maru Tominu, Ristu Radulovića i t. d.

P. P. Nadam se, da će tamo oko Uskersa prispiti moj rođjak Anto Kaić iz Zagreba ujme tiskarnice, molim Te budi mu na ruci, nećemo li i mi tu sreću doživiti, da imadnemo bosansku tiskarnu.

Ljubeći Te i pozdravljajuć ostajem
u Djakovu, dne 25. ožujka 1857.

Tvoj I. F. Jukić.

Najzad je moro u Beč, da liječi kamen u mjehuri; a uza se ponio spomenuti III. sv. „Bos. Prij.“ i Kunićevo „ilirsko latinsku gramatiku“, u namjeri, da obe ove

knjige tiska, vodeći sam korekturu. Jukić otišo u Beč iz Djakova, i to u travnju ove iste god. 1857.

U to vrijeme trefio se i Strossmayer u Beču. Na 18. svibnja bude operacija, i liječnici mu izvade kamen. Na 19. svibnja obagje ga Strossmayer, a Jukić mu se pohvali, da mu je dobro i da ne osjeća boli. No već sutradan 20. svibnja 1857. ispusti svoju plemenitu dušu. ¹⁾ Liječnik, koji ga je prije dva dana operiro, htijući znati uzrok njegove smrti, secira ga i nagje mu drugi kamen u bubregu, od kojega je siromašni Jukić i umro.

I čovjek, koji je zaslužio, da cijela domovina za njim plače, da ga do groba doprati, da vijence žalosti na njegov grob položi; — taj čovjek, domoljub, književnik, narodni prosvjetitelj i mučenik, u najvećoj šutnji, bez učešća sunarodnjaka, bez jedne jedine suze bi položen u tugjinsku hladnu grudu, u Beču na groblju zvanom Marxfriedhof. Mučeničke kosti spustiše u grob i rekoše suho: „Nek počiva u miru!“

Fojnički je nekrologij nad smrću našega Jukića pod danom 20. svibnja napiso ove retke:

„U Beču 1857. veleč. otac Frano Jukić (umro). Ovaj otac sav se bješe zdao na izučavanje slovenskog (hrvatskog jezika) i na pretraživanje starina. I o tim predmetima objelodani jedno djelo, radi čega pade u sumnju kod prvâ kraljevstva; pa morale osudom državnom u glavnom gradu naše redodržave kroz 95 dana trpjeti

¹⁾ Poznato je, da je Jukić posjedovo mnogo važnih starina (osobito iz numizmatike), ali gdje je sve to dospjelo, ne zna se. Sigurno je, da nije došlo onamo, kud je trebalo doći.

nevolju tamnice. Otalen je otpravljen u Carigrad u prantji dvaju leoparda (zaptija), gdje na 20 dana bješe bačen u tešku tamnicu. Ovdalen nastojanjem nekoga oca naše redodržave, koji u ono vrijeme onamo boravljaše, bješe oslobogjen, i po nalogu državne vlasti morade u Rim u progonstvo. A tamo stanovaše u samostanu aracelskom preko godinu dana vazda narušena zdravlja. Napokon, jer mu progonstvo silno dojadi, vrućim molbama dobi dozvolu, da u Slavoniju ode i da tamo isposluje mjesto učitelja osnovne škole i kapelana. U toj službi služio je u djakovačkim selima: Drenji i Trnavi tri godine dana. Ali ni tu ne bješe miran, radi žudnje za domovinom, u koju mu se ne bješe slobodno vratiti. Napokon bude imenovan duhovnim ocem djakovačke redovničke obitelji. Poslije pogje u Beč da se liječi, kad dopane vrućice, koja ga izmori tako, da i bijedni život svrši. Opremljen je sa svetotajstvima umirućih u samostanu otaca franjevacu 20. svibnja 1857., u dobi života od 38 godina, u 24. godini redovništva“.

Ivan Frano Jukić, prvoprosvjetitelj bosanske raje i prvomučenik hrvatske misli u Bosni nije zaslužio gotovo ni uspomene! Nad njegovim radom, nad njegovom smrću i nad njegovim kostima šutjesmo dosada! Samo nekrologiji franjevačkih samostana, njegovi tevteri i njegova pisma znali su mnogo toga vrlo žalovito kazivati, da je kogod imo srca i smisla zanimati se za one glasove iz prašivih papira — i nad njima bar jednu iskrenu suzu spustiti u dar slomljenoga genija naše slobode.

Ne okajismo žrtve, ne otkupismo idealâ.

Pripomena. Svijesno hrvatsko građanstvo u Banjoj-luci, želeći ovjekovječiti uspomenu svojega sumještanimu mučenika podignućem spomenika i to u Banjoj-luci na Rudolfov trgu, obrati se g. 1892., 5. prosinca molbom na visoku zemaljsku vladu, da blagohotno dozvoli „ustanovu odbora“, kao i „sabiranje dobrovoljnih prinosah“ za podignuće „spomenika“ pokojnom o. Iv. Frani Jukiću. (Slijedi 15 potpisa). ¹⁾ Ta je stvar zaspala neoprostivom nemarnošću onih, koji su se morali baš za ovu stvar najviše zauzeti, jer su se već i novci u tu svrhu počeli kupiti.

Tu miso pokrenuše ponovno g. 1904. četiri mlada bos. franj. bogoslova, i u tu svrhu apelirali na hrvatske otačbenike preko „Hrv. Prava“, „Osvita“ i „Obzora“; htjedoše stupiti u dogovor s bosanskim akademičarima u Beču i s njima bratski poraditi oko te plemenite ideje; ali i taj pokus ostade bez uspjeha. Neki rodoljubi iz Sarajeva odgovoriše, da je naš narod materijalno slabo stao, a da diže spomenike, nego da bi bolje bilo osnovati „Jukićevu zakladu“ u „Napretku“ za podupiranje siromašnih naučnika i djaka. Pa i to ostade samo u zrak bačena riječ. Mi se volimo povoditi za tugjinskim idealima, nego li čuvati doma svoga i na svom se ognjištu grijati. Megjutim uhvamo se, da će bar ove godine, prigodom „pedesetgodišnjice Jukićeve smrti“ otačbenici po Bosni to pokrenuti i sretno k cilju privesti

— U isto vrijeme, kad se je u Banjoj-luci radilo o spomeniku, o. Augustin Ćorić, tada još bogoslov, počeo

¹⁾ Božić o. Dobroslav: Banjaluka sa okolicom, str. 42.

raditi oko Jukićeva životopisa. A on je to mogo i bolje nego drugi, jer kao Varcaranin i bliži rogjak braće Nike i Bože Ćorića, s kojima je Jukić iskreno prijateljski i svoje im tajne otkrivo, dozno je neke potankosti o Jukiću, koje bi inače bile izginule. Još se je obraćo na Nedića i na Strossmayera, te mu i ovi poslaše neka izvješća o Jukiću. I kad je djelce već bio prilično škiciro, pokosi ga smrt 1. studenog 1897.

Mi smo na osnovi njegova rada ovaj životopis napisali.

Vječna pamet i radu o. A. Ćorića!

3.18
9m 3.50

3/56A

2

2' 8 00

